

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Arap Dili ve Belâğâtı Bilim Dalı**

Enes BARAN

ARAP DİLİ'NDE ŞART VE CEZÂ

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman:
Doç. Dr. Kerim FARUK**

Yozgat – 2019

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı**

Enes BARAN

ARAP DİLİ'NDE ŞART VE CEZÂ

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman:
Doç. Dr. Kerim FARUK**

Yozgat – 2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 80110713011 numaralı öğrencisi Enes BARAN'ın hazırladığı “Arap Dili’nde Şart ve Cezâ” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 24/06/2019 Pazartesi günü saat 12:00’da yapılmış, tezin onayına ~~OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE~~ karar verilmiştir.

Başkan : Dr.Öğr.Üyesi Mesut CEVHER

Üye : Doç.Dr. Kerim FARUK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sezai BEKDEMİR

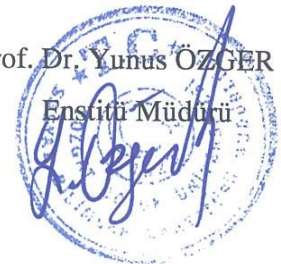
ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...27./06./2019. tarih ve 23-al sayılı kararı ile onaylanmıştır.

27/06/2019

Prof. Dr. Yunus ÖZGER

Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans/ Doktora tezi olarak sunduğum “Anlam ve İ‘rab Bakımından Arap Dilinde Şart ve Cezâ” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/06/2019

ENES BARAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR	ix
ÖN SÖZ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
ŞART'IN TANIMI, ŞART VE CEZÂ'YI OLUŞTURAN UNSURLAR 3	
1.1. ŞART'IN LUGAT VE İSTİLAH ANLAMI	3
1.1.2. Şart'ın Lugat Anlamı.....	3
1.1.3. Şart'ın İstilah Anlamı.....	4
1.1. ŞART EDATLARI	5
1.2.1. Yapı Bakımından Şart Edatları.....	10
1.2.1.1. Harf Olan Şart Edatları	11
1.2.1.2. İsim Olan Şart Edatları	17
1.2.1.2.1. Zarf Olan Şart Edatları	17
1.2.1.2.2. Zarf Olmayan Şart Edatları.....	19
1.2.2. Âmil Olma Bakımından Şart Edatları.....	23
1.2.2.1. Cezm Eden Şart Edatları	23
1.2.2.2. Cezm Etmeyen Şart Edatları	28
1.2.2. Anlam Bakımından Şart Edatları	33
1.2.3. Sonlarına ما Bitişmesi Bakımından Şart Edatları	66
1.2.3.1. Sonlarına ما Bitişmesi Gereken Şart Edatları.....	66
1.2.3.2. Sonlarına ما Bitişmemesi Gereken Şart Edatları.....	69
1.2.3.3. Sonlarına Zaid ما Bitişmesi Caiz Olan Şart Edatları	69
1.2.4. Fiile Has Olmaları Bakımından Şart Edatları	72

1.2.5. Cümlenin Başında Yer Alması Bakımından Şart Edatları (Sadaret).....	79
1.2. ŞART CÜMLESİ	81
1.2.1. Cezm Eden ve إِذَا ve كَيْفَ Şart Edatları ile Oluşan Şart Cümlesi.....	81
1.2.2. Cezm Etmeyen (كُلَّمَا , لَمَّا , أَمَّا , لَوْمَا , لَوْلَا , لَوْ) Şart Edatları ile Oluşan Şart Cümlesi.....	87
1.3. CEVAP CÜMLESİ	100
1.3.1. Cevap Cümlesi'nin Özellikleri.....	102
1.3.1.1. إِذَا ve Cezm Eden Şart Edatları'nın Cevap Cümlesi ve Özellikleri.....	102
1.3.1.2. لَمَّا ve كُلَّمَا , أَمَّا , كَيْفَ , لَوْمَا , لَوْلَا , لَوْ Şart Edatları'nın Cevap Cümlesi ve Özellikleri.....	105
1.3.2. Cevap Cümlesi'nin Başında Yer Alan Râbitlar	115
1.3.2.1. Cevap Cümlesi'nin Başında ف'nin Yer Alması.....	116
1.3.2.1.1. Cevap Cümlesi'nin Başında Yer Alması Gereken ف'nin Kullanılmaması-Hazfi.....	121
1.3.2.2. Cevap Cümlesi'nin Başında إِذَا الْفَجَائِيَّةُ Yer Alması.....	122
1.3.2.3. Cevap Cümlesi'nin Başında Meftûh Lâm (ل) Yer Alması	124
1.3.2.4. Cevap Cümlesi'nin Başında إِذَا Yer Alması	125
İKİNCİ BÖLÜM.....	126
ŞART VE CEZÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER	126
2.1. ŞART VE CEZÂ'DA ÂMİL	126
2.1.1. Şart'ın Âmili	126
2.1.2. Cevap'ın Âmili	126
2.2. ŞART VE CEZÂ'DA HAZF	127
2.2.1. Şart Edatı'nın Hazfi	128
2.2.2. Şart Cümlesi'nin Hazfi.....	130
2.2.3. Cevap Cümlesi'nin Hazfi	132
2.2.3.1. Cevap Cümlesi'nin Hazfi'nin Caiz Olduğu Durumlar	133
2.2.3.2. Cevap Cümlesi'nin Hazfi'nin Vacip Olduğu Durumlar.....	133

2.2.4. Şart ve Cevap'ın Birlikte Hazfi.....	136
2.3. ŞART VE CEZÂ'DA TAKDİM-TEHİR.....	138
2.3.1. Cevap'ın Şart Edatı Üzerine Takdimi.....	138
2.3.2. Şart ve Cevap'ın Ma'mulleri'nin Şart Edatı Üzerine Takdimi.....	140
2.4. İCTİMÂ'U'Ş-ŞART VE'L-KASEM (ŞART VE KASEM'İN BİR ARADA TOPLANMASI).....	141
2.5. İ'TİRÂZU'Ş-ŞART 'ALE'Ş-ŞART/TEVÂLÎ ŞARTEYN/İKİ YA DA DAHA FAZLA ŞART'IN ART ARDA GELMESİ	144
2.6. ŞART VE CEVAP FİİLLERİ'NDEN SONRA GELEN MUZÂRÎ'NİN HÜKMÜ.....	145
2.6.1. Şart Fiili'nden Sonra Gelen Muzârî Fiil'in Hükmü	146
2.6.2. Cevap Fiili'nden Sonra Gelen Muzârî Fiil'in Hükmü.....	148
2.7. CEVAP FİİLİ'NİN MERFÛ MUZÂRÎ OLMASI.....	150
2.8. ŞART VE CEZÂ'DA İ'RAB.....	152
2.8.1. Şart Edatları'nın İ'râbı.....	152
2.8.1.1. Harf Olan Şart Edatları'nın İ'râbı.....	152
2.8.1.2. İsim Olan Şart Edatları'nın İ'râbı.....	155
2.8.2. Şart ve Cevap'ın İ'râbı.....	167
SONUÇ.....	170
KAYNAKÇA.....	172
ÖZGEÇMİŞ.....	179

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Arap Dili'nde Şart ve Cezâ

Enes BARAN

Danışman: Doç. Dr. Kerim Faruk

2019-Sayfa: 179+VII

Arapça'da cümlelerin birçok özelliği ve çeşidi bulunmaktadır. Bu cümlelerden biri de şart cümleleridir. Şart cümleleri, bir eylemin meydana gelmesinin belli bir şarta bağlandığı cümlelerdir. Arapça'da şart cümleleri, şart edatı olarak isimlendirilen bazı edatların, bağımsız iki cümle arasında kurduğu anlamsal ilişkiyle oluşturdukları cümlelerdir. Buradan hareketle, şart cümleleri, bir başka ifade ile şart üslûbu; şart edatı, şart cümlesi ve cevap cümlesi olmak üzere üç unsurdan meydana gelmektedir. Bu unsurların her birinin kendine ait özellikleri ve çeşitleri bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Arap dilinde genellikle şart ve cezâ olarak isimlendirilen şart üslûbu incelenmiştir. Araştırma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde, şartın tanımı ve şartı oluşturan unsurlar incelenmektedir. Şartı oluşturan unsurlardan şart edatları, farklı açılardan geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Ardından şart-cevap cümleleri ve bu cümlelerin özelliklerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise, şart üslûbunun geneli ile ilgili çeşitli konular ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise, şart üslûbu ile ilgili oluşan genel düşünceler ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Şart, Şart Edatları, Şart ve Cezâ

ABSTRACT

Master Thesis

Conditional Clauses in Arabic Language

by

Enes BARAN

Supervisor: Doç. Dr. Kerim FARUK

2019-Page: 179+VII

There are many features and kinds of sentences in Arabic. One of these sentences is the conditional clauses. The conditional statements are sentences in which the occurrence of an action depends on a particular condition. In Arabic, the conditional clauses are the sentences that are formed by the semantic relationship between two independent sentences of some conjunctions which are called conditional conjunctions. In this way, the conditional clauses consist of three elements; conditional clause, conditional conjunctions and answer clause. Each of these elements has its own characteristics and types.

In this study, conditional clauses have been examined. This research consists of introduction, two sections and conclusion. In the introduction part, information about the subject, purpose, scope and method of research is given. In the first section, the definition of conditional clauses and the elements constituting the conditional clauses are examined. The conditional conjunctions which form the conditional sentences are discussed widely from different perspectives. Then conditional sentences and the characteristics of these sentences mentioned. In the second section, subjects related to the general terms of the conditional sentences are discussed. In the conclusion part, general thoughts about the conditional sentences are expressed.

Keywords: Arabic language, Conditional statement, Conditional conjunctions, Conditional clauses

KISALTMALAR

b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
Nşr.	: Neşreden
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
thk.	: Tahkik eden (Muhakkik)
[ts.]	: Basım yılı yok
[ys.]	: Basım yeri yok
trc.	: Tercüme
ys.	: Basım yeri yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
çev.	: Çeviren

ÖN SÖZ

İnsanoğlu, farklı ırk, renk ve dillerde yaratılmıştır. Yaratılıştan gelen bu farklılığın en belirgin yönü, konuşulan dillerde kendisini göstermektedir. İnsanoğlunun birbirini tanınması ve birbiriyle iletişim sağlanması için gerekli olan dilin, günümüzde yeryüzünde konuşulan dil sayısı dikkate alındığında, oldukça fazla olduğu görülmektedir. Konuşulan coğrafyanın genişliği, konuşan kişi sayısı ve İslam'ın temel kaynakları açısından değerlendirildiğinde, bu diller arasında Arapça'nın önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Özellikle, İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in Arapça olarak indirilmesi, yazılan eserlerin büyük çoğunluğunun Arapça olması, bu dilin önemini artırmış ve insanları bu dilin özelliklerini incelemeye sevk etmiştir. Esas itibarıyla Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamak, doğru bir şekilde yorumlamak ve hayata tatbik etmek amaçlı yapılan araştırmalarla birlikte bu dil, bilim dalı haline almıştır.

Her dilin oluşu gibi Arapça'nın da kendine ait birçok konusu ve özelliği bulunmaktadır. Bu konulardan biri de, şart ve cezâ konusudur. Biz de çalışmamızda, Arapça'da önemli bir yer tutan ve Kur'an'da birçok örneği ve çeşidi bulunan şart ve cezâ konusunu ele aldık. Bu konuyu meydana getiren öğeleri ve bu öğelerin özelliklerini alt başlıklarla ve farklı açılardan incelemeye çalıştık. Bu çalışmayla birlikte konunun genel çerçevesini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmada, yardımlarını esirgemeyen hocalarıma teşekkür eder ve bu çalışmanın, daha sonra yapılacak çalışmalara fayda sağlamasını Cenâb-ı Hak'tan temenni ederim.

Enes BARAN
YOZGAT-2019

GİRİŞ

İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerîm, Arapça olarak indirilmiş ve diğer klasik kaynakların birçoğu Arap dili ile yazılmıştır. Kur'an-ı Kerim'i doğru bir şekilde anlayıp yorumlama ve hayata tatbik etmek amacı, beraberinde bu dilin kurallarının önemini ortaya koymuş ve bu dili araştırma gereği hissettirmiştir. Bu nedenle Arapça'nın dil kuralları ve konuları, Kur'an ayetleri, hadisler, şiirler ve nesirlerden hareketle yoğun bir şekilde incelenmiştir. İncelenen bu konular arasında şart ve cezâ konusu da, nahiv konuları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Biz de çalışmamızda, Arap dilinde üzerinde önemle durulan şart ve cezâ konusunu incelemeye çalıştık. Dolayısıyla çalışmamızın konusunu, genel olarak şart ve cezâ olarak isimlendirilen şart üslûbu oluşturmaktadır.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde şart ve cezânın genel çerçevesi çizilmiş, çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde, şartın tanımı yapılmış ve şart ve cezâyı oluşturan unsurlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. İkinci bölümde, şart ve cezâ ile ilgili çeşitli konular ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise, şart ve cezâ konusu ile ilgili genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmanın konusu, şart ve cezâ olarak isimlendirilen şart üslûbu olup, şart edatları ile oluşturulan şart cümlelerini kapsamaktadır. Genellikle "el-cezm bi't-taleb" şeklinde isimlendirilen, şart edatı olmaksızın cezm edilen ve şart manası içeren üslûp kapsam dışındadır. Aynı şekilde araştırma, şart ve cezânın genel çerçevesini kapsamakla ve ortaya koymakla birlikte, ağırlıklı olarak anlam ve i'rab durumları üzerinde durulmuştur.

Araştırmada amaç, şart ve cezâyı oluşturan unsurlar, bu unsurların özellikleri, şart ve cezâ ile ilgili hükümler, şart ve cevap cümlelerinin kullanım şekilleri ve şart ve cezânın genel çerçevesini ortaya koymaktır.

Araştırmanın yöntemi, tarama modeli şeklindedir. Çalışmada taranan konular, başlıklar halinde verilmiş, nahiv bilginlerinin görüşleri dile getirilmiştir. İhtilafli konularda ise, farklı görüşler ifade edilmekle birlikte, cumhurun görüşü ön plana çıkarılmıştır.

Araştırmada kullanılan kaynaklar; nahiv alanında yazılmış klasik ve çağdaş kaynaklar, Kur'an ayetleri, hadisler, şiir ve nesir örneklerinden oluşmaktadır.

Konularla ilgili verilen ayet-i kerimelerin meallerinde ise genellikle, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı mealleri kullanılmıştır.

Son olarak, şart ve cezâ konusu ile ilgili olarak daha önce yazılmış eserlere değinmenin yararlı olacağı kanaatideyiz. Ülkemizde, Şart ve cezâ konusunu bütün yönleriyle ve geniş bir şekilde ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Fakat bu konuyu farklı açılardan ele alan veya konunun sadece belli bir yönünü araştıran eserler bulunmaktadır. Bu eserlerden tespit edebildiklerimiz aşağıdaki gibidir;

- Mehmet Musa ŞİRİN; *Şart Edatları'nın Nahivciler ve Fıkah Usulcileri Arasındaki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- Osman AŞÇIOĞLU; *Arap Dili'nde Şart Kipi*, Makale, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:4, Cilt:4, Yıl:4, 1992.
- Atik AYDIN; *Arapça Şart Cümleleri'nde Zaman*, Makale, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl:13, Sayı:36, Ankara 2013/1.

Ülkemiz dışında, konu ile ilgili yazılan eserler ise, aynı şekilde konunun bir yönünü ele alan eserlerden oluşmaktadır. Bu noktada tespit edebildiğimiz en kapsamlı eserler ise şunlardır;

- 'Abdulaziz Ali es-Sâlih el-Muaybid; *eş-Şart fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'l-Kahire, Külliyyeti Dâru'l-'Ulûm, 1976
- Nâsır b. Muhammed b. Nâsır Kerîrî; *Üslûbu's-Şart Beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Usûliyyîn*, İdâretü'l-âmme li's-Sekâfeti ve'n-Neşri, Riyad 2004.
- Fahd Muhammed Dîb el-Cemlî; *eş-Şart gayru'l-câzime fi'l-Kur'âni'l-Kerîm dirâseten nahviyyeten delâliyyeten*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmîiatü'l-İslamiyye, Külliyyeti'l-Âdâb, Kısmü'l-Lügati'l-Arabiyye, Gazze, 2014.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞART'IN TANIMI, ŞART VE CEZÂ'YI OLUŞTURAN UNSURLAR

Tezimizin bu bölümünde, şartın lugat ve ıstilah anlamının tanımı yapılacak, şart ve cezâyı oluşturan unsurlar olan şart edatı, şart cümlesi ve cevap/cezâ cümlesi ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.1. ŞART'IN LUGAT VE ISTILAH ANLAMI

Şart kavramı, lugat ve ıstilahta farklı anlamları olmakla birlikte, benzer manaları çağrıştıran bir kavramdır. Bu başlık altında, şart kavramının lugat ve ıstilah anlamları açıklanacaktır.

1.1.2. Şart'ın Lugat Anlamı

Sözlükte şart (شرط), ş-r-t (شَرَطَ) fiilinden türemiş isim olup; deri vb. yarmak, yırtmak, şart koşmak, gerekli kılmak, bir şeyi üstlenmek ve bir şeyi hazırlamak anlamlarına gelmektedir¹. Bir başka ve daha geniş bir ifade ile şart, “*bir şeye bağlı olan her malum hükümdür ki, o şeyin meydana gelmesiyle kendisi de meydana gelir şeklinde tanımlanmıştır*”². Dolayısıyla şart, bir iş ya da eylemin meydana gelmesi için bir başka iş ya da eylemin vuku bulmasının gerekli olduğunu ifade eden kiptir.

Şart kavramının (شرط) çoğulu ise, شُرُوطٌ ve شَرَائِطٌ şeklinde gelmektedir. Şart kelimesi, شَرَطٌ şeklinde okunduğunda ise çoğulu أَشْرَاطٌ şeklindedir ve işaret, belirti gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de de işaret, alâmet anlamında kullanıldığı görülmektedir³. Ör:

{فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَلَىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرُهُمْ}

¹ Ebü'l-Fazl İbn Manzur İbn Mükerrrem Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari er-Rüveyfî el-İfrikî el-Mısrî, Lisanü'l-'Arab, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1981, IV, 2235; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1979, III, s.260; Mecdü'd-dîn Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-risâle, Dimeşk, 1998, s.673.

² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî garibi'l-kurân*, Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu (Çev), İstanbul 2010, s.343.

³ Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, Âlemu'l-Kutub, Kahire 2008, II, s.1186.

“Onlar (yola gelmek için) kıyamet vaktinin ansızın gelivermesini mi bekliyorlar? Hâlbuki onun alâmetleri geldi. O gelip çattınca akıllarını başlarına devşirmeleri neye yarar⁴!”

Şart kavramının hadis-i şerif’te de geçtiği görülmektedir. Ör:

لا يَجُوزُ شَرْطَانِ فِي بَيْعٍ

“Bir alışverişte iki farklı akit caiz değildir⁵.”

Bu hadiste ise şart kavramının, “bir işin veya sonucun kendisine bağlı olduğu şey” anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

1.1.3. Şart’ın İstilah Anlamı

Şart kavramı, mantık, fıkıh gibi farklı disiplinler içerisinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin mantıkta; iki önermeden birini diğerine bağlayan edat diye tanımlanırken, usul-i fıkıhta, vaz’î hükümlerden biri, fūrû-i fıkıhta ise, hukuki işlemin başlaması veya sona ermesinin ilerideki bir olaya bağlanması yahut hukukî işlem için kayıtlar konması anlamında bir terim olarak tanımlanmaktadır⁶.

Şart’ın nahiv ilmindeki tanımı, farklı tanımlamalar olmakla birlikte⁷ bize göre en açık tanımı şu şekildedir; “Hükümün, kendisine ُإِ veya diğer şart edatlarından biriyle bağlandığı şeydir⁸.”

Türkçe’de fiilin sonuna eklenen –se, -sa şart kipleriyle cümlede şart anlamı elde edilirken, Arapçada yerine göre isim ya da fiilin başına getirilen ve kelime grubu içerisinde yer alan harfler-edatlar ile şart anlamı sağlanmaktadır.

Arap dilinde şart edatı olarak isimlendirilen edatlar, birbirinden bağımsız iki cümleyi sebep-sonuç ilişkisi içerisinde bir araya getirmek suretiyle yeni bir cümle oluşturup şart anlamını sağlamaktadır. Dolayısıyla şartı oluşturan üç unsur bulunmaktadır. Bunlar; şart edatı, şart cümlesi ve cevap-ceza cümlesidir. Şart edatı, şart cümlesi ve cevap cümlesinin terkihiyle meydana gelen şart üslûbu, genelde şart ve ceza olarak isimlendirilmektedir. Yani şart üslûbuna, şart ve ceza denmektedir.

⁴ Muhammed, 47/18.

⁵ Ebû Ebû Hâtım Muhammed b.Hibban el-Büstî, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhu İbn Hibbân*, Thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1991, X, 161.

⁶ Mehmet Boynukalın, “Şart”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, Ankara 1999, s.364.

⁷ el-Muberrid, *el-Muktadab*, II, s.45; İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s.41.

⁸ Safiyyüddin el-Hindî, *Nihayetü’l-vusûl* (nşr. Salih b. Süleyman el-Yusuf, Sa’d b. Salim es-Süveyh), el-Mektebetü’t-ticâriyye, Mekke, IV, s.1584.

Özelde ise şart ve ceza kavramı, sırasıyla şart cümlesini ve cevap cümlesini ifade etmek için kullanılmaktadır⁹.

1.1. ŞART EDATLARI

Nahivde kelimeler isim, fiil ve harf (edat) olmak üzere üçe ayrılır¹⁰. İsim, “soyut ya da somut müfret bir manaya delalet eden lafız”¹¹ iken, fiil; “bir mana ve zamana delalet eden lafızlardır”¹². Harfler ise; “tek başına bir anlam taşımayıp diğer kelimelerle (isim ve fiiller) birlikte kullanıldıklarında anlam bildiren, terkip içerisinde isimleri fiillere bağlayan veya fiillerle isimler arasında anlam ilişkisi kurulmasında vasıta görevi gören edatlardır”¹³. Farklı şekillerde tarif yapılan harf, “kelime ve kelime gruplarını birbirine bağlayıp ilişkilendiren, cümlelerin müsnet ya da müsnetileh unsuru olmayan, belirli bir sigası bulunmayan, ismin ya da fiilin alâmetlerini almayan, bağımsız bir anlamı olmayan mebni yapılar”¹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

Arap dilinde tek başına bir anlam ifade etmeyen ve kullanıldığı kelime ile cümledeki diğer kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran harflerin/edatların birçok görevi vardır¹⁵. Bu harflerden biri olan ve şart harfleri veya şart edatları olarak isimlendirilen harflerinin-edatlarının görevi ise, iki cümleyi sebep-sonuç ilişkisi kurmak suretiyle birbirine bağlamaktır¹⁶.

Şart edatları, gerek yapı gerek ise anlam bakımından birbirinden bağımsız ve her biri tam bir yargı ifade eden iki cümleyi birbirine bağlamak suretiyle yeni bir cümle oluşturur¹⁷. Oluşan bu yeni cümleden ilki şart fiili-cümlesi ve ikincisi şartın cevabı-cevap cümlesi olarak adlandırılır¹⁸. Yeni oluşan cümlede gerek şart cümlesi

⁹ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1868.

¹⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, Kahire 1988, I, s.12; Ebu Bekr Muhammed b. Sehl b. Es-Serrâc en-Nahvî el-Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.157; Ebû Muhammed 'Abdullah Cemâlüddin b. Yusuf b. Ahmed b. 'Abdillah İbn Hişam el-Ensârî el-Mısırî, *Şerhu katri'n-nedâ ve bellu's-sadâ*, Mısır 1963, s.11.

¹¹ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, I, s.36; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, I, s.8; İlyas Çelebi “İsim”, DİA, XXII, Ankara 2000, s.548.

¹² İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, I, s.38; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, I, s.10.

¹³ İsmail Durmuş, “Harf”, DİA, XVI, Ankara 1997, s.163.

¹⁴ Mehmet Ali Şimşek, *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Ögeleri*, (basılmamış yüksek lisans tezi) Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2006, s.37.

¹⁵ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, I, s.42.

¹⁶ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, I, 42-43; İbn Ali İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], I, s.95.

¹⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır, [ts], I, s.95; Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *El-Burhân fi 'ulûmi'l-kur'ân*, Kahire [ts], II, s.352.

¹⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi me'a rabtîhi bi'l-Esâlîbi'l-Rafi'a ve'l-Hayâti'l-Lugaviyyeti'l-Müteceddide*, Mısır, 1974, IV, s. 421.

gerekse cevap cümlesi artık tek başına tam bir yargı ifade edemeyen cümlelere dönüşür¹⁹.

Klasik nahiv kaynaklarında şart edatı olarak kabul edilen edatların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Örneğin şart edatlarının incelendiği konu başlığı altında şart edatlarının sayısını Sîbeveyhi (ö. 180/796) 10, Müberrid (ö. 286/900) 10, İbnü's-Serrâc (ö. 316/929) 9 olarak belirtirken²⁰, daha sonra yazılan nahiv kaynaklarında bu sayının fazla olduğu görülmektedir²¹. Bu noktada nahivcilerin şart edatı olarak incelediği edat sayısının 21 adet olduğu ifade edilmektedir²². Diğer taraftan bazı edatların şart anlamı taşımasına rağmen veya şart edatları ile ortak özellikler sergilemesine rağmen, şart edatı olarak kabul edilip edilmemesinde farklı görüşler bulunmaktadır. Kaynaklar incelendiğinde bu farklılığın sebebinin nahivciler tarafından, şart edatlarının cümlede şart-koşul anlamı sağlamasından ziyade amel edip etmemesini kriter olarak almaları olduğu anlaşılmaktadır.

Şart edatları içerisinde **إِنْ** şart edatı temel şart edatıdır. Bu edat dışındaki diğer şart edatları;

إِذَا ، مَنْ ، مَا ، مَهْمَا ، أَيَّ ، إِذَا مَا ، مَتَى ، أَيَّمَا ، أَنَّى ، حَيْثُمَا ،

إِنْ şart edatının şart manasını içermek suretiyle şart anlamı kazanırlar ve bu edatların şart edatı olarak kabulünde görüş farklılığı yoktur. Şart edatı olarak kabul edilip edilmemeleri noktasında görüş ayrılıkları olan ve çeşitli sebeplerle şart konu başlığı altında incelenmediği halde, farklı konu başlıkları altında incelenen veya şart anlamı içerdiği ifade edilen edatlardan birincisi **أَمَّا** edatıdır. **أَمَّا** edatı, tafsîl, te'kîd ve şart anlamı içeren ve bu anlamları ifade etmek için kullanılan bir edattır. Klasik nahiv kaynaklarında **أَمَّا** edatı, şart konu başlığı altında incelenmemesine rağmen²³, eserlerin farklı noktalarında ele alınmakta ve şart anlamı içeren bir edat olduğu vurgulanmaktadır²⁴.

¹⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], I, s.95.

²⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, III, 56; el-Muberrid, *el-Muktadab*, II, 45; İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, 156, 159; Abdurrahman el-Câmî, *Fevâidu'z-ziyâyiye Molla Câmi Tercümesi*, Ercan Elbinsoy, (Çev.), İstanbul 2011, s.543.

²¹ Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.129, III, s.194; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.421.

²² Su'ûd b. Abdillâh ez-Zedcâlî, *et-Terkîbu's-şartîyyi fi'n-nahvi ve'l-usûli*, Beyrut 2008, s.62-63

²³ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, Kahire, 1988, III, s.56; Ebu'l-'Abbas Muhammed İbn Yezîd el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.45.

²⁴ Sîbeveyh, *el-Kitap*, Kahire 1988, IV, s.235, III, s.27; Cemâl'ü-dîn Ebî 'Abdillâh Muhammed İbn 'Abdillâh İbn Mâlik et-Tâi el-Ceyyânî, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1646.

Şart edatı olması ile ilgili görüş farklılığı olan ikinci edat, أَيَّانْ edatıdır. Sîbeveyhi, Müberrid ve İbnü's-Serrâc gibi nahiv bilginleri, أَيَّانْ edatını, şart edatları arasında saymamıştır²⁵. Fakat bu noktada Suyûtî (ö. 911/1505), Sîbeveyhi'in أَيَّانْ edatını şart edatı olarak ele almadığını fakat kendi dönemindeki nahivcilerin bu edatı şart edatı olarak ele aldığını Ebu Hayyan (ö. 745/1244)'dan aktarmaktadır²⁶. Bu da أَيَّانْ edatının, ilk dönem nahiv bilginlerince şart edatı olarak kabul edildiğini fakat çok fazla kullanılmadığını göstermektedir. Daha sonra yazılan nahiv kaynaklarında ise أَيَّانْ edatı, şart edatları arasında sayılmaktadır²⁷.

أَيَّانْ edatının ilk dönem nahiv kaynaklarında şart edatı olarak kabul görmemesinin nedeni, bu edat ile aynı anlamda kullanılan مَتَى edatına göre fazla yaygın olmaması ve insanları ilgilendiren büyük çaptaki olaylar ile ilgili durumlarda kullanılması veya şart konusu işlenirken, şart edatlarının amel etme-cezm etme anlayışına göre işlenmesi olabilir²⁸.

Şart edatı olarak incelenmesi gereken ve hem anlam bakımından şart manasını içermesi hem de şart üslûbunun cümle formunu ortaya koyması nedeniyle şart edatı olarak sayılması gereken كَلَّمَا edatıdır. كَلَّمَا edatı, istiğrak (devamlılık/süreklilik) manası ifade eden كَلَّمَ ile ما' dan oluşan, tekrar ifade eden, şart manası içeren ve genellikle kendisinden sonra mazi fiil gelen bir zarftır²⁹. كَلَّمَا edatı, aslî şart edatlarından olmamakla birlikte şart anlamı içeren bir edattır³⁰. Bu nedenle genellikle nahiv kaynaklarında şart edatları arasında zikredilmemiş fakat ayrıca ele alınmıştır. Şart manası içermesi ve şart edatlarına benzer cümle formuna sahip olması nedeniyle bu edatın, şart konu başlığı altında incelenmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle, biz de tezimizde söz konusu bu edatı şart edatları arasında inceleyeceğiz.

²⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, Kahire 1988, III, s.56; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.45; İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159.

²⁶ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.449.

²⁷ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-cümel fi'n-nahv*, Beyrut 1984, s.211.

²⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, 106; Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-kur'ân*, Kahire [ts], IV, s.251.

²⁹ Muhammed Hasan eş-Şerîf, *Mu'cemu hurûfi'l-me'ânî fi'l-kur'âni'l-kerîm*, Beyrut 1996, s.806; Tâhir Yusuf el-Hatîb, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi'l-i'râb*, Beyrut 2007, s.354; Antuvân ed-Dahdah, *Mu'cemu lügati'n-nahvi'l-'arabî*, Beyrut 1993, s.262; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır, 1974, II, s.294.

³⁰ Ebû Evs İbrahim eş-Şimsan, *el-Cümletü's-şartiyye 'inde'n-nuhhâtu'l-'Arab*, Yüksek Lisans Tezi, 1.Baskı, Kahire 1981, s.228 vd.

Şart edatları içerisinde sayılması gereken fakat bu noktada farklı görüşler bulunan dördüncü edat, كَيْفَ edatıdır. Bu edatla ilgili olarak Suyûtî, Sîbeveyhi ve birçok nahivcinin, كَيْفَ edatını cezm etmeyen şart edatı olarak gördüğünü, yani cezm etmeyen fakat mana açısından şartlılık ifade eden bir edat olarak gördüklerini ifade etmektedir³¹. İki cümle ile birlikte kullanıldığında bir cümleyi diğer cümleye bağlaması³² söz konusudur ve cevabın şarta olan bağımlılığını ifade etmektedir³³. Bu nedenle şart edatları arasında sayılması gerekmektedir.

Şart edatı olarak sayılıp sayılmaması konusunda farklı görüşler bulunan bir diğer edat, لَمَّا edatıdır. Hakîkî şart edatı olmamakla birlikte, bazı nahivciler tarafından içerisinde şart anlamı içerdiğinin kabul edilmesi³⁴, diğer şart edatları gibi fiile has olması, kendisinden sonra şart ve cevap olmak üzere iki cümleye ihtiyaç duyması ve bu iki cümleden birini diğerine bağlaması, bu edatın şart edatlarına ve şart konusunun genel kurallarına benzerlik gösterdiğini ortaya koymakta ve şart edatı olarak incelenmesini gerektirmektedir. Yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı, bu edatı tezimizde şart edatı olarak inceleyeceğiz.

Şart edatı olarak kabul edilip edilmemesi konusunda görüş ayrılığı bulunan bir diğer edat, لَوْ edatıdır³⁵. İlk dönem nahiv kaynakları incelendiğinde Sîbeveyhi³⁶, Müberrid³⁷, İbnü's-Serrâc³⁸ gibi nahiv bilginleri لَوْ edatını, şart edatları konu başlığı içerisinde değil, eserlerinin farklı yerlerinde ve farklı konu başlıkları altında ele almışlardır. Örneğin İbnü's-Serrâc, لَوْ edatını şart edatları arasında zikretmemiş³⁹ fakat aynı eserin bir başka yerinde şart anlamı içerdiğinden bahsetmiştir⁴⁰.

İlk dönem Nahiv Bilginleri'nin, لَوْ edatının şart anlamı içerdiğini kabul etmekle birlikte şart edatları arasında zikretmedikleri görülmektedir. Daha sonra yazılan nahiv eserlerinde ise Nahivciler, لَوْ edatını şart edatı olarak tanımlamakta ve dolayısıyla da şart edatı olarak kabul etmektedir. لَوْ edatını ilk defa şart edatı olarak

³¹ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem 'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.453.

³² Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, IV, s.1868.

³³ Ali Ebu'l-Mekârim, *Et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.158.

³⁴ 'Abdu'l'azîz ibn Zeyd ibn Cum'ati el-Mevsîlî, *Şerhu elfiyyeti ibn-i mu'tî*, Riyad 1985, II, s.1152; İbn Mâlik, *Teshîlü'l-fevâid ve tekmîl'ül-makasid*, Kahire 1968, s.241; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.284.

³⁵ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.283.

³⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, Kahire 1988, II, s.56, IV, s.224.

³⁷ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, 1994, II, s.45.

³⁸ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, 156, II, 158-159, II, 211.

³⁹ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, 156, II, 158-159.

⁴⁰ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, 211.

tanımlayanların başında Zemahşerî (ö. 538/1144), İbnü'l- Hâcib (ö. 646/1249), ve İbn Mâlik (ö. 672/1274) gelmektedir⁴¹.

لَوْ edatı, ilk dönem nahiv bilginleri tarafından şartlılık ifade ettiği kabul edilmekle birlikte şart edatları arasında sayılmamıştır⁴². Şart anlamı içerdiği halde şart edatları arasında sayılmamasının nedeni ise, ilk dönem nahivcilerinin şart konusunu, şart edatlarının amel etme/cezm etme anlayışından hareketle işlemiş olmaları olabilir. Zira لَوْ edatı, amil olan şart edatlarından farklı olarak cezm etmemektedir. Dolayısıyla لَوْ edatının amil olmaması başta olmak üzere diğer şart edatlarından farklı özelliklere sahip olması, bu edatın ilk dönem nahiv bilginleri tarafından şart edatları arasında sayılmamasının nedenini oluşturmaktadır.⁴³

لَوْ edatı, çeşitli yönlerden şart edatlarına benzemekte fakat bazı noktalarda şart edatlarından ve şart konusundaki genel kabullerden farklılık göstermektedir. Fiil cümlesinin başında yer alması dolayısıyla fiile has olması⁴⁴, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde bir cümleyi diğerine bağlama (ta'lik)⁴⁵, şart anlamı içermesi⁴⁶, cevaba ihtiyaç duyması⁴⁷ yönleriyle şart edatlarına benzemektedir. Muzârî bir fiil de olsa onu mâzîye çevirmesi⁴⁸, mazi anlam ifade etmesi⁴⁹, cezm etmemesi⁵⁰, imtina' anlamı içerecek şekilde kullanıldığında mazi fiili muzariye çevirememesi⁵¹ yönleriyle ise şart edatlarından ve şart konusundan farklılık göstermektedir. Fakat biz ise, diğer şart edatlarından farklı özellikleri olsa bile bu edatın, şart manası içermesi nedeniyle şart edatları arasında sayılması kanaatindeyiz.

⁴¹ Ebi'l-Kâsım Muhmut b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî 'ilmi'l-'Arabîyye*, Beyrut [ts], s.320; İbn Hâcib, *Kâfiye*, Karaçi 2008, s.191; İbn Mâlik, *Teshîlü'l-fevâid ve tekmi'l-ül-makâsîd*, Kahire 1968, s.240.

⁴² Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.101-102; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.289-290.

⁴³ Su'ûd b. Abdillâh ez-Zedcâlî, *et-Terkîbu's-şartîyyi fî'n-nahvi ve'l-usûli*, Beyrut 2008, s.52 .

⁴⁴ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s. 278.

⁴⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], VIII, s.156

⁴⁶ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fî'n-nahv*, Beyrut 1996, II, 211; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], VIII, s. 156; Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.101; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.290; Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-Beyân fî garîbi i'ğrâbi'l-Kur'ân*, [ys] 1980, I, s.115.

⁴⁷ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, III, s.194.

⁴⁸ Ebi'l-Kâsım Muhmut b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî 'ilmi'l-'Arabîyye*, Beyrut [ts], s.320; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır, [ts], VIII, s.156 ; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s. 283; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk, [ts], s.290.

⁴⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], VIII, s. 155; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.450.

⁵⁰ Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.102.

⁵¹ Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.102; Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-Beyân fî garîbi i'ğrâbi'l-Kur'ân*, [ys] 1980, I, s.116; Ebu'l-Bekâ 'Abduula b. El-Hüseyn el-'Ukbûrî, *et-Tibyân fî i'râbu'l-Kur'ân*, Mısır 1976, s.101.

Şart edatları arasında zikredilmeyen fakat ayrıca incelenen bir diğer edat, إِذَا edatıdır. إِذَا edatı, şart anlamı içermesine rağmen klasik nahiv kaynaklarında şart edatları arasında yer almamıştır. Örneğin Sibeveyhi, إِذَا edatının şart anlamı içerdiğini ifade etmiş fakat bu edatı şart edatı olarak nitelermemiştir⁵². Aynı şekilde Müberrid, söz konusu edatın, diğer şart edatları gibi müphem olmadığını, bu edatın gerçekleşmesi bilinen durumlarda (muakkat) kullanıldığını ifade etmekte ve böylece diğer şart edatları ile söz konusu bu edatın temel farkını ön plana çıkarmaktadır⁵³. Dolayısıyla Müberrid'in ifadelerinden, إِذَا edatının asıl itibariyle şart edatı olmadığını fakat şart anlamı içerdiğini⁵⁴ anlamaktayız. Daha sonraki tarihlerde kaleme alınan nahiv kaynaklarında ise إِذَا edatı, şart edatları içerisinde zikredilmektedir⁵⁵.

Klasik kaynaklarda إِذَا edatının şart edatları arasında sayılmamasının nedeninin, şart edatları gibi müphem olmaması ve cezm etmesinin şiir ile sınırlandırılması olarak gösterilebilir. Sonuç itibariyle إِذَا edatı genellikle, şart manası içeren zarf olarak kullanılmaktadır⁵⁶.

Sonuç itibariyle, amel edip etmemesi/cezm edip etmemesi, harf, isim ya da zarf olup olmadığı göz önüne alınmaksızın cümlede şart/koşul anlamı sağlayan edatların şunlar olduğunu söyleyebiliriz⁵⁷;

إِنْ ، إِذْمَا ، لَوْ ، لَوْلَا ، لَوْمَا ، مَنْ ، مَا ، مَهْمَا ، أَيَّ ، إِذَا ، مَتَى ، أَيَّنَمَا ، أَنَّى ، حَيْثُمَا ، أَيَّانَ ، كَيْفَ ،
أَمَا ، لَمَا ، كَلَّمَا .

Yukarıda yer alan bu edatlar, şart konu başlığı altında yani şart edatı olarak kullanıldıklarında, ortak özellikler sergilemesine rağmen, her edatın kendine ait bazı özelliklerinin olduğu ve birbirinden farklılık gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu farklılıkların başında edatların yapıları, amil olma durumları ve anlamları gelmektedir. Bu nedenle şart edatlarını, şu konu başlıkları altında inceleyeceğiz.

1.2.1. Yapı Bakımından Şart Edatları

Şart edatlarının birbirinden farklılık gösterdiği konulardan birincisi, bu edatların yapıları konusudur. Şart edatlarının yapıları, birbirinden farklılık

⁵² Sibeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.61; Abdulaziz Ali es-Sâlih el-Muaybid, *eş-Şart fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Câmi'atu'l-Kahire, Kahire 1976, s.153.

⁵³ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.54.

⁵⁴ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.177.

⁵⁵ Abdulaziz Ali es-Sâlih el-Muaybid, *eş-Şart fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Câmi'atu'l-Kahire, Kahire 1976, s.153.

⁵⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s. 278, IV, s.440.

⁵⁷ Su'ûd b. Abdillâh ez-Zedcâlî, *et-Terkîbu's-Şartîyyi fi'n-nahvi ve'l-usûli*, Beyrut 2008, s.63.

göstermektedir ve bu farklılık, şart edatlarının gerek anlamlarına gerek amil olma durumlarına gerekse iğrab durumlarına etki etmektedir.

Şart edatları, yapı bakımından harf ve isim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.2.1.1. Harf Olan Şart Edatları

Şart edatları içerisinde **إِنْ** şart edatı, tercih edilen görüşe göre **إِنَّمَا** şart edatı, **لَوْ** şart edatı, **لَوْلَا** şart edatı, **لَوْمَّا** şart edatı, **أَمَّا** şart edatı ve **لَمَّا** şart edatı, yapı bakımından harftir. Bu edatların yapısıyla ilgili olarak da bazı farklı görüşler olması nedeniyle ayrı ayrı incelenecektir.

إِنْ Şart edatı

Arap Dili'nde farklı görevleri olan **إِنْ** şart edatının harf soylu olduğu konusunda nahivciler, görüş birliği içerisindeyler⁵⁸. **إِنْ** şart edatı, nahivcilere göre temel şart edatıdır⁵⁹. Bunun nedeni ise, söz konusu bu edatın, diğer şart edatlarının aksine daha geniş bir kullanımının olmasıdır⁶⁰. Bir diğer ifade ile bu şart edatı, şart anlamı sağlama konusunda diğer şart edatlarının aksine daha geniş bir kullanım imkânı sunmaktadır. Bu noktada şart anlamını en iyi ifade eden edatın, **إِنْ** şart edatı olduğu ifade edilmektedir⁶¹. Bu da, **إِنْ** şart edatının temel şart edatı olduğunu, diğer şart edatlarından daha geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu ve güçlü bir şart anlamı ortaya koyduğunu ispatlamaktadır.

إِنْ şart edatı, temel şart edatı olması nedeniyle diğer şart edatlarının bağlı olduğu kuralların dışına çıkabilen ve diğer şart edatlarında olmayan kendine özgü kullanım imkanları olan bir edattır. Örneğin **إِنْ** şart edatı, cümlede zahir, muzmer ve mukadder şekilde olabilir. Kendisinden sonra gelen şart cümlesi hazfedilebilir. **إِنْ** şart edatının yerine başka bir şart edatı kullanılabilir ve kendisinden sonra izmâr olarak-gizli isim gelebilir⁶². Kendisinden sonra isim gelebilmesinin nedeni ise, söz konusu edatın güçlü bir şart anlamı ifade etmesi ve temel şart edatı olmasıdır⁶³.

إِنَّمَا Şart Edatı

⁵⁸ Sibeveyhi, *el-Kitap*, Kahire 1988, III, s.56; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.45,52; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s.40; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.207; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.104; Ebî Muhammed Abdullah Cemâlû'd-Dîn bin Yûsuf bin Ahmed bin Abdillâh bin Hişam el-Ensârî el-Mısırî, *Şerhu şuzuri'z-Zeheb Fi Ma'firati Kelâmi'l-Arab*, Kahire 2004, s.351.

⁵⁹ Sibeveyhi, *el-Kitap*, Kahire 1988, I, s.134, III, s.63, İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s.41.

⁶⁰ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.49.

⁶¹ Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-kur'ân*, Kahire [ts], II, s.360

⁶² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s.41.

⁶³ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.92.

إِذْمَا edatı, kendisinden sonraki cümleye muzaf olup maziye delalet eden إِذْمَا zaman zarfı ile مَا'nın birleşmesi sonucu oluşan şart edatıdır. إِذْمَا edatının şart edatı olduğu konusunda nahivciler fikir birliği içerisindeyler⁶⁴. Fakat إِذْمَا şart edatının yapısı konusunda iki farklı görüşün var olduğu görülmektedir. Tercih edilen görüşe göre إِذْمَا şart edatı, yapı itibariyle harftir⁶⁵. Fakat Müberrid⁶⁶, İbnü's-Serrâc⁶⁷, Ebû Ali el-Fârisî⁶⁸ (ö. 377/987), İbn Ya'îş⁶⁹ (ö. 643/1245) gibi bazı nahivciler, bu edatın zarf olduğu fikrindedirler. İbn Malik ve Mâlekî gibi bazı nahivciler de, إِذْمَا edatının yapısıyla alakalı olarak çeşitli deliller ileri sürmek suretiyle إِذْمَا edatının harf olduğunu söylemekte, bu şekilde Sîbeveyhi'in görüşünü benimsemekte ve bu görüşün doğru olduğunu ifade etmektedirler⁷⁰.

لَوْ Şart Edatı

لَوْ edatı, farklı görevleri⁷¹ olan ve içerisinde şart anlamı olduğu halde amel etmeyen, bir diğer ifade ile cezm etmeyen şart edatıdır⁷². Bu edat, zamana delaleti bakımından iki kısma ayrılır. Bunlardan birincisi, maziye delalet eden ve genellikle 'imtina' (olumsuzluk) ifade eden لَوْ şart edatı; ikincisi ise, gelecek zamana delalet eden fakat 'imtina' (olumsuzluk) ifade etmeyen لَوْ şart edatıdır. Her ikisi de yapı itibariyle harftir⁷³.

لَوْلَا Şart Edatı

Arapçada tahdîd, tevbîh, ve arz fonksiyonları⁷⁴ olan لَوْلَا edatı, bu fonksiyonların yanı sıra şart edatı olarak da kullanılabilen bir şart edatıdır⁷⁵. Şart

⁶⁴Sîbeveyhi, *el-Kitap*, Kahire, 1988, III, s.57; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.46; İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-üzhiye fi 'ilmi'l-hurûf*, Dimeşk 1993, s.98; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.190; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, II, s.46.

⁶⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s. 427*.

⁶⁶ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, II, s.46; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s. 191.

⁶⁷ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159.

⁶⁸ Ebû Ali el-Hasan ibn Ahmet ibn 'Abdulgaffar el-Fârisî, *Kitâbu'l-Îzâh*, Bayrut 1996, s.252.

⁶⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s.42.

⁷⁰ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1622-1623; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.60.

⁷¹ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s. 272; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.289.

⁷² Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'ânî'l-hurûf*, Cidde 1981, s.102.

⁷³ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992 s. 272; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s. 491*.

⁷⁴ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.443-462; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s.512*.

⁷⁵ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, III, s.194.

edatı olarak kullanıldığında imtinaya delalet etmesi nedeniyle *İmtina'î Şart Edatı* olarak adlandırılmaktadır⁷⁶. Yapı bakımından ise harftir⁷⁷.

لَوْمَا Şart Edatı

لَوْمَا ve ما harflerinin birleşiminden oluşan⁷⁸ ve yapı bakımından harf⁷⁹ olan لَوْمَا edatı, لَوْلَا edatı gibi şart edatıdır⁸⁰. Şart edatı olarak kullanıldığında imtinaya delalet etmesi nedeniyle *İmtina'î Şart Edatı* olarak adlandırılmaktadır⁸¹.

أَمَّا Şart edatı

أَمَّا edatı, birleşik bir edat olduğu ile ilgili görüşler⁸² olmakla birlikte nahivcilerin çoğunluğuna göre basit bir harftir⁸³.

أَمَّا şart edatı, أَيَّمَا şeklinde de kullanılabilir fakat bu şekilde kullanımının az olduğu ifade edilmektedir⁸⁴. Amr İbn Ebî Rebî'a'ya ait şu beytin bazı şâhidlerinin aşağıdaki gibi olduğu ifade edilmektedir.⁸⁵ Ör:

رَأَتْ رَجُلًا أَيَّمَا إِذَا الشَّمْسُ عَارَضَتْ فَيَضْحَى وَأَيَّمَا بِالْعَشِيِّ فَيُخْصِرُ

“Bir adam gördü; Güneş yaklaştığında ise, güneşe çıkar; akşam ise belinden şikayet eder⁸⁶.”

⁷⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.512-513.

⁷⁷ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.76; Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.123; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992 s.597.

⁷⁸ Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.124; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.512.

⁷⁹ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'âni*, Ürdün 1986, s.5; Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.124; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.597.

⁸⁰ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, III, s.194.

⁸¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.512-513.

⁸² Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998 II, s. 478; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.523; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s. 469.

⁸³ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s. 478; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.522; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s. 467; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-Üzhiye Fi 'ilmi'l-Hurûf*, Dimeşk 1993, s.144; 'Abdu'l'azîz ibn Zeyd ibn Cum'ati el-Mevsilî, *Şerhu'Elfiyyeti İbn-i Mu'tî*, Riyad 1985, II, s.1150; Eşmûnî, *Şerhu'l-'Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Beyrut 1955, III, s.605; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.504.

⁸⁴ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s. 477.

⁸⁵ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s. 477, 2 nolu dipnot; Amr İbn Ebî Rebî'a'nın divanında ise أَمَّا şart edatı, asıl şekliyle geçmektedir bkz. Ahmet Ekrem et-Tabâ', *Dîvânu Amr İbn Ebî Rebî'a*, Dârü'l-Kalem, Beyrut [ts], s.64 .

Cumhur'a göre أما, şart edatı ve şart fiilinden oluşan ve kendisine takdir edilen;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ

cümlesinin yerini tutmaktadır⁸⁷. Bu cümlede مَهْمَا şart ismi, يَكُنْ şart fiili, مِنْ harfi cer ve شَيْءٍ de faildir. أما edatı, hazfedilen şart edatı ve şart fiilinin yerini almaktadır⁸⁸. Dolayısıyla

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَرِيدٌ مُنْطَلِقٌ

cümlesinin yerini;

أَمَّا زَيْدٌ فَمُنْطَلِقٌ

cümlesi almıştır. Bu cümlede, ف' nin mübtedanın başında olması gerekirken yani cümle;

أَمَّا فَرِيدٌ مُنْطَلِقٌ

Şeklinde olması gerekirken, ف' nin neden mübtedanın haberinin başında, yani مُنْطَلِقٌ kelimesinin başında yer almasıyla ilgili olarak lafzın güzelliği, sebep olarak gösterilmektedir⁸⁹.

لَمَّا Şart edatı

Arap Dili'nde لَمَّا edatı, fiili muzârîyi cezm etme, istisna anlamı taşıma ve iki cümleyi birbirine bağlama gibi birden fazla fonksiyona sahip bir edattır. Biz ise söz konusu bu edatın, konumuzu ilgilendiren iki cümleyi birbirine bağlama ya da başka bir ifadeyle şart edatı olup olmaması yönünü inceleyeceğiz.

Hakîkî şart edatı olmamakla birlikte, içerisinde şart anlamı olup olmaması konusunda geniş tartışmalar olan لَمَّا edatının yapısı konusunda da iki temel görüş bulunmaktadır. Buna göre;

⁸⁶ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s. 477; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.478.

⁸⁷ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.353; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992 s.522; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, III, s.130; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, Mısır [ts], IX, s.11; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1646; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.478; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk, [ts], s.98; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.8.

⁸⁸ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s. 478.

⁸⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, Mısır [ts], IX, s.11; İbn Cinnî, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb*, Dimeşk 1993, s.266; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.523.

1-لَمَّا edatı, harftir. Bu görüş başta Sîbeveyhi ve nahivcilerin çoğunluğunun görüşüdür⁹⁰.

2-لَمَّا edatı, حين manasında zarftır (isim). Bu görüş ise Ebu Ali el-Fârisî⁹¹, İbnü's-Serrâc⁹², Zeccâcî⁹³ (ö. 337/949) ve Herevî⁹⁴, ye aittir.

لَمَّا edatının harf olduğunu ileri sürenler, bunu delillendirme yoluna gitmişlerdir ve söz konusu edatın zarf olduğunu söyleyenlerin yanlışlığını ortaya koymaya çalışmışlardır. لَمَّا edatının harf olduğunu ileri sürenlerin bunu ispat etmek için dayanak noktalarından birisi Kehf suresi elli dokuzuncu ayetidir.

{وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا}

“İşte zulmettiklerinde yok ettiğimiz memleketler...Helak edilmeleri için de belli bir zaman tayin etmiştik⁹⁵.”

İbn Malik ve Murâdî (ö. 749/1348)'ye göre, bu ayette kastedilen, zulmettikleri zaman helak edilmeleri değil, zulmetmeleri sebebiyle helak edilmeleridir. Çünkü zulmetmeleri, uyarılmalarından öncedir. Uyarılmaları da helak edilmelerinden öncedir⁹⁶. Dolayısıyla İbn Malik ve Murâdî, bu ayetten hareketle لَمَّا edatına sebep manası yüklemekte ve içerisine şart anlamı katmaktadır denilebilir.

Aynı şekilde İbn Malik, لَمَّا edatının لَوْ edatının karşısında/birbirine zıt olduğunu ifade ederek, genellikle لَوْ edatının bir şeyin gerçekleşmemesi sebebiyle gerçekleşmeyen bir şeye; لَمَّا edatının ise, bir şeyin varlığı sebebiyle (şart), diğer bir şeyin (cevap) gerçekleşmesine delalet ettiğini ifade etmektedir⁹⁷ ve لَمَّا edatı ile لَمَّا edatının karşıtlığını şu örnek ile izah etmektedir.

لَوْ قَامَ زَيْدٌ لَقَامَ عَمْرٌو لَكِنَّهُ لَمَّا لَمْ يَقُمْ زَيْدٌ لَمْ يَقُمْ عَمْرٌو

⁹⁰ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.594; Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.132; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1644; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebâni fi şerhi hurûfi'l-me'âni*, Dimeşk, [ts], s.283-284.

⁹¹ Ebû Ali el-Hasan ibn Ahmet ibn 'Abdulgaffar el-Fârisî, *el-Îzâhu'l-'Azûdî*, Mısır 1969, s.319.

⁹² İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.157.

⁹³ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'âni*, Ürdün 1986, s.11.

⁹⁴ Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-Üzhiye Fi 'ilmi'l-Hurûf*, Dimeşk 1993, s.199.

⁹⁵ Kehf, 18/59.

⁹⁶ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1644; Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.595.

⁹⁷ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1644; Bu noktada Murâdî de, her iki edatın farklı yönlerine dikkat çekerek لَمَّا edatının harf olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. Bkz. Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.595.

“Zeyd kalksaydı Amr da kalkardı, fakat Zeyd kalkmadı, Amr da kalkmadı⁹⁸.”

İleri sürülen delillerden biri ise, لَمَّا edatının cevabına aşağıdaki ayette olduğu gibi إِذَا الْفَجَائِيَّةِ'nin bitişmesidir. Ör:

{ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ }

“(Musâ) mucizelerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mucizelere gülüyorlar⁹⁹!”

Buna göre إِذَا الْفَجَائِيَّةِ 'den sonra gelen (cevap), إِذَا الْفَجَائِيَّةِ'den öncesi üzerinde amel edemez. Dolayısıyla لَمَّا edatının zarf değil harf olması gerekmektedir¹⁰⁰.

Murâdî, لَمَّا edatında isim alâmetlerinden herhangi bir alâmet olmadığını, لَمَّا edatının sebep bildirdiğini, zarfların ise sebep bildirmediğini, bu edatın zarf olması durumunda cevabının bu edatın âmili olacağını, bu durumda ise cevabın cümlede bulunması gerektiğini ifade ederek söz konusu edatın harf olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır.

Mâlekî ise, لَمَّا edatının حِينَ manasına gelse bile bunun, لَمَّا edatını isim yapmayacağını ifade ederek bu edatın harf olduğunu savunmaktadır¹⁰¹.

لَمَّا edatının harf olduğunu savunanların ortaya koydukları delillerden biri de şu cümledir;

لَمَّا قُمْتُ أَمْسَ أَحْسَنْتُ إِلَيْكَ الْيَوْمَ

“Dün kalktığında (Kalktığın için) bu gün sana iyilik ettim.”

Bu cümlede لَمَّا edatının حِينَ manasında zarf olması durumunda şart ve cevabın aynı zaman dilimde gerçekleşmesi imkânsız hâle geleceğinden dolayı, yukarıdaki cümlenin, لَمَّا edatının harf olduğunu ispat ettiğini ifade etmektedirler¹⁰².

Diğer taraftan İbn Mâlik, söz konusu iki temel görüşü birleştirerek لَمَّا edatından sonra lafzen veya manen mazi fiil geldiğinde, içerisinde şart anlamı olan إِذْ manasında zarf olacağını¹⁰³ veya geçmiş zamanda bir şeyin varlığı sebebiyle (şart)

⁹⁸ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1644.

⁹⁹ Zuhûf, 43/47.

¹⁰⁰ Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.595.

¹⁰¹ Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebâni fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.284.

¹⁰² Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebâni fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.284; Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut, 1992, s.595.

¹⁰³ Bu noktada İbn Hişam İbn Malik'in, لَمَّا edatını, إِذْ edatı şeklindeki tarifini kayda değer bulmaktadır. Bkz. İbn Hişam, *Mugni'l-lebib 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.486.

diğer bir şeyin (cevap) gerçekleşmesini gerektiren bir harf olacağını ifade etmektedir¹⁰⁴.

Sonuç itibariyle لَمَّا edatının bir harf olduğu, حين manasında zarf olarak kullanılabilmesi fakat her kullanımda حين manasında zarf olmayacağı, لَمَّا edatının kendisinden sonra iki cümleye ihtiyaç duymasından ve bu iki cümleyi sebep/illet bakımından birbirine bağlamasından hareketle bu edatta şart anlamı olduğu ve bu edatla kurulan cümlelerde sebep/illetin göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz.

1.2.1.2. İsim Olan Şart Edatları

İsim olan şart edatları; مَنْ , مَتَى , أَيَّانَ , أَيْ , حَيْثُمَا , أَيْ , مَهْمَا , إِذَا , كَلَّمَا ve كَيْفَ edatlarıdır. İsim soylu bu edatlar içerisinde bazıları, zarf olması nedeniyle zarf olan ve zarf olmayan şart edatları olmak üzere kendi içerisinde iki guruba ayrılmaktadır.

1.2.1.2.1. Zarf Olan Şart Edatları

İsim soylu olup aynı zamanda zarf olan şart edatlarıdır. Bu edatların yapısı ile ilgili de farklı görüşlerin olduğu görülmektedir.

مَتَى Şart Edatı

مَتَى edatı, Arapça'da istifham edatı vb. gibi farklı fonksiyonları¹⁰⁵ olan ve bunun yanı sıra şart edatı olarak kullanılan bir edattır. Yapı bakımından ise مَتَى şart edatı, isim soylu zaman zarfidir¹⁰⁶. Çünkü مَتَى edatı, ister istifham edatı olarak isterse şart edatı olarak kullanılsın, zaman anlamında kullanılmak için vaz olunmuştur¹⁰⁷.

أَيَّانَ Şart Edatı

Arap Dili'nde şart edatı ve istifham edatı olmak üzere iki farklı fonksiyonu olan أَيَّانَ edatı, yapı bakımından isim soylu zaman zarfidir¹⁰⁸. Zamana delalet etmek üzere vaz olunmuştur¹⁰⁹. أَيَّانَ edatının basit mi yoksa mürekkep bir edat mı olduğu konusunda ve câmid mi yoksa müştak mı olduğu konusunda nahiv bilginleri farklı görüşlere sahiptir. أَيَّانَ edatının basit mi yoksa mürekkep bir edat mı olduğu ile alakalı olarak iki görüşün olduğu görülmektedir. Buna göre; Radî, Zerkeşî, Sekkâkî

¹⁰⁴ İbn Mâlik, *Teshîlü'l-Fevâid ve Tekmil'ül-Makâsîd*, Kahire 1968, s.241.

¹⁰⁵ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, IV, s.240.

¹⁰⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, 45; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s.42.

¹⁰⁷ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, 52; Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56.

¹⁰⁸ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s. 449; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.427; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.130.

¹⁰⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.430.

ve Ebu Hayyân, أَيَّانْ edatının basit bir yapıya sahip olduğu görüşündedirler¹¹⁰. Bazı dilciler ise, أَيَّانْ edatının mürekkep olduğu görüşündedirler fakat bu noktada da أَيَّانْ edatının hangi kelimelerden mürekkep olduğu ile ilgili de farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. İbn Kuteybe (ö. 276/889) gibi bir grup nahivciye göre أَيَّانْ edatı, أَيُّ وَأَوَانٍ kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Cevherî, İbn Manzur el-İfrîkî gibi bir grup nahivciye göre ise أَيَّانْ edatı, أَيُّ أَنْ kelimesinden meydana gelmiştir¹¹¹.

أَيِّنْ Şart Edatı

Arap Dili'nde soru edatı ve şart edatı olarak kullanılabilen أَيِّنْ edatı, yapı bakımından isim soylu mekân zarfıdır¹¹². Sîbeveyhi'in ifadelerinden hareketle أَيِّنْ edatı, mekân zarfı olarak kullanılır ve bu kullanımın dışına çıkamaz¹¹³. Dolayısıyla Sîbeveyhi'e göre أَيِّنْ edatı, her ne şekilde kullanılırsa kullanılsın, mekana delalet etmektedir. Bu da أَيِّنْ edatının asıl itibariyle mekana delalet etmek üzere vaz olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan أَيِّنْ edatı, şart manası içerdiğinde, şart edatı olarak kullanılır.

حَيْثُما Şart Edatı

Asıl itibariyle mekân zarfı olan حَيْثُما ile ما'nın birleşmesi ile yeni bir boyut kazanarak şart edatı haline gelen حَيْثُما edatı, yapı bakımından isim soylu zarftır¹¹⁵.

أَنَّى Şart Edatı

أَنَّى edatı, soru edatı ve şart edatı olmak üzere iki fonksiyonu olan¹¹⁶ ve genellikle mekana delalet etmek için vaz' olunan isim soylu bir zarftır¹¹⁷.

كُلَّمَا Şart Edatı

İçerisinde şartlılık anlamı olan كُلَّمَا edatının¹¹⁸ isim mi yoksa harf mi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte nahivcilerin çoğunluğu bu edatı, isim

¹¹⁰ Bedreddin Nâsır el-Bedr, *İhtiyârâtü Ebî Hayyân*, Riyad 2000, I, s.668-669.

¹¹¹ Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire [ts], IV, s.251; Bedreddin Nâsır el-Bedr, *İhtiyârâtü Ebî Hayyân*, Riyad 2000, I, s.668-669.

¹¹² Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, I, s.219, III, s.56; el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, 45; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159.

¹¹³ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, I, s.219.

¹¹⁴ el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, 46, III, 175, IV, s.346; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, II, s.299.

¹¹⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56; el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.46; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.427.

¹¹⁶ Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire [ts], IV, s.249.

¹¹⁷ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s. 152; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.430.

soylu zarf olarak ele almıştır¹¹⁹. Bununla birlikte harf olduğunu ifade edenler de vardır¹²⁰.

كُلَّمَا edatı, مَا + كُنْ dan oluşan bir zarftır¹²¹. كُنْ zaman zarfı, مَا'nın muzafıdır¹²².

كُنْ zaman zarfına bitişen مَا ile ilgili iki görüş ön plana çıkmaktadır¹²³. Buna göre مَا;

1- Mastariyye'dir. Sonrasında gelen cümle ise, i'rabda mahalli olmayan sıladır¹²⁴.

2- Nekre isim'dir. Sonrasında gelen cümle ise, sıfat olmak üzere cer mahallindedir¹²⁵.

إِذَا Şart Edatı

إِذَا edatı, farklı kullanımları olmakla birlikte genellikle şart anlamı içeren ve gelecek zaman için kullanılan isim soylu zarftır ve mebnidir¹²⁶.

1.2.1.2.2. Zarf Olmayan Şart Edatları

Zarf olmayan şart edatları, isim soylu olup, zamana ve mekana delalet etmeyen, yani zarf anlamı taşımayan şart edatlarıdır.

مِنْ Şart Edatı

مِنْ edatı, Arapçada birden fazla görevi¹²⁷ olmasının yanı sıra aynı zamanda şart anlamı içeren bir şart edatıdır¹²⁸. Yapı bakımından ise مِنْ şart edatı, isimdir¹²⁹.

¹¹⁸ Ebû Evs İbrahim eş-Şimsan, *el-Cümletü's-şartıyye 'inde'n-nuhhâtu'l-'Arab*, Yüksek Lisans Tezi, Kahire 1981, s.228 vd.

¹¹⁹ Fahd Muhammed Dîb el-Ceml, *eş-Şart gayru'l-câzimetü fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Câmîatü'l-İslamiyye, Gazze 2014, s.278.

¹²⁰ Muhammed Ali es-Serrâc, *el-Lübâb*, Suriye 1983, s.141.

¹²¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294; Tâhir Yusuf el-Hatîb, *el-Mu'cemü'l-mufassal fi'l-i'râb*, Beyrut 2007, s.354.

¹²² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294.

¹²³ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.118 vd.; Celâleddin es-Suyûtî, *el-Matâliu's-sa'ide fi şerhi'l-ferîde*, Bağdat 1977, II, s.136; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294.

¹²⁴ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.119; Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, I, s.102; Bu konuda Zerkeşî farklı bir görüştedir. Zerkeşî'ye göre كَلَّمَا'daki مَا, zarfın yerini tutan mastariyye değil, asıl itibariyle kendisi mastardır. Bkz. Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire [ts], IV, s.324.

¹²⁵ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.119; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâli İbn Şecerî*, Kahire 1992, III, s.166.

¹²⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, IV, s.232; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır, [ts], IV, s.96; Hasan ibn Kâsim el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.367; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.131; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-Üzhiye Fî 'ilmi'l-Hurûf*, Dimeşk 1993, s.202-203; Ebu'l-Kâsim Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, Ürdün 1986, s.63.

¹²⁷ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, I, s.179,186.

مَنْ edatının isim olduğu, çeşitli deliller ileri sürülerek ispata çalışılmıştır. Buna göre;

-مَنْ edatının, cümle içerisinde fail, meful vb. gibi cümlenin ögesi olmak suretiyle i‘rab giymesi.

-مَنْ edatının önüne harf-i cer gelmesi.

-مَنْ edatına zamirin dönmesi.

Bu özellikler söz konusu edatın isim soylu olduğunu göstermektedir¹³⁰. Zira bu özellikler isimlere has özelliklerdir¹³¹.

مَا Şart Edatı

Arap Dili’nde farklı fonksiyonları olan ما edatı, aynı zamanda cezm eden şart edatlarından¹³². Yapı bakımından ise, kullanıldığı yere ve kullanılış şekline göre bazen harf bazen de isim olabilmektedir¹³³. Şart edatı olması için de, isim olarak kullanılması gerekmektedir. Zira şart edatı olarak kullanıldığında, başına harf-i cer gelmesi, kendisine zamirin avdet etmesi/dönmesi, cümlede mübteda ve meful gibi cümle ögesi olmak gibi isimlere has bazı özellikleri kabul etmektedir. Bu da şart edatı olarak kullanıldığında isim soylu olduğunu göstermektedir¹³⁴.

Ör I:

مَا تَفْعَلُهُ تَلْقَاهُ

“Sen ne yaparsan, onunla karşılaşsın.”

Ör II:

فِيمَا تَرْتَعِبُ أُرْتَعِبُ

“Sen ne istersen, ben de isterim.”

Ör III:

مَا تَرْتَكِبُ أُرْتَكِبُ

¹²⁸ el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, I, s.179,186, II, s.295; Ebu’l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Hurûfu’l-Me‘ânî*, Ürdün 1986, s.55; Ebî Hasan Ali bin ‘Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me‘ânî’l-hurûf*, Cidde, 1981, s.157-159; İbn Hişâm, *Mugni’l-lebib ‘an kütübi’l-e‘ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.195-200; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyî, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, III, s.62-66.

¹²⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56; el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.45; İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır, [ts], IV, s.10, VII, s.42.

¹³⁰ el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.172; İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır, [ts], IV, s.10.

¹³¹ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır, [ts], IV, s.10.

¹³² el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, I, s.180; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-dânî fi hurûfi’l-me‘ânî*, Beyrut 1992, s. 322.

¹³³ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebib ‘an kütübi’l-e‘ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.5.

¹³⁴ Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkîbü’l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s. 102; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.129.

“Sen neye binersen, ben de binirim.”

مَهْمَا Şart Edatı

Arap Dili'nde مَهْمَا edatı, şart edatı edatı¹³⁵ olmasının yanı sıra, bazı nahivciler tarafından istifham ve zarf¹³⁶ gibi çeşitli fonksiyonlarının olduğu ileri sürülen bir edattır. Yapısı konusunda farklı birçok görüş bulunan bu edatın, öncelikle basit(yalın) bir edat mı yoksa birleşik bir edat mı olduğu ve bu konu ile alakalı fikirleri ortaya koymanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

مَهْمَا şart edatının aslî yapısı ile alakalı birinci görüşün, Sîbeveyhi'in hocası Halil b. Ahmet'e ait olduğu görülmektedir. Sîbeveyhi'in aktardıklarından hareketle Halil b. Ahmet'e göre مَهْمَا şart edatı, ما şart edatı ile zâid ما'dan oluşmuştur. Dolayısıyla مَهْمَا şart edatının aslı ما ما şeklindedir. Fakat bir lafzın tekrarının kabih(çirkin) görülmesi nedeniyle ما şart edatında yer alan elifin (ل), hâ (ها) harfine dönüştürülmesi sonucu مَهْمَا edatı oluşmuştur¹³⁷. Bu noktada Sîbeveyhi, مَهْمَا şart edatının, مَهْ kelimesine zâid ما eklenmesi suretiyle meydana gelmesinin de caiz olduğunu aktarmaktadır¹³⁸. Diğer taraftan bu görüşün, bazı dilciler tarafından kabul gördüğü anlaşılmaktadır¹³⁹. Ayrıca İbn Malik, bu görüşün Basralılar'a ait olduğunu ifade etmektedir¹⁴⁰.

مَهْمَا şart edatının asli yapısı ile alakalı ikinci görüş ise, مَهْمَا şart edatının مَهْ kelimesi ile ما şart edatının birleşmesi sonucu oluştuğunu ileri süren Zeccâc, Ahfeş, Kûfeliler ve Bağdatlılar'a aittir¹⁴¹. İbn Malik ise, bu görüşün Kufeliler'e ait olduğunu ifade etmektedir¹⁴². Fakat Radî'nin, bu görüşü kabul etmediği görülmektedir¹⁴³.

¹³⁵ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, 45-47; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.156; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır, [ts], IV, s.42; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s. 609.

¹³⁶ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.221-226.

¹³⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.59-60.

¹³⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.59-60.

¹³⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s. 43; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingazi 1996, IV, s.88.

¹⁴⁰ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1621.

¹⁴¹ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s. 612; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1621; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingazi 1996, IV, s.88.

¹⁴² İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1621.

¹⁴³ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingazi 1996, IV, s.88.

مَهْمَا şart edatının aslî yapısı ile alakalı üçüncü görüş ise, İbn Hişam'a ait olan ve bu edatın basit bir edat olduğu yönündeki görüştür¹⁴⁴. Bu görüş ise, nahivcilerin çoğunluğu tarafından kabul görmüştür¹⁴⁵.

Diğer taraftan مَهْمَا şart edatının isim mi yoksa harf mi olduğu konusunda nahivciler ihtilaf etmiştir. Fakat nahivcilerin çoğunluğuna göre isimdir¹⁴⁶. Bu noktada nahivciler, مَهْمَا şart edatının isim olduğuna delil olarak, kendisine zamirin dönmesini göstermektedirler¹⁴⁷. Ör:

{ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنَسْحَرَنَّ بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ }

“Dediler ki: “Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz¹⁴⁸. ””

Nahivcilere göre ayette yer alan hâ (به) zamiri, مَهْمَا şart edatına dönmektedir. Bu zamirin dönmesi ise, مَهْمَا şart edatının isim olduğunu göstermektedir. Zira zamir, ancak isimlere dönebilir¹⁴⁹.

Bu noktada Hattab, Süheylî ve İbn Yes'ûn gibi bazı nahivciler, مَهْمَا şart edatının isim olmaktan çıkıp, harf olarak da kullanılabileceği görüşündedirler¹⁵⁰. Fakat bu görüşün yaygın olmadığı görülmektedir ve Murâdî bu görüşü, garib (tuhaf) olarak nitelermektedir¹⁵¹. Biz ise bu edatın basit ve isim olduğu kanaatindeyiz¹⁵².

أَيُّ Şart Edatı

¹⁴⁴ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübî'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.220; Tâhir ibn Ahmed İbn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, 246, 4 nolu dipnot.

¹⁴⁵ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s. 153; İbn 'Uşfur el-İşbîlî, *Şerhu cümeli'z-Zeccâcî*, Musul 1982, II, s.827; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.449.

¹⁴⁶ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfî'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.609; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.45; Muhammed bin Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü Sabbân 'alâ şerhu'l-eşmûnî 'alâ elfiyeti İbn Mâlik*, [ts], IV,s.16; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.451; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l- Vâfî*, Mısır 1974, IV, s.427.

¹⁴⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.42; İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübî'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.214; Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.246.

¹⁴⁸ Araf, 7/132.

¹⁴⁹ Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.246; İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübî'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.214, 2 nolu dipnot.

¹⁵⁰ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübî'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.215-216; Ebû Hayyan el-Endülîsî, *İrtîşâfu'd-darb Min lisâni'l-'Arab*, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1998, s.1863; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s. 452.

¹⁵¹ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfî'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.612.

¹⁵² Riyâd Hasan el-Havvâm, *Mehmâ ve hulâfâtü'n-nahviyyîn havlehâ, Mecelletü'l-Câmi'ati Ümmü'l-Kurâ*, sy:III, h.1410, s.91.

أَيُّ edatı, bir çok fonksiyonu¹⁵³ olmasının yanı sıra aynı zamanda şart edatlarından ve yapı bakımından isimdir¹⁵⁴.

كَيْفَ Şart Edatı

Arapçada çoğunlukla soru edatı olarak kullanılan¹⁵⁵, bunun yanı sıra taaccüp edatı¹⁵⁶ ve şart edatı olarak kullanılan كَيْفَ edatı, yapı bakımından isimdir¹⁵⁷.

كَيْفَ edatının, yapı bakımından isim olduğunu daha önce ifade etmiştik. Fakat كَيْفَ edatının, zarf anlamı içerip içermediği ile alakalı olarak nahiv bilgileri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Sîbeveyhi, كَيْفَ edatının, zarf olduğunu ifade etmekte ve bu edatı diğer zarf olan edatlar ile birlikte ele almaktadır¹⁵⁸. Fakat diğer taraftan İbn Yaîş¹⁵⁹, İbn Kavvâs¹⁶⁰, Seyrâfî, Ahfeş¹⁶¹ gibi birçok nahiv bilgini, كَيْفَ edatının sarıh isim olduğunu ve zarf anlamı içermediği kanaatindedir. Bu noktada İbn Malik, كَيْفَ edatının zaman ve mekâna delalet etmediğini, كَيْفَ edatının genel durumlar hakkında soru olması nedeniyle zarf olarak adlandırıldığını ifade etmekte ve böylece kendisi de isim olduğunu kabul etmektedir¹⁶². İbn Hişam ise, İbn Malik'in bu değerlendirmesini uygun bulmakta ve dolayısıyla kendisi de isim olduğu ve zarf anlamı taşımadığı görüşündedir¹⁶³.

1.2.2. Âmil Olma Bakımından Şart Edatları

Şart edatları, kendisinden sonra gelen şart ve cevap fiilleri üzerinde amel etmeleri bakımından cezm eden şart edatları ve cezm etmeyen şart edatları olmak üzere iki kısma ayrılır.

1.2.2.1. Cezm Eden Şart Edatları

Cezm eden şart edatları, اَيُّ، حَيْثُمَا، اَنَّى، اَيْنَ، اَيَّانَ، مَتَى، مَهْمَا، مَا، مَنْ، اِذْمَا، اِنْ، edatlarıdır. Bu şart edatları, şart ve cevap fiillerini eğer muzari iseler lafzen, eğer

¹⁵³ Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.159; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, I, s.510; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-Üzhiye Fi 'ilmi'l-Hurûf*, Dimeşk 1993, s.106.

¹⁵⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56; el-Müberraîd, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s. 45; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır, [ts], VII, s.42; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, I, s.510.

¹⁵⁵ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.135.

¹⁵⁶ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, Ürdün 1986, s.59.

¹⁵⁷ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.132; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, [ys] 1990, IV, s.104; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.131.

¹⁵⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.267, IV, s.233.

¹⁵⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır, [ts], IV, s.109.

¹⁶⁰ 'Abdu'l-azîz ibn Zeyd ibn Cum'atî el-Mevsilî, *Şerhu'elfiyyeti ibn-i Mu'tî*, Riyad 1985, II, s.1154.

¹⁶¹ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.138.

¹⁶² İbn Mâlik, *Teshîlü'l-fevâid ve tekml'ül-makâsîd*, Kahire 1968, s.241, 242; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, [ys] 1990, IV, s.104 vd.; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.134.

¹⁶³ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.138.

mazi iseler mahallen cezm eder.¹⁶⁴. Cezm eden şart edatlarından her birinin, cezm edip etmemesi, nesirde veya şiiirde cezm etmesi gibi görüş farklılıkları olması nedeniyle, her bir edatla ilgili olarak ayrıntılı bilgi verilecektir. Buna göre;

1-إِنْ şart edatı, kendisinden sonra gelen şart ve cevap fiillerini muzari iseler lafzen, mazi iseler mahallen cezm eder¹⁶⁵. Ör:

إِنْ تَقُمْ أَقْمُ مَعَكَ

“Kalkarsan, seninle birlikte ben de kalkarım.”

إِنْ şart edatının şart ve cevap fiilleri mazi fiil şeklinde gelebilir. Mazi fiiller mebnî olduğu için bu durumda mahallen cezm eder¹⁶⁶. Ör:

إِنْ قُفْتُ قُفْتُ

“Kalkarsan kalkarım.”

إِنْ şart edatının şart fiili, gelecek zaman anlamında olan bir fiil; cevap fiili ise, mazi fiil şeklinde gelebilir. Bu durumda ise, şart fiili muzari fiil olduğu için İِنْ şart edatı bu fiili cezm eder. Cevap fiili ise, mazi fiil olduğundan mebnidir ve mahallen cezm eder. Fakat bu şekildeki kullanım oldukça azdır¹⁶⁷. Ör:

إِنْ تَقُمْ قُفْتُ مَعَكَ

“Kalkarsan seninle birlikte ben de kalkarım.”

إِنْ şart edatının amel etmemesi ile ilgili olarak İbn Malik, إِنْ şart edatının, لو edatına hamledildiğinde cezm etmeyeceğini ifade etmektedir¹⁶⁸. Fakat başka bir eserinde bu görüşün şaz olduğunu ifade etmektedir¹⁶⁹.

إِنْ şart edatının şart fiili mazi, cevap fiili ise muzari fiil şeklinde gelebilir. Şart fiili olan mazi fiil, mebnî olarak kalır ve mahallen cezm olur. Muzari olan cevap fiili ise, nahivcilerin çoğunluğuna göre merfu olarak kalır, cezm edilmez.¹⁷⁰. Ör:

وَإِنْ أَتَاهُ خَلِيلٌ يَوْمَ مَسْأَلَةٍ يَقُولُ لَا غَائِبٌ مَالِي وَلَا حَرْمٌ

“Bir dost, sıkıntılı günde ona gelirse; ona (senin için) benim param yok değil haram değil der¹⁷¹.”

¹⁶⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s. 421.

¹⁶⁵ İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], VII, 41; Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me‘ânî*, Beyrut 1992, s.207; Ebî Hasan Ali bin ‘Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me‘ânî'l-hurûf*, Cidde 1981, s.74.

¹⁶⁶ Ebî Hasan Ali bin ‘Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me‘ânî'l-hurûf*, Cidde 1981, s.74; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me‘ânî*, Dimeşk, [ts], s.104-105.

¹⁶⁷ Ebî Hasan Ali bin ‘Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me‘ânî'l-hurûf*, Cidde 1981, s.74.

¹⁶⁸ İbn Mâlik, *Teshîlü'l-Fevâid ve Tekmil'ül-Makâsîd*, Kahire 1968, s.237.

¹⁶⁹ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti'ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1591.

¹⁷⁰ Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me‘ânî*, Dimeşk [ts], s.104.

2-إِنَّمَا şart edatının, إِذْ zaman zarfına مَا'nın terkihiyle (birleşmesiyle) meydana geldiğini daha önce ifade etmiştik. Bu terkip ile birlikte إِنَّمَا, aynen إِنَّ şart edatı gibi gelecek zaman ifade eder ve amel etme özelliği yani cezm etme özelliği kazanır¹⁷².

إِنَّمَا şart edatı, cezm eden şart edatıdır¹⁷³. Fakat إِنَّمَا şart edatının cezm etmesi ile ilgili farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Bu noktada Suyûtî, bazı kimselerin إِنَّمَا şart edatının cezm etmesini kabul etmediklerini ve cezm etmesini şiir ile sınırlandırdıklarını ifade etmektedir¹⁷⁴. Muradî ise, bazı nahivcilerin, إِنَّمَا şart edatının cezm etmesini sadece şiirle sınırlandırdıklarını, fakat إِنَّمَا şart edatının cezm etmesinin tercihe bağlı olduğunu ve bunun doğru görüş olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan bazı nahivcilerin إِنَّمَا şart edatının, إِذْ şeklinde yalın halde kullanıldığında da cezm edebileceği görüşünde oldukları ifade edilmektedir¹⁷⁵.

Kur'an-ı Kerim'de kullanılmadığı tespit edilen¹⁷⁶ إِنَّمَا şart edatının fazla yaygın olmadığı ve bir kaç şâhid ile sınırlı olduğu ifade edilmektedir¹⁷⁷.

Ör I:

إِنَّمَا أَتَيْتَ عَلَى الرَّسُولِ فَقُلْ لَهُ حَقًّا عَلَيْكَ إِذَا إِطْمَأَنَّ الْمَجْلِسُ

“Rasulullah'ın yanına gidersen, benim hakkım senin üzerine olsun ki, herkes hazır olduğunda ona de ki:..¹⁷⁸”

Ör II:

وَإِنَّكَ إِذْ تَأْتِ مَا أَنْتَ أَمْرٌ بِهِ تُلْفِ مَنْ إِيَّاهُ تَأْمُرُ أَتِيَا

“Eğer sen, emrettiğin şeyi yaparsan, kendisine emrettiğin kişinin de onu yaptığını görürsün¹⁷⁹.”

3-مَنْ şart edatı, şart anlamı içermesi sebebiyle, diğer şart edatları gibi kendisinden sonra gelen şart ve cevap fiillerini cezm eder¹⁸⁰. Ör:

¹⁷¹ Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî, Dimeşk [ts], s.104.

¹⁷² Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe, Kuveyt [ts], I, s.247.

¹⁷³ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, el-Cena'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî, Beyrut 1992, s.190; İbn Hişam, Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e-ârib, Kuveyt 2000, II, s.46.

¹⁷⁴ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi', Beyrut 1998, II, s.451.

¹⁷⁵ Ebû Hayyân el-Endelusî, en-Nüketü'l-hisân fî şerhi gâyetü'l-ihsân, Beyrut 1985, s.150.

¹⁷⁶ Abdulaziz Ali es-Sâlih el-Muaybid, eş-Şart fî'l-Kurâni'l-Kerim, (basılmamış yüksek lisans tezi, Câmi'atu'l-Kahire 1976, s.255.

¹⁷⁷ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye, Bingâzi 1996, IV, s.89.

¹⁷⁸ Sîbeveyhi, el-Kitâb, Kahire 1988, III, s.57; el-Müberrid, el-Muktadab, Kahire 1994, II, s.46.

¹⁷⁹ Mustafâ el-Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye, Beyrut 2009, II, s.129.

¹⁸⁰ Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, Kitâbu'l-Üzhiye Fî 'ilmi'l-Hurûf, Dimeşk 1993, s.103.

“Kim beni ziyaret ederse ben de onu ziyaret ederim.”

4-ما şart edatı, إِنَّ şart edatının anlamını içerdiği için şart ve cevaba ihtiyaç duyar ve şart ve cevap fiillerini cezm eder. Ör:

{وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤَفَّ إِلَيْكُمْ}

“Her ne hayır işlerseniz, o size geri verilir¹⁸¹.”

5-مَهْمَا edatı, şart manası içermesi nedeniyle kendisinden sonra gelen şart ve cevap cümlelerine ihtiyaç duyar ve her iki cümlede yer alan şart ve cevap fiillerini cezm eder. Dolayısıyla bu şart edatı da amil olan şart edatlarındandır¹⁸². Ör:

مَهْمَا تَفْعَلْ أَفْعَلْ

“Her ne yaparsan ben de yaparım.”

6-مَتَّى şart edatı, إِنَّ şart edatının şart manasını içerdiği için, şart edatı olarak kullanıldığında kendisinden sonra şart ve cevap cümlelerini gerektirir ve her iki fiili de cezm eder. Zira مَتَّى şart edatı da amil olup cezm eden şart edatlarındandır. Bu noktada مَتَّى şart edatının cezm etmediği ile ilgili bir görüş söz konusu ise de, bunun zayıf olduğu görülmektedir¹⁸³.

Ör I:

مَتَّى مَا تَلْفَنِي فَرْدَيْنِ تَرْجُفُ رَوَانِفُ أَلْيَيْتِكَ وَ تُسْتَطَارَا

“Her ne zaman benimle teke tek karşılaşırsan, kıcıyın her iki tarafı titrer ve korkar¹⁸⁴.”

Ör II:

أَنَا إِبْنُ جَلَا وَ طَلَّاعُ النَّتَّايَا مَتَّى أَضَعُ الْعِمَامَةَ تُعْرَفُونِي

“Ben, ölümü göze alan biriyim. Ne zaman sarığı (sarığımı) yere koysam beni tanırsınız¹⁸⁵.”

7-أَيَّانَ edatı, şart manasını içerdiğinde şart ve cevap cümlelerine ihtiyaç duyar ve şart ve cevap fiillerini cezm eder. Zira أَيَّانَ şart edatı da amil olan ve cezm eden şart edatlarındandır¹⁸⁶. Ör:

¹⁸¹ el-Bakara, 2/272.

¹⁸² el-Müberra, el-Muktadab, Kahire 1994, II, s.45; Abbas Hasan, en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s.421.

¹⁸³ Abbas Hasan, en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s.430.

¹⁸⁴ Mustafâ el-Ğalâyîni, Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabîyye, Beyrut 2009, II, s.130.

¹⁸⁵ İbn Hişam, Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib, Kuveyt 2000, IV, s.240; İbn Ya'îş, Şerhu'l-mufasssal, Mısır [ts], IV, s.105.

¹⁸⁶ İbn Mâlik, Şerhu't-teshîl, [ys] 1990, IV, s.71; Abbas Hasan, en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s.421.

أَيَّانَ نُؤْمِنُكَ تَأْمَنُ غَيْرَنَا وَإِذَا لَمْ تُدْرِكِ الْأَمْنَ مِنَّا لَمْ تَزَلْ حَذِرًا

“Biz sana ne zaman güvence versek başkalarının kötülüğünden emin olursun; bizden güvence alamayınca da devamlı korkmaktasın¹⁸⁷.”

Bu noktada Suyutî, أَيَّانَ edatı ile ilgili olarak bir grup dilcinin, bu edatın az kullanılması ve daha çok istifham edatı olarak kullanılması nedeniyle cezm etmediğini ileri sürdüklerini ifade etmektedir¹⁸⁸. Fakat genel çoğunluk bunun aksi yöndedir.

8-أَيَّانَ edatı, şart manası içerdiğinde şart edatı olur ve kendisinden sonra gelen şart ve cevap fiillerini cezm eder. Dolayısı ile أَيَّانَ şart edatı da, amil olan şart edatlarından¹⁸⁹.

Ör I:

{ أَيَّانَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ }

“Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır¹⁹⁰.”

Ör II:

أَيَّانَ تَصْرَفُ بِنَا الْعُدَاةُ تَجِدُنَا نَصْرَفُ الْعَيْسَ نَحْوَهَا لِلتَّلَاقِي

“Düşmanlar bize saldırırsa, vuruşmak için develeri o yönde saldırır şekilde bizi bulurlar¹⁹¹.”

9-أَنَّى şart edatı, aynen diğer şart edatları gibi, إِنَّ şart edatının şart manasını içermekte ve bu nedenle kendisinden sonra iki cümleyi gerektirmektedir. Kendisinden sonra gelen bu şart ve cevap cümlelerini ise cezm eder. Zira أَنَّى şart edatı da amil olup cezm eden şart edatlarından¹⁹².

Ör I:

فَأَصْبَحْتَ أَنَّى تَأْتِيهَا تَلْتَبِسُ بِهَا كَلَا مَرَكَبِيهَا تَحْتَ رَجْلَيْكَ شَاجِرٌ

“Bu beladan kurtulmak için ne şekilde çabaladıysan ona daha fazla bulaşmaktan başka bir işe yaramadı. (Bu belanın) her iki üzengisi ayağına dolaşıp durur¹⁹³.”

¹⁸⁷ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-durûsi’l-‘Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.130.

¹⁸⁸ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem ‘u’l-hevâmi’ fî şerhi cem ‘i’l-cevâmi’*, Beyrut 1998, II, s.449.

¹⁸⁹ İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshîl*, [ys] 1990, IV, s.72; Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.421.

¹⁹⁰ Nisa, 4/78.

¹⁹¹ İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshîl*, [ys] 1990, IV, s.72.

¹⁹² el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.45; Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.421.

¹⁹³ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.58; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.47.

Ör II:

خَلِيلِي أَنَّى تَأْتِيَانِي تَأْتِيَا أَخَا غَيْرَ مَا يُرْضِيكُمْ لَا يُحَاوِلُ

“Dostlarım! Ne zaman gelirsiniz, sizin rızânızı kazanmaktan başka bir şey için gayret etmeyen kardeşinize gelirsiniz¹⁹⁴ .”

10-حَيْثُمَا şart edatı amil olan bir şart edatı olması nedeniyle, diğer şart edatları gibi kendisinden sonra gelen şart ve cevap fiillerini cezm eder. Zira حَيْثُمَا şart edatı, amil olan ve cezm eden şart edatlarından¹⁹⁵.

Ör:

حَيْثُمَا تَسْتَقِيمُ يُعَدِّرُ لَكَ اللَّهُ نَجَاحًا فِي غَايِرِ الْأَزْمَانِ

“Her nerede/her ne zaman doğru olursan Allah zamanın derinliklerinde (ummadığın yerden) seni başarıya ulaştırır¹⁹⁶ .”

11-أَيُّ edatı, şart anlamı içermesi nedeniyle, kendisinden sonra şart ve cevap fiilleri olmak üzere iki fiili gerektirir ve bu fiilleri cezm eder. Dolayısıyla أَيُّ edatı da, amil olan şart edatlarından¹⁹⁷. Ör:

أَيُّهُمْ تَضْرِبُ أَضْرِبُ

“Hangisini döversen, ben de döverim.”

1.2.2.2. Cezm Etmeyen Şart Edatları

Cezm etmeyen şart edatları ise; إِذَا, كَيْفَ, لَوْ, لَوْ لَا, أَمَّا, لَمَّا, كَلَّمَا edatlarıdır. Bu şart edatları, şart manası içerirler fakat şart ve cevap fiillerini cezm etmezler. Bu edatlardan her birinin, cezm etmemesi ile ilgili görüş farklılıkları bulunması nedeniyle, her bir edatla ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir;

1-إِذَا edatı, şart manası taşımasına rağmen, nahivcilerin çoğunluğuna göre şiiirdeki bazı zorunlu haller dışında cezm etmemektedir¹⁹⁸.

Ör I:

إِسْتَعْنِ ، مَا أَغْنَاكَ رَبُّكَ ، بِالْغِنَى وَإِذَا نُصِبَكَ خَصَاصَةً فَتَجَمَّلِ

¹⁹⁴ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl-Teshîlü'l-Fevâid ve Tekmil'ül-Makasid*, Beyrut 2001, III, s. 389.

¹⁹⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.427.

¹⁹⁶ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, II, s.307.

¹⁹⁷ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.45; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts] VII, s.44; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.421.

¹⁹⁸ Sîbeveyhi, *el-Kıtab*, Kahire 1988, III, s.60; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.54; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.97; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.367; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.132; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.278. Bu noktada Murâdî, Kûfeliler'in, إِذَا şart edatının mutlak anlamda cezm etmesini caiz gördüklerini ifade etmektedir.

“Rabbinin sana verdiği zenginlikle yetin. Sana bir fakirlik isabet ederse tahammül et¹⁹⁹.”

Ör II:

إِذَا قَصْرَتْ أَسْيَافُنَا كَانَ وَصْلُهَا خُطَانًا إِلَى أَعْدَائِنَا فَنَضَارِبُ

“Kılıçlarımız yetişmezse, düşmanlarımıza karşı adımlarımız kılıçlarımıza eklenir ve şiddetle savaşıyoruz²⁰⁰.”

إِذَا şart edatının nesirde ise, nadiren cezm ettiği ifade edilmektedir²⁰¹. Fakat nesirde cezm etmesinin kıyas yapılamayacak şekilde olduğu ve geçerli bir kural olmadığı görülmektedir. إِذَا şart edatının nesirde cezm etmemesinin nedeninin, diğer şart edatları gibi müphem olmamasından ve muakkat olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.²⁰² Diğer taraftan İbn Bâbeşâz, إِذَا şart edatının şiirde, sadece ما ile birlikte cezm edebileceğini, aksi takdirde cezm edemeyeceğini ifade etmektedir²⁰³. Sonuç itibariyle ise nahivcilerin çoğunluğu, إِذَا şart edatının sadece şiirde cezm edebileceğini ifade etmektedir.

كَيْفَ , şart edatı olarak kullanıldığında, şart ve cevap fiilleri olmak üzere kendisinden sonra lafız ve mana açısından aynı olan iki fiili gerektirir. Bu konuda bütün nahivciler hemfikirdir.²⁰⁴ Ör:

كَيْفَ تَصْنَعُ أَصْنَعُ

“Nasıl yaparsan ben de (öyle) yaparım.”

Bu örnekte şart fiili ile cevap fiili hem lafız hem de mana açısından aynı olduğu için nahiv kuralları gereği doğru bir cümledir.

كَيْفَ şart edatının cezm etmesi konusunda ise, nahivciler arasında görüş farklılıkları vardır²⁰⁵. Basra ekolüne göre كَيْفَ şart edatı, cezm etmez. Bu görüş

¹⁹⁹ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u' d-durûsi 'l- 'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.132-133.

²⁰⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.61; el-Müberraîd, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.55.

²⁰¹ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u' d-durûsi 'l- 'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.132.

²⁰² Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.60; el-Müberraîd, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.54; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u' d-durûsi 'l- 'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.132-133; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena' d-dâni fi hurûfi 'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.367; Abbas Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.440, 2 nolu dipnot.

²⁰³ Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu 'l-mukaddimeti 'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.247-248.

²⁰⁴ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u' l-hevâmi' fi şerhi cem 'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.453; İbn Hişam, *Mugnî 'l-lebib 'an kütübi 'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.132.

²⁰⁵ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s. 511; Abbas Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.407.

nahivcilerin çoğunluğunu oluşturmaktadır²⁰⁶. Kûfe ekolüne ve Basra dil ekolünden Kutrub'a göre ise كَيْفَ şart edatı, cezm eder²⁰⁷.

Ör I:

كَيْفَ تَصْنَعُ أَصْنَعُ

“Nasıl yaparsan ben de (öyle) yaparım.”

Ör II:

كَيْفَ تَصْنَعُ أَصْنَعُ

“Nasıl yaparsan ben de (öyle) yaparım.”

Yukarıdaki birinci örnek, Basra dil ekolüne mensup nahiv bilginlerine göre doğru kabul edilmiştir. İkinci örnek ise Kûfe dil ekolüne mensup nahivciler ve Basra dil ekolünden Kutrub'a göre doğru kabul edilmiş fakat Basra dil ekolüne göre şaz kabul edilmiştir²⁰⁸.

Bir grup nahiv bilgini ise, كَيْفَ şart edatının sadece zaid ما bitiştiğinde cezm edeceği görüşündedir²⁰⁹. Zeccâcî'nin de bu görüşte olduğu görülmektedir²¹⁰. Ör:

كَيْفَمَا تَصْنَعُ أَصْنَعُ

“Nasıl yaparsan ben de (öyle) yaparım.”

Bu noktada Abbas Hasen, كَيْفَمَا edatının cezm etmesini çok az sayıda nahivcinin kabul ettiğini ve cezm etmesini de şiir ile sınırladıklarını ifade etmektedir²¹¹.

Sonuç itibariyle كَيْفَ şart edatı, cumhura göre cezm etmemektedir²¹². İbn Malik ise, doğru olan görüşün كَيْفَ şart edatının cezm etmemesi olduğunu ifade etmektedir²¹³.

كَيْفَ şart edatının cezm etmeme nedeni ile ilgili olarak nahiv bilginleri, bu edatın diğer amil olan şart edatlarına bir çok konuda farklılık gösterdiğini dile

²⁰⁶ Sibeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.60; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.197; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.110; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, IV, s.1583; Bedreddin Nâsir el-Bedr, *İhtiyârâtü Ebî Hayyân*, Riyad 2000, II, s.667; İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.133; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.453.

²⁰⁷ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.511.

²⁰⁸ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, III, s.207.

²⁰⁹ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.134; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.453.

²¹⁰ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-me'ânî*, Ürdün 1986, s.59.

²¹¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.407.

²¹² Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.158.

²¹³ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1583.

getirmektedirler. Bu farklılıklar arasında, كَيْفَ şart edatının cevabının sadece nekre olması, kendisine zamirin dönmemesi, diğer şart edatlarından farklılık göstererek cevabının lafız ve anlam açısından aynı olması zorunluluğu yer almaktadır²¹⁴.

3-لَوْ edatı, cezm edip etmemesi konusunda nahivcilerin ihtilaf ettiği bir edattır. Cumhura göre bu edat cezm etmez²¹⁵. Fakat İbn Şeceri'nin de aralarında bulunduğu bir grup nahivci, şiire has olmak üzere bu edatın cezm etmesine cevaz vermiştir²¹⁶. Ör:

لَوْ يَشَأُ طَارَ بِهَا دُو مَيْعَةٍ لَاجِقُ الْأَطَالِ نَهْدُ دُو خُصَنٍ

“Eğer o isteseydi, kocaman yelesi, ince belli, hızlı bir at ile uçardı²¹⁷.”

لَوْ edatının şiir dilinde cezm ettiğini ileri sürenlerin delil olarak ileri sürdükleri bu şiiri değerlendiren İbn Mâlik, bu beyti söyleyen şairin lehçesinde hemzenin terkinin mümkün olabileceğini ve dolayısıyla da bu şiirin, لَوْ edatının cezm etmesine delil olamayacağını ifade etmektedir²¹⁸.

لَوْ edatının cezm etmemesinin nedenine de değinen nahiv bilginleri, bu edatın maziye has olması ve mazi fiili müstakbele çevirememesi nedeniyle cezm edemediğini ifade etmektedirler²¹⁹. Zira لَوْ edatı, şart gelecek zamanda olur genel kaidesine aykırı olarak maziye yine maziye bağlamakta ve çoğunlukla da mazi anlam ifade edecek şekilde kullanılmaktadır²²⁰.

²¹⁴ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s. 512 vd.; İbn Hişam, *Mugni'l-lebib 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.134.

²¹⁵ Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.102; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebâni fî şerhi hurûfi'l-me'âni*, Dimeşk [ts], s.289; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.469; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.406, 496; Ebu'l-Bekâ 'Abdullah b. el-Hüseyn el-'Ukbûrî, *et-Tibyân fî i'râbu'l-Kur'ân*, Mısır 1976, s.101; Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-Beyân fî garîbi i'ğrâbi'l-Kur'ân*, [ys] 1980, I, s.115.

²¹⁶ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1632; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.406.

²¹⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.443.

²¹⁸ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1633.

²¹⁹ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.469; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâli ibn Şeceri*, Kahire 1992, I, s.333, 188; Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde, 1981, s.102 Ebu'l-Bekâ 'Abdullah b. el-Hüseyn el-'Ukbûrî, *et-Tibyân fî i'râbu'l-Kur'ân*, Mısır 1976, s.101.

²²⁰ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1632; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.468.

4-لَوْلَا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında, kendisinden sonra gelen ve şart cümlesi olarak kabul edilen cümle, isim cümlesi şeklindedir²²¹. Cevap cümlesi ise, fiil cümlesi şeklindedir²²². Ör:

لَوْلَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd olamasaydı sana ikram ederdim.”

لَوْلَا şart edatından sonra merfu isim geldiği için, yani fiil gelmediği için, bu edatın şart fiilini cezm etmesi söz konusu değildir. لَوْلَا şart edatınının cevabında, fiil yer almasına rağmen, bu fiili de cezm etmez.

5-لَوْمَا şart edatı, aynen لَوْلَا şart edatı gibidir ve şart cümlesinin, isim cümlesi şeklinde olması nedeniyle şart fiili yoktur. Dolayısıyla da cezm etmesi söz konusu değildir. Cevap cümlesi ise fiil cümlesi olmasına rağmen, cevap fiilini de cezm etmez.

6-أَمَّا şart edatı, cumhura göre kendisine takdir edilen şart ismi ve şart edatının yerini tutmaktadır. Dolayısıyla أَمَّا şart edatının şart fiili mahzuttur. Bu nedenle de أَمَّا şart edatının, cezm etmesi söz konusu değildir. Diğer taraftan أَمَّا şart edatının kendine has özelliklerinden biri, kendisinden sonra sadece isim gelmesidir²²³. Yani أَمَّا şart edatından sonra sadece isim gelebilir, fiil gelmez. Ör:

أَمَّا زَيْدٌ فَقَائِمٌ

“Zeyd ise ayaktadır.”

Bu örnekte أَمَّا şart edatından sonra gelen cümle, أَمَّا şart edatının cevabıdır. Bu cevap cümlesi, mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi olduğu için, أَمَّا şart edatının cezm etmesi söz konusu olamaz.

أَمَّا'nın cevabı, fiil olarak geldiğinde ise, أَمَّا şart edatı bu fiili cezm etmez. Bunun nedeni ise, bu edatın şartının hazfedilmesidir. Yani أَمَّا'nın şartı hazfedildiği için cevabında yer alan fiili cezm edemez²²⁴. Örneğin;

أَمَّا زَيْدٌ يَنْقُمُ

Cümlesi doğru bir cümle değildir.

²²¹ Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, II, s.297.

²²² Sibeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.139-140, IV, 235;el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.77; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, II, s.510; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır, [ts], VII, s.145.

²²³ Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-Üzhiye Fi 'ilmi'l-Hurûf*, Dimeşk 1993, s.144.

²²⁴ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.469.

7-لَمَّا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında, şart ve cevap cümlelerinin başında yer alır. لَمَّا edatının şart cümlesi, lafzen ya da manen mazi fiildir²²⁵. Ör:

لَمَّا قَامَ زَيْدٌ قَامَ عَمْرُو

“Zeyd kalkınca, Amr da kalktı.”

لَمَّا لَمْ يَقُمْ زَيْدٌ لَمْ يَقُمْ عَمْرُو

“Zeyd kalkmayınca, Amr da kalkmadı.”

لَمَّا şart edatının cevabı ise, müspet (olumlu) mazi fiil, ما ile olumsuz hale gelmiş mazi fiil veya لَمْ ile olumsuz hale gelmiş muzari fiil şeklindedir²²⁶. Ör:

لَمَّا قَامَ زَيْدٌ قَامَ عَمْرُو

“Zeyd kalkınca, Amr da kalktı.”

لَمَّا قَامَ زَيْدٌ مَا قَامَ عَمْرُو

“Zeyd kalkınca, Amr kalkmadı.”

لَمَّا قَامَ زَيْدٌ لَمْ يَقُمْ عَمْرُو

“Zeyd kalkınca, Amr kalkmadı.”

لَمَّا şart edatı, gerek şart fiilini gerekse cevap fiilini cezm etmez. Zira bu edat cezm etmeyen şart edatları arasında yer alır.

8-كُلَّمَا şart edatı, şart ve cevap cümlesine ihtiyaç duyar fakat cezm etmez²²⁷.

Ör:

{كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ}

“...Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, “Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!” diyecekler²²⁸.”

1.2.2. Anlam Bakımından Şart Edatları

Şart edatları incelendiğinde, bütün şart edatlarının şart anlamı içermekle birlikte, her bir şart edatının vaz olduğu anlamı muhafaza ettiği görülmektedir. Her bir şart edatının vaz olduğu anlam da bir birinden farklılık göstermektedir. Bu nedenle şart edatlarını, ayrı ayrı inceleyeceğiz.

²²⁵ Radiyyüddin Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radi 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, III, s.230; İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, [ys] 1990, IV, s.102; Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.595-596.

²²⁶ Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım *el-Murâdî, el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.596; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1897.

²²⁷ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, Kuveyt 2000, III, s.123.

²²⁸ el-Bakara, 2/25.

Şart edatlarını ayrı ayrı incelemeye geçmeden önce mana açısından ortak özelliklerini ve bu edatların, şart edatı olarak kullanıldıklarında göstermiş olduğu fonksiyonları belirtmemiz gerekmektedir. Şöyle ki;

-Bütün şart edatları, şart edatları ayrı ayrı incelenirken de belirtileceği gibi, şart anlamı taşır.

-Amil olup cezm eden şart edatları, şek/ibham anlamı içerir. Yani Bu şart edatları ile kurulan bir şart cümlesinde, şartın gerçekleşmesi de gerçekleşmemesi de mümkündür. Dolayısıyla şartın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, bilinemez.

-Bütün şart edatları, kendine has olan özellikleri taşımakla birlikte, cevabın şarta olan bağımlı ifade eder.

-Bazı şart edatları dışında bütün şart edatları, şart fiili ister mazi olsun isterse muzari olsun, şart fiilinin zamanını gelecek zamana çevirir. Yani şart gelecek zamanda oldur.

-Şart edatları, umum anlam içerir. Yani kullanılan şart edatı, ifade ettiği anlam bakımından genellik içerir.

Şart edatlarının içerdiği genel anlamları ifade ettik. Şart edatlarının vaz olduğu anlamlar birbirinden farklı olduğu için ve genel anlamlardan farklı anlamlar içerdiği için ayrı ayrı incelenecektir.

إِنْ Şart Edatı

Nahiv kaynakları incelendiğinde, *إِنْ* şart edatının anlam itibariyle mübhem olduğu görülmektedir²²⁹. Yani *إِنْ* şart edatı, gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belirsiz olan şüpheli durumlarda kullanılmaktadır²³⁰. Dolayısıyla *إِنْ* şart edatının şart fiilinin, gerçekleşme ihtimali de gerçekleşmeme ihtimali de vardır. *إِنْ* şart edatının şart fiilinin gerçekleşmesi de gerçekleşmemesi de ihtimal dahilinde olduğu için, *إِنْ* şart edatının cevabının gerçekleşip gerçekleşmesi de ihtimal dahilindedir. Yani cevap, aynen şart fiili gibi gerçekleşebilir de gerçekleşmeyebilir de. Ör:

إِنْ قَامَ زَيْدٌ قَامَ عَمْرٌ

“Eğer Zeyd kalkarsa, Amr da kalkar.”

Bu örnekte Zeyd’in kalkıp kalkmayacağı bilinemez. Kalkması da kalkmaması da ihtimal dâhilindedir. Şart gerçekleşse bile, yani Zeyd kalksa bile

²²⁹ Sîbeveyh, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.60; İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır, [ts], IX, s.4; Radiyyüddin Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radi'ale'l-kâfiye*, Bingazi 1996, IV, s.90.

²³⁰ İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır, [ts], IX, s.4; Bedreddin Muhammed b. ‘Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi ‘ulûmi'l-Kur’ân*, Kahire [ts], II, s.360.

cevabın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği de bilinemez. Zeyd kalksa bile, Amr kalkadabilir, kalkmayadabilir.

Şart ve cevap fiillerine bu ihtimallik manasını veren, *إِنْ* şart edatıdır. Şart ve cevap fiillerinin gerçekleşip gerçekleşmemesi ihtimal dâhilinde olduğu için, *إِنْ* şart edatı ile kurulan şart cümlelerinde, lafzın manaya uygun olması için, gerçekleşip gerçekleşmemesi muhtemel olan muzari fiil tercih edilmektedir²³¹. Ör:

{ وَإِنْ تَبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ }

“...İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker²³²”

Diğer taraftan *إِنْ* şart edatının, *إِذْ* anlamına geleceğini, gerçekleşmesi şüpheli veya gerçekleşmesi bilinen fakat ne zaman gerçekleşeceği belirsiz olan durumlarda kullanılacağı ifade edilmektedir²³³. Buna göre *إِنْ* şart edatı, gerçekleşmesi kesin fakat gerçekleşme zamanı bilinmeyen durumlarda kullanılır. Ör:

{ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِنْتَ فَهُمْ الْخَالِدُونَ }

“Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar²³⁴?”

Bu ayette ölümün gerçekleşeceği kesindir fakat ölümün ne zaman gerçekleşeceği belirsizdir. Bu noktada Kufeli nahivciler, *إِنْ* şart edatından sonra gerçekleşmesi kesin olan bir fiil geldiğinde, *إِنْ* şart edatının *إِذْ* anlamına geleceğini ifade etmektedirler. Fakat buna mukabil Basralı nahivciler, *إِنْ* şart edatında asıl olanın, şartlılık olduğunu ve şartlılık için vaz edildiğini, *إِذْ* edatında asıl olanın ise zarf olduğunu, dolayısıyla *إِنْ* şart edatının *إِذْ* anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedirler²³⁵.

إِنْ şart edatı, gerçekleşmesi imkansız olan durumları ifade etmek için de kullanılabilir²³⁶. Ör:

{ قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ }

²³¹ Bedreddin Muhammed b. ‘Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi ‘ulûmi’l-Kur‘ân*, Kahire [ts], II, s.362.

²³² el-Bakara, 2/284.

²³³ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu’-d-darb min lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, IV, s.1866; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fi şerhi cem‘i’l-cevâmi’*, Beyrut 1998, II, s.132.

²³⁴ Enbiya, 21/34.

²³⁵ Ebu’l-Berekât İbnü’l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.501; Radiyyüddin Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu’r-Radî ‘ale’l-kâfiye*, Bingazi 1996, IV, s.87.

²³⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s. 279, 5 nolu dipnot.

“De ki: “Rahmânın çocuğu olsa ona ibadet edenlerin başında ben olurum²³⁷.””

Bu ayette **إِنْ** şart edatı, gerçekleşmesi imkânsız bir durum için kullanılmıştır. Zira Allah’ın (cc), çocuğunun olması imkânsız bir durumdur.

إِنْ şart edatı ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer nokta ise, söz konusu şart edatının temel şart edatı olmasından hareketle, diğer şart edatlarının aksine zamandan ve mekandan soyutlanmış bir anlam içermesidir. Örneğin **مَتَى**, zaman anlamı içeren bir şart edatı iken ve **أَيْنَمَا**, mekân anlamı olan bir şart edatı iken **إِنْ** şart edatı, bu tür zamansal ve mekânsal anlamların hepsinden ya da akıllı-akılsız varlıklar için kullanılmak gibi tüm anlamlardan uzak ve şart anlamının dışında, bünyesinde kendine has bir anlam barındırmayan bir edattır. **إِنْ** şart edatının bu yönü ise, daha önce de belirtildiği gibi söz konusu bu edata geniş bir kullanım alanı sağlamaktadır.

إِنْ şart edatı, fiili gelecek zamana ve şarta taşır²³⁸. Diğer bir ifade ile bu şart edatı, cevap cümlesini şart cümlesine bağlayan, yani cevabın gerçekleşmesini şartın gerçekleşmesine bağlayan, dolayısıyla şart anlamı içeren bir edattır²³⁹.

Türkçe’de ise; –eğer, -şayet, se/sa, ise gibi anlamlara gelmektedir²⁴⁰. Ör:

{ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ }

“...İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker²⁴¹.”

{ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ }

“Kulumuza indirdiğimiz Kur’an’dan şüphe ediyorsanız, siz de onun benzeri bir sure meydana getirin²⁴².”

إِنْ تَسْرِعْ فَسَيُصِيبُكَ أَذَىٰ لَا تُصَوِّرُهُ

“Eğer acele edersen, düşünemeyeceğin bir eziyete maruz kalacaksın²⁴³.”

إِذَا Şart Edatı

إِذَا edatı, şart edatı olduğu için aynen diğer şart edatları gibi şart anlamı ve müphem anlam taşır, gelecek zaman ifade eder²⁴⁴.

²³⁷ Zuhruf, 43/81.

²³⁸ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır, [ts], VII, s.41; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu’l-mebânî fi şerhi hurûfi’l-me‘ânî*, Dimeşk, [ts], s.104.

²³⁹ İbn Hişam, *Şerhu şuzûri’z-zeheb fi ma‘rifeti kelâmi’l-‘Arab*, Kahire 2004, s.351.

²⁴⁰ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.29; Selami Bakırcı, Sadı Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.35; Hasan Akdağ, *Arap Dili’nde Edatlar*, Konya 1984, s.33.

²⁴¹ el-Bakara, 2/284.

²⁴² el-Bakara, 2/23.

²⁴³ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.29.

Ör I:

إِذَا تَقَمُّ أَقَمُّ

“Kalkarsan kalkarım.”

Ör II:

إِذَا جِئْتَ فَاصْرِبْ زَيْدًا

“Gelirsen Zeyd’e vur.”

Türkçe’de ise, –se, -sa, ise, -dığında, -ınca, -dığı zaman, her ne zaman şeklinde ifade edilir²⁴⁵.

Ör I:

إِذَا تَخْرُجُ أَخْرُجْ مَعَكَ

“Sen çıkarsan, ben de seninle birlikte çıkarım.”

Ör II:

بِهِ تُلْفِ مَنْ إِيَّاهُ تَأْمُرُ آتِيَا

وَإِنَّكَ إِذَا تَأْتِ مَا أَنْتَ أَمْرٌ

“Eğer sen, emrettiğin şeyi yaparsan, kendisine emrettiğin kişinin de onu yaptığını görürsün²⁴⁶.”

إِذَا Şart Edatı

إِذَا edatı, asıl itibariyle zarftır. Bununla birlikte şart manası taşımakta ve genellikle şart anlamı ifade edecek şekilde kullanılmaktadır²⁴⁷.

إِذَا edatı, belirlenmiş bir zaman dilimindeki olayları ifade etmek için ve gerçekleşeceği bilinen olayları ifadede kullanılmaktadır²⁴⁸. Bir diğer ifade ile إِذَا edatı ile kurulan cümlelerde, olayın gerçekleşeceği kesin olarak bilinmektedir. إِذَا edatının bu yönü ise, söz konusu bu edatı diğer şart edatlarından ayıran temel özelliktir. Zira şart edatlarının temel özelliği şek içermesi ve müphemliktir.

²⁴⁴ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1623; Tâhir ibn Ahmed İbn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.247; 'Atik Sâlih el-Mukâtî, *Delâletü üslûbi's-şart fi'l-'Arabiyye*, *el-Mecelletü'l-Câmi'a*, *Cami'atü'z-Zâviyye*, II/18, Mayıs, (2016), s.5.

²⁴⁵ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.34; Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.11-12.

²⁴⁶ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.129.

²⁴⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, IV, s.232; el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.177; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1865; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.131; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.278.

²⁴⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.60; el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.54; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.106, c.IX, s.4; Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire [ts], II, s.362.

Dolayısıyla şart edatları ile kurulan şart cümlelerinde şartın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği veya ne zaman gerçekleşeceği bilinmemektedir.²⁴⁹ Örneğin;

إِنْ تَأْتِيَّ آتِيكَ

“Bana gelirsen sana ikram ederim.”

Bu cümlede şartın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, yani kişinin gelip gelmeyeceği bilinmemektedir. Fakat

إِذَا أَتَيْتَنِي

Şeklinde إِذَا edatı ile kurulan cümlelerde ise kişinin gelmesi kesin olarak bilinmektedir.

إِذَا edatının şart cümlesi, gerçekleşmesi bilinen veya gerçekleşmesi ağır basan bir cümle olduğunda إِذَا edatı, ta’lik ifade eder. Yani iki cümleyi sebep-sonuç ilişkisi içerisinde birbirine bağlar²⁵⁰.

Ör I;

إِذَا أَقْبَلَ الشَّيْءُ أَقْبِمَ عِنْدَكُمْ

“Kıy geldiğinde yanınızda kalırım.”

Ör II;

إِذَا دَعَوْتُمُونِي أَيُّهَا الْإِخْوَانُ أَحْضُرْ

“Ey kardeşler! Beni davet ettiğiniz zaman, gelirim.”

Türkçe’de ise إِذَا şart edatı, -dığında, -dığı zaman, (Her) ne zaman, -ınca, -ince, -se, -sa, kelimeleriyle ifade edilebilir²⁵¹. Ör:

{ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ }

“Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman, “Biz ancak ıslah edicileriz” derler²⁵².”

إِذَا أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكْتَهُ وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّئِيمَ تَمَرَّدَا

“Cömert kişiye iyilik yaparsan onu kazanırsın, eğer kötü kişiye iyilik yaparsan o kişi azar.”

²⁴⁹ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.54; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu’r-Radî ‘ale’l-kâfiye*, Bingazi 1996, IV, s.90.

²⁵⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfî*, Mısır 1974, II, s.279; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü’l-Üzhiye Fî ‘ilmi’l-Hurûf*, Dimeşk 1993, s.204; İbn Ya’îş, *Şerhu’l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.96.

²⁵¹ Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.8; A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.34.

²⁵² el-Bakara, 2/11.

إِذَا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında her zaman fiil cümlesinin başına gelir ve bu fiil cümlesine muzaaf olur. Zira şart, sadece fiil ile olmaktadır. إِذَا edatında da şart manası olduğu için, kendisinden sonra fiil gelmektedir²⁵³.

Ör I:

إِذَا أُعْطَيْتَنِي أَكْرَمْتُكَ

“Bana verdiğin zaman (verirsen) sana ikram ederim.”

Ör II:

إِذَا قَدِمَ زَيْدٌ أَتَيْتُكَ

“Zeyd geldiğinde (gelirse) sana gelirim.”

إِذَا edatı, asıl itibariyle genellikle gelecek zamana delalet etmektedir. Bununla birlikte mazi ve hal yani şimdiki zaman için de kullanılabilir²⁵⁴. Ör:

{ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا }

“Ama onlar bir ticaret veya eğlence gördüklerinde ona yönelip seni ayakta bırakıverdiler²⁵⁵.”

Genellikle zarf anlamıyla birlikte şart anlamı içeren إِذَا edatı, şart manası içermesi sebebiyle kendisinden sonra şart ve cevap cümleleri olmak üzere iki cümleye ihtiyaç duyar²⁵⁶. إِذَا edatı, şart anlamı içerdiğinde genellikle mazi fiil ile kullanılır. Bununla birlikte muzari fiil ile de kullanılabilir²⁵⁷. إِذَا edatının şart fiili veya cevap fiili mazi fiil olsa bile gelecek zaman ifade eder²⁵⁷.

Ör I:

{ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْ لَهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا }

²⁵³ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, IV, s.347; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s. 279; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-Üzhiye Fi 'ilmi'l-Hurûf*, Dimeşk 1993, s.204.

²⁵⁴ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s. 367-371; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingazi 1996, III, s. 185; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s. 278.

²⁵⁵ Cuma, 62/11.

²⁵⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s. 278; Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nuhhâs, *İ'rabu'l-Kur'ân*, Kahire 1985, I, s.316.

²⁵⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s. 279-280; Ayrıca Bkz. Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire [ts], II, s.362; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.133.

“Allah’ın yardımı ve fetih geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah’ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tesbihte bulun ve O’dan bağışlanma dile. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir²⁵⁸.”

Ör II:

وَالنَّفْسُ رَاغِبَةٌ إِذَا رَغَبَتْهَا وَإِذَا تَرَدُّدٌ إِلَى قَلِيلٍ تَفَنُّعٌ

“Teşvik edersen nefis ister, aza terk edilirse ikna olur²⁵⁹.”

إِذَا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında tercih edilen görüşe göre tekrar ifade etmez ve eylemin bir kere meydana geldiğini ifade eder. Aynı şekilde yaygın olan görüşe göre إِذَا edatı, umum-genellik ifade etmez²⁶⁰. Ör:

إِذَا خَرَجْتَ خَرَجْتُ مَعَكَ

“Çıkarsan ben de seninle birlikte çıkarım.”

Bu örnekte şart yani çıkma eylemi gerçekleştiğinde cevap da bir kez gerçekleşir.

مَنْ Şart Edatı

مَنْ edatı, çoğunlukla akıllı varlıkları ifade etmek için vaz olunmuş bir edattır. Dolayısıyla akıllı varlıklar için kullanılmaktadır. Şart edatı olarak kullanıldığında da yine akıllı varlıklara delalet eder²⁶¹. Bununla birlikte çoğunlukla zamana delalet etmez²⁶². Ör:

مَنْ يَقُمْ أَقُمْ مَعَهُ

“Kim kalkarsa ben de onunla birlikte kalkarım.”

مَنْ edatı, şart edatı olarak kullanıldığında umum-genellik ifade eder²⁶³. Ör:

مَنْ يَقُمْ أَقُمْ مَعَهُ

“Kim kalkarsa ben de onunla birlikte kalkarım.”

Bu örnekte مَنْ şart edatı kullanılmak suretiyle genelleme yapılmış ve kalkma ihtimali olan ya da olmayan kişilerin, bir başka ifade ile tüm insanların tek tek ifade edilmesi zorluğundan kurtulmuş olunmaktadır.

²⁵⁸ Nasr, 110/1-3.

²⁵⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.280.

²⁶⁰ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.132; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.279.

²⁶¹ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, IV, s.228; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.295; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, I, s.297; Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.246; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.428.

²⁶² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.428.

²⁶³ Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, [ys] [ts], I, s.82; Abdulkâhir el-Cürçânî, *Kitâbu'l-muktesid fî şerhi'l-izâh*, Irak 1982, II, s.1108; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radi'ale'l-kâfiye*, Bingazi 1996, IV, s.90-91.

مَنْ şart edatı, müphem anlam taşır²⁶⁴. مَنْ şart edatı, şart ismi olduğu için, temel şart edatı olan إِنَّ şart edatı gibi müphemlik ifade eder. Böylece مَنْ şart edatı ile kurulan şart cümlesinde şartın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği veya kim tarafından gerçekleşeceği bilinemez.

Türkçe’de ise; -(her)kim ...se/sa, gibi edatlarla ifade edilir²⁶⁵.

مَا Şart Edatı

ما edatı, genellikle akılsız varlıklara delalet etmektedir. Şart edatı olarak kullanıldığında da yine genellikle akılsız varlıklara delalet eder²⁶⁶. Ör:

{ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ }

“Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir²⁶⁷.”

ما şart edatı, genellikle zamana delalet etmez²⁶⁸. Fakat İbn Mâlik²⁶⁹, İbn Hişam²⁷⁰ ve Radî²⁷¹ gibi bazı nahivciler, ما şart edatının zamana delalet ettiğini ifade etmekte ve bu görüşü delillendirmektedirler. Ör:

{ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ }

“Onlar size karşı dürüst davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın²⁷².”

ما şart edatının zamana delalet ettiğini ifade eden dilcilerden İbn Hişam’a göre yukarıdaki ayette yer alan ما şart edatı, zaman anlamı içermektedir²⁷³. Diğer taraftan Radî, aşağıdaki örneği vererek, ما şart edatına zaman zarfı anlamı yüklemiştir. Ör:

مَا تَجْلِسُ أَجْلِسُ

“Ne zaman oturursan ben de o zaman otururum.”

ما şart edatının zamana delaleti noktasında biz ise, bunun cümle içerisinde bir karine ile mümkün olacağı kanaatindeyiz. Zira ما şart edatının genellikle zamana

²⁶⁴ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır [ts], IV, s.10; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.129.

²⁶⁵ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.36; Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.200.

²⁶⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.428.

²⁶⁷ el-Bakara, 2/197.

²⁶⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.428.

²⁶⁹ İbn Mâlik, *Şerhu’l-kâfiyeti’ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1625.

²⁷⁰ İbn Hişam, *Mugni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e‘ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.37-39.

²⁷¹ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu’r-Radî ‘ale’l-kâfiye*, Bingazi 1996, IV, s.89.

²⁷² Tevbe, 9/7.

²⁷³ İbn Hişam, *Mugni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e‘ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.39-40; Ayrıca bkz. Muhyi’d-Dîn ed-Dervîş, *İ‘ğrâbu’l-Kur’âni’l-Kerîm ve beyânühû*, Humus 1992, IV, s.60.

delelet etmediği, nahivcilerin çoğunluğu tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca ما şart edatı, zamana delelet etse bile, bu zamanın başlangıcı, süresi ve miktarı konusunda kapalılık söz konusudur²⁷⁴.

ما şart edatı, şart manası içerdiği için umum ifade eder. Zira şart umum ifade eder²⁷⁵. Eğer ما şart edatı, umum ifade etmez ise, bu durumda sözün uzayıp gitmesi söz konusu olacaktır. Örneğin;

مَا تَأْكُلُ أَكُلُ

“Ne yersen bende yerim.”

Cümlesinde ما şart edatı, umum ifade etmeseydi, bu durumda yenilecek her şeyin sayılması gerekirdi ki bu durumda cümlenin takdiri şu şekilde olurdu²⁷⁶;

إِنْ تَأْكُلُ خُبْرًا إِنْ تَأْكُلُ لَحْمًا

“Ekmek yersen, et yersen,, ben de yerim.”

Türkçe’de ise; -her ne.... se/sa, -dığı sürece gibi edatlarla ifade edilir²⁷⁷.

Ör I:

مَا تَزْرَعُ تَحْصُدُ

“Ne ekersen onu biçersin.”

Ör II:

{ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ }

“Siz her ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir²⁷⁸.”

Ör II:

{ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ }

“Onlar size karşı doğru oldukları sürece siz de onlara karşı doğru olun²⁷⁹.”

Ör III:

{ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤْتِ إِلَيْكُمْ }

“Her ne hayır işlerseniz, o size geri verilir²⁸⁰.”

مَهْمَا Şart Edatı

²⁷⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s. 428, 2 nolu dipnot vd.

²⁷⁵ Abdulkâhir el-Cürçânî, *Kitâbu 'l-muktesid fî şerhi 'l-îzâh*, Irak 1982, IV, s.1108; Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, el-Hasâis, [ys] [ts], I, s.82; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu 'r-Radî 'ale 'l-kâfiye*, Bingazi 1996, IV, s.90-91.

²⁷⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu 'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s..5

²⁷⁷ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.32; Selami Bakırcı, Sadı Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.190.

²⁷⁸ Bakara, 2/197.

²⁷⁹ Tevbe, 9/7.

²⁸⁰ el-Bakara, 2/272.

مَهْمَا şart edatı, genellikle akılsız varlıklara delalet eder²⁸¹. Ör:

{ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنَسْحَرَنَّا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ }

“Dediler ki: “Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz²⁸².””

مَهْمَا edatı, diğer şart edatları gibi إِنَّ şart edatının şart manasını içermek suretiyle şart anlamı taşır. Yaygın olan görüşe göre isimdir ve zarf anlamı içermez²⁸³. İbn Malik²⁸⁴ ve Radî²⁸⁵ gibi nahivciler ise, مَهْمَا edatının, zarf olarak da kullanılabilmesi görüşündedirler. Örneğin Radî, aşağıdaki örneği vererek, مَهْمَا edatının zaman zarfı olabileceğini ileri sürmektedir²⁸⁶. Ör:

مَهْمَا تَجْلِسُ أَجْلِسُ

“Ne zaman oturursan ben de o zaman otururum.”

مَهْمَا edatının, zarf olarak da kullanılabilmesi görüşüne bir çok nahivci karşı çıkmıştır²⁸⁷. Bu noktada İbn Malik’in oğlu da, مَهْمَا edatının zarf olarak kullanılabilmesi görüşüne karşı çıkmaktadır²⁸⁸. Biz ise مَهْمَا edatının genellikle zarf anlamı içermediğini fakat cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak, zamana delalet edebileceği kanaatindeyiz²⁸⁹.

مَهْمَا şart edatı, Türkçe’de; –her ne...se/sa, ne kadar...se/sa, her ne zaman...se/sa, hangisi...se/sa gibi edatlarla ifade edilir²⁹⁰.

Ör I:

وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ وَإِنْ خَالَهَا تَخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعْلَمُ

“Bir kişide her ne huy bulunursa bulunsun, insanlardan gizli kaldığını sansa bile, o huy bilinir²⁹¹.”

²⁸¹ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.221; İbn Hişam, *Şerhu şuzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, Kahire 2004, s.351; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.428; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.129.

²⁸² el-Araf, 7/132.

²⁸³ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.609.

²⁸⁴ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti'ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1625.

²⁸⁵ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiyye*, Bingazi 1996, IV, s.89.

²⁸⁶ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiyye*, Bingazi, 1996, IV, s.89.

²⁸⁷ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1864; İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, IV, s.222-223; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s. 451; Cârullah Ebi'l-Kâsım Muhmut b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an gavâmidi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vil*, Riyad 1998, II, s.495.

²⁸⁸ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.610.

²⁸⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.428.

²⁹⁰ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.31; Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.206.

Ör II:

مَهْمَا تُكْرِمِ اللّٰئِمَّ يَتَمَرَّدْ

“Kötü kişiye ne kadar iyilik yaparsan yap, azar(şeytanlaşır)²⁹² .”

Ör III:

مَهْمَا طَالَ اللَّيْلُ فَلَا بُدَّ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ

“Gece ne kadar uzarsa uzasın, gün mutlaka ağaracaktır²⁹³ .”

Ör IV:

أَعْرَكَ مِنِّي أَنْ حُبَّكَ قَاتِلِي وَأَنْتَكَ مَهْمَا تَأْمُرُ الْقَلْبَ يَفْعَلُ

“Senin sevginin benim katilim olması ve kalbime her neyi emretsen yerine getirmesi, seni aldattı mı²⁹⁴ ?”

أَيُّ Şart Edatı

أَيُّ edatı, şart edatı olarak kullanıldığında, kendisinden sonra gelen kelimeye muzaf olur ve izafe edildiği kelimeye göre farklı bir takım anlamlara delalet eder²⁹⁵. أَيُّ edatı, diğer şart edatları gibi sadece akıllı varlıklar, akılsız varlıklar, zaman veya mekan gibi belirli bir manaya delalet etmekle sınırlı kalmayıp, muzaf olduğu kelimeye (şeye) bağlı olarak akıllı varlıklar, akılsız varlıklar, zaman veya mekandan her birine delalet edebilir. Dolayısıyla أَيُّ şart edatının, muzaf olduğu şeye göre delaletinin değişmesi, diğer şart edatlarına göre kullanım sahasını genişletmektedir denilebilir.

أَيُّ şart edatının, delalet ettiği manaları ifade edecek olursak;

1-أَيُّ şart edatı, zamana veya mekana delalet etmeyen bir isme veya kelimeye muzaf olduğunda, zarf anlamı içermeyen bir isim olur²⁹⁶. Bu şekilde kullanılan أَيُّ şart ismi, akıllı veya akılsız bir varlığa delalet edebilir.

Ör I:

أَيُّهُمْ تَضْرِبُ أَضْرَبُ

“Hangisini döversen, ben de döverim.”

Ör II:

²⁹¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.430.

²⁹² A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.32.

²⁹³ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.32.

²⁹⁴ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.32.

²⁹⁵ Muhammed bin Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü Sabbân 'alâ şerhu'l-'eşmûni 'alâ elfiyeti İbn Mâlik*, [ts], IV, s.18; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.431.

²⁹⁶ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti'ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1624; Muhammed bin Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü Sabbân 'alâ şerhu'l-'eşmûni 'alâ elfiyeti İbn Mâlik*, [ts], IV, s.18.

أَيُّ الْكِتَابِ تَقْرَأُ أَقْرَأُ

“Hangi kitabı okursan ben de (onu) okurum”

2-أَيُّ şart edatı, zamana veya mekana delalet eden bir kelimeye muzaf olduğunda, zamana veya mekana delalet eden bir isim olur²⁹⁷. Bir başka ifadeyle zaman zarfı veya mekân zarfı olur.

Ör I:

أَيُّ يَوْمٍ تَذْهَبُ أَذْهَبُ

“Hangi gün gidersen ben de (o gün) giderim.”

Ör II:

أَيُّ مَكَانٍ تَجْلِسُ أَجْلِسُ

“Hangi yere (nereye) oturursan ben de (oraya) otururum.”

أَيُّ şart edatı, yapı bakımından isim olduğu için, şart edatı olarak kullanıldığında umum ifade eder²⁹⁸. Yani أَيُّ şart edatı, izafe edildiği (muzaf olduğu) kelimenin cinsine bağlı olarak, akıllı varlıklar, akılsız varlıklar, zaman ve mekan açısından umum anlam (genellik) içerir. Böylece, أَيُّ şart edatının izafe edildiği kelimenin; akıllı-akılsız, zaman ve mekân açısından delalet ettiği bütün kişilerin, varlıkların, zaman ifadelerinin veya mekanların tek tek zikredilmesi zorluğu aşılmış olmaktadır. Örneğin;

- أَيُّ şart edatı, akıllı varlıklara delalet eden bir kelimeye muzaf olduğunda, akıllı varlıklar noktasında umum anlam ifade eder. Ör:

أَيُّهُمْ تَضْرِبُ أَضْرِبُ

“Hangisini döversen, ben de döverim.”

-أَيُّ şart edatı, akılsız varlıklara delalet eden bir kelimeye muzaf olduğunda, akılsız varlıklar noktasında umum anlam ifade eder. Ör:

أَيُّ الْكِتَابِ تَقْرَأُ أَقْرَأُ

“Hangi kitabı okursan ben de (onu) okurum”

-أَيُّ şart edatı, zamana delalet eden bir kelimeye muzaf olduğunda, zaman açısından umum anlam ifade eder. Ör:

أَيُّ يَوْمٍ تَذْهَبُ أَذْهَبُ

²⁹⁷ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1624; Muhammed bin Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü Sabbân 'alâ şerhu'l-'eşmûni 'alâ elfiyyeti İbn Mâlik*, [ts], IV, s.18.

²⁹⁸ Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, el-Hasâis, [ys] [ts], I, s.82; İbn Akîl, *el-Müsâ'id Fî Teshîli'l-Fevâid*, Dimeşk, 1980, III, s.133; Muhammed bin Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü Sabbân 'alâ şerhu'l-'eşmûni 'alâ elfiyyeti İbn Mâlik*, [ts], IV, s.18.

“Hangi gün gidersen ben de (o gün) giderim.”

-أَيُّ şart edatı, mekâna delalet eden bir kelimeye muzaf olduğunda, mekan açısından umum anlam ifade eder. Ör:

أَيُّ أَرِيكَةَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ

“Hangi koltuğa oturursan ben de (ona) otururum.”

Türkçe’de ise; hangi/hangisi...se/sa, hangi, hangisi, her kim...se/sa gibi edatlarla ifade edilir²⁹⁹.

Ör I:

أَيُّ كِتَابٍ تَقْرَأُ تَسْتَفِيدُ

“Hangi kitabı okursan oku, istifade edersin.”

Ör II:

{ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى }

“Hangisi ile çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler onundur³⁰⁰.”

كَيْفَ Şart Edatı

كَيْفَ edatının, yapı bakımından isim olduğunu daha önce ifade etmiştik. Fakat كَيْفَ edatının, zarf anlamı içerip içermediği ile alakalı olarak nahiv bilginleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Sîbeveyhi, كَيْفَ edatının zarf olduğunu ifade etmekte ve bu edatı diğer zarf olan edatlar ile birlikte ele almaktadır³⁰¹. Fakat diğer taraftan İbn Yaîş³⁰², İbn Kavvâs³⁰³, Seyrâfî ve Ahfeş³⁰⁴ gibi birçok nahiv bilgini, كَيْفَ edatının sarîh isim olduğunu ve zarf anlamı içermediği kanaatindedir. Bu noktada İbn Malik, كَيْفَ edatının zaman ve mekana delalet etmediğini, كَيْفَ edatının genel durumlar hakkında soru olması nedeniyle zarf olarak adlandırıldığını ifade etmekte ve böylece kendisi de isim olduğunu kabul etmektedir³⁰⁵. İbn Hişam ise, İbn Malik’in bu değerlendirmesini uygun bulmakta ve dolayısıyla kendisi de isim olduğu ve zarf anlamı taşımadığı görüşündedir³⁰⁶.

²⁹⁹ Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.50; A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap liline bağlaçlar ve terkipler*, Konya 1998, s.33; Hasan Akdağ, *Arap Dili'nde Edatlar*, Konya 1984, s.49.

³⁰⁰ İsra, 17/110.

³⁰¹ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.267, IV, s.233.

³⁰² İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.109.

³⁰³ ‘Abdu’l’azîz ibn Zeyd ibn Cum’ati el-Mevsîlî, *Şerhu elfiyeti İbn-i Mu’tî*, Riyad 1985, II, s.1154

³⁰⁴ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb ‘an kütübi’l-e’ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.138.

³⁰⁵ İbn Mâlik, *Teshîlü’l-fevâid ve tekmîl’ül-makasid*, Kahire 1968, s.242; İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshîl*, [ys] 1990, IV, s.104 vd.; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb ‘an kütübi’l-e’ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.134.

³⁰⁶ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb ‘an kütübi’l-e’ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.138.

كَيْفَ edatı, durum hakkında soru için vaz olunan edattır³⁰⁷. Bunun yanı sıra şart anlamı da içermekte ve böylece şart edatı olarak kullanılmaktadır.

كَيْفَ edatı, bütün durumları içeren müphem bir isimdir³⁰⁸. Örneğin;

كَيْفَ زَيْدٌ

“Zeyd nasıl?”

cümlesinde كَيْفَ edatı, zeyd ile ilgili bütün durumları içermektedir. Yani “Zeyd sağlıklı mı yoksa hasta mı?”, “Zeyd aç mı yoksa tok mu?”, “Zeyd, akıllı mı yoksa cahil mi?” gibi Zeyd ile ilgili bütün durumları kapsamakta ve böylece umum anlam içermektedir. Dolayısıyla diğer şart edatları gibi كَيْفَ şart edatı da, durum-hal konusunda umum anlam içerir³⁰⁹. Ör:

كَيْفَ تَصْنَعُ أَصْنَعُ

“Nasıl yaparsan ben de (öyle) yaparım.”

Bu cümlede كَيْفَ şart edatı, yapma eylemi ile ilgili bütün yöntemleri kapsamakta ve bu konuda umum anlam içermektedir.

Türkçe’de ise; “nasılsa.....de/da.....dır, nasıl....se/sa.....de/da, nasıl...se/sa...öyle.” gibi edatlarla ifade edilir³¹⁰.

Ör I:

كَيْفَ تَسِيرُ أَسِيرُ

“Nasıl yürürsen ben de (öyle) yürürüm.”

Ör II:

كَيْفَ يَكُونُ الرَّاعِي تَكُونُ الرَّعِيَّةُ

“Yönetici nasıl olursa halk da (öyle) olur.”

Ör III:

كَيْفَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ

“Nasıl oturursan ben de (öyle) otururum.”

مَتَى Şart Edatı

مَتَى edatı, gerek istifham edatı olarak gerekse şart edatı olarak kullanılsın, zaman anlamında kullanılmak için vaz olunmuştur ve dolayısıyla da zamana delalet

³⁰⁷ Ebu’l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâci, *Hurûfu’l-Me’ânî*, Ürdün 1986, s.59; İbn Ya’îş, *Şerhu’l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.109.

³⁰⁸ İbn Ya’îş, *Şerhu’l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.109.

³⁰⁹ Abdulkâhîr el-Cürcânî, *Kitâbu’l-muktesid fî şerhi’l-izâh*, Irak 1982, I, s. 134; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu’r-Radi’ale’l-kâfiye*, Bingâzi 1996, III, s.207.

³¹⁰ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.35-70; Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.160.

eder³¹¹. مَنَى edatı, şart edatı olarak kullanıldığında ise, zamanda şartlılık ifade eder³¹².

Ör:

مَنَى تَذْهَبُ أَذْهَبُ مَعَكَ

“Ne zaman gidersen ben de seninle birlikte giderim.”

مَنَى şart edatı, diğer şart edatları gibi zaman konusunda umum anlam ifade etmek için kullanılan bir zaman zarfıdır³¹³. Yani مَنَى şart edatı, bütün zamanları içine almakla, umum anlam içermektedir ve zaman konusunda genelleme yapmak için bu şart edatı kullanılmaktadır. Aksi takdirde bütün zaman anlamı içeren kavramların tek tek ifade edilmesi gerekmektedir. Bu ise sözün uzamasına neden olmaktadır. Ör:

مَنَى تَخْرُجُ أَخْرُجُ مَعَكَ

“Her ne zaman çıkarsan ben de seninle birlikte çıkarım.”

Yukarıdaki bu cümlede مَنَى şart edatı, umum anlam içermek suretiyle bütün zamanları kapsamaktadır. Eğer مَنَى şart edatı kullanılmasaydı, bu durumda “ şu saatte, şu gün, şu zamanda vb” şeklinde bütün zaman ifadelerinin zikredilmesi söz konusu olacaktı. مَنَى şart edatı, bütün bu zamanları kapsadığı için, umum anlam içermektedir.

مَنَى şart edatı, zaman konusunda müphem anlam içerir³¹⁴. مَنَى şart edatı, şartın gerçekleşip gerçekleşmemesinin bilinmemesi yönü ile müphem anlam içermektedir. Örneğin مَنَى şart edatı, gerçekleşmesi kesin olan bir eylemle kullanılamamaktadır. Zira şart konusunda umum anlam içermek ve müphemlik yani şartın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin bilinmemesi, şart konusunun genel kuralıdır. Ör:

مَنَى تَأْتِي أَتِيكَ

“Ne zaman bana gelirsən ben de sana gelirim.”

Bu örnek cümlede şart fiili, yani gelme eyleminin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinmemektedir. Dolayısıyla gerçekleşmesi de gerçekleşmemesi de muhtemeldir. Yani müphemdir. Bu şekilde مَنَى şart edatı ile kurulan bir cümle, müphem anlam içerdiği için mümkündür. Fakat مَنَى şart edatı ve gerçekleşmesi kesin

³¹¹ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.52; Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56.

³¹² Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu 'l-mukaddimeti 'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.247.

³¹³ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u 'l-hevâmi' fi şerhi cem 'i 'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.449.

³¹⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu 'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.105.

olarak bilinen bir eylem ile kurulan bir şart cümlesi, müphem anlam içermediği için mümkün değildir. Ör:

مَتَى تَطْلُعُ الشَّمْسُ أَخْرُجُ

“Ne zaman güneş doğarsa (o zaman) çıkarım.”

Bu cümlede şart fiili yani güneşin doğma eyleminin gerçekleşmesi kesin bir eylem olduğu için, bu şekilde kurulan bir cümle mümkün değildir³¹⁵.

Türkçe’de ise, -(Her) ne zaman...se/sa gibi edatlarla ifade edilir³¹⁶.

Ör I:

مَتَى تُسَافِرُ أُسَافِرُ مَعَكَ

“Ne zaman gidersen ben de seninle birlikte giderim.”

Ör II:

أَنَا ابْنُ جَلَا وَ طَلَّاعُ النَّبَايَا مَتَى أَضَعُ الْعِمَامَةَ تَعْرِفُونِي

“Ben her şeyi açık, zorlukların ve güçlüklerin üstesinden gelen biriyim. Ne zaman sarığı (sarığımlı) yere koysam beni tanırsınız³¹⁷.”

أَيَّانَ Şart Edatı

أَيَّانَ şart edatı, daha önce de ifade edildiği gibi, zamana delalet etmek üzere vaz olunmuştur³¹⁸. Dolayısıyla da zamana delalet eder. Ör:

أَيَّانَ تَذْهَبُ أَذْهَبُ مَعَكَ

“Ne zaman gidersen ben de seninle birlikte giderim.”

Bu noktada birçok nahivci, أَيَّانَ edatının, مَتَى anlamında olduğunu ifade etmektedirler³¹⁹. Fakat kullanım sıklığı bakımından مَتَى edatının daha yaygın olduğunu ve her zaman kullanılabileceğini, buna mukabil أَيَّانَ edatının, daha büyük olayları ifade etmede kullanıldığını belirtmektedirler³²⁰.

Ör I:

{ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا }

“Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar³²¹.”

³¹⁵ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Kitâbu'l-muktesid fi şerhi'l-îzâh*, Irak 1982, II, s.1119.

³¹⁶ Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.197; A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.35; Hasan Akdağ, *Arap Dili'nde Edatlar*, Konya, 1984, s.127.

³¹⁷ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, IV, s.240; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.105.

³¹⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.430.

³¹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, IV, s.235; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, I, s.190.

³²⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.106; Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire [ts], IV, s.251.

³²¹ Araf, 7/187.

Ör II:

{ يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمَ الدِّينِ }

““Ceza günü ne zaman?” diye sorarlar³²².”

Ör III:

{ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ }

““O kıyamet günü ne zaman?” diye sorar³²³.”

أَيَّانَ edatı, şart manası içeren bir şart edatıdır. Ör:

أَيَّانَ تَذْهَبُ أَذْهَبَ مَعَكَ

“Ne zaman gidersen ben seninle birlikte giderim.”

أَيَّانَ şart ismi, zaman konusunda umum anlam ifade etmek için kullanılan bir zaman zarfıdır³²⁴. Dolayısıyla şart edatı olarak kullanıldığında umum ifade eder. Ör:

أَيَّانَ تُسَاعِدِ الْآخَرِينَ يُسَاعِدْكَ اللَّهُ

“Her ne zaman başkalarına yardım edersen Allah da sana yardım eder.”

Bu örnek cümlede أَيَّانَ şart ismi, şart edatı olarak kullanıldığı için “ Bugün, bu hafta vb.” gibi bütün zaman ifadelerini içermek suretiyle umum anlam ifade etmektedir.

أَيَّانَ şart ismi, şart edatı olarak kullanıldığında müphem anlam ifade eder. Ör:

أَيَّانَ تَذْهَبُ أَذْهَبَ مَعَكَ

“Ne zaman gidersen ben de seninle birlikte giderim.”

Bu örnek cümlede أَيَّانَ şart ismi, müphem anlam taşıdığı için, şartın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinmemektedir. Zira diğer şart edatları gibi أَيَّانَ şart edatı da إِنَّ şart edatının müphem manasını içermektedir³²⁵.

Türkçe’de ise أَيَّانَ şart ismi; -her ne zaman....se/sa, -ne zaman...ise gibi anlamlarla ifade edilir³²⁶.

Ör I:

أَيَّانَ تُحْسِنُ سِرِّيْنُكَ تُحْمَدُ سِيرَتُكَ

³²² Zâriyât, 51/12.

³²³ Kıyâmet, 75/6.

³²⁴ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshil*, [ys] 1990, IV, s.71; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.449; Muhammed bin Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü Sabbân 'alâ şerhi'l-'eşmûni 'alâ elfiyeti İbn Mâlik*, [ys] [ts], IV, s.18.

³²⁵ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radi 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.90.

³²⁶ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.34; Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.55-56; Hasan Akdağ, *Arap Dili'nde Edatlar*, Konya 1984, s.51.

“Ne zaman iç dünyan iyi olursa (iyi kalpli olursan) ahlakın/karakterin övülür³²⁷.”

Ör II:

أَيَّانَ نُؤْمِنُكَ تَأْمَنُ غَيْرَنَا وَإِذَا لَمْ تُدْرِكَ الْأَمْنَ مِنَّا لَمْ تَزَلْ حَذِرًا

“Biz sana ne zaman güvence versek başkalarının kötülüğünden emin olursun; bizden güvence alamayınca da devamlı korkarsın³²⁸.”

أَيْنَ Şart Edatı

أَيْنَ edatı, asıl itibariyle mekana delalet eden bir zarftır. Bu nedenle her ne şekilde kullanılırsa kullanılsın, zarf anlamından sıyrılmaz³²⁹. Şart anlamı içerdiğinde ise, şart edatı olur ve mekânda şartlılık ifade eder³³⁰. Ör:

أَيْنَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ مَعَكَ

“Her nereye oturursan ben de seninle birlikte otururum.”

أَيْنَ edatı, mekanda umum ve müphem anlam içerir³³¹. Yani أَيْنَ edatı, mekânda genellik ifade eder. Bu şekilde kullanılan أَيْنَ şart edatı, bütün mekânları tek tek zikretmek yerine bütün mekânları kapsamak suretiyle sözün uzayıp gitmesine engel olur³³². Ör:

أَيْنَ تُقِمُّ أَقِمُّ

“Her nerede ikamet edersen ben de (orada) ikamet ederim.”

Türkçe’de ise, -nerede, -nereye...se/sa, gibi edatlarla ifade edilir.

Ör:

{ أَيَّنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ }

“Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır³³³.”

حَيْثَمَا Şart Edatı

حَيْثَمَا şart edatının, mekan zarfı olan حَيْث ile ما’nın birleşmesi sonucu oluştuğunu ve yapı bakımından isim soylu zarf olduğunu daha önce ifade etmiştik³³⁴. Buradan hareketle حَيْثَمَا şart edatı, asıl itibariyle genellikle mekâna delalet etmek için

³²⁷ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.34-35.

³²⁸ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u ‘d-durûsi ‘l- ‘Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.130.

³²⁹ İbn Mâlik, *Şerhu ‘t-Teshîl*, [ys] 1990, IV, s.72.

³³⁰ Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu ‘l-mukaddimeti ‘l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.247; Abbas Hasan, *en-Nahvü ‘l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.428.

³³¹ İbn Mâlik, *Şerhu ‘t-Teshîl*, [ys] 1990, IV, s.72; İbn Ya‘îş, *Şerhu ‘l-mufasssal*, Mısır [ts], VII, s.45.

³³² Abdulkâhir el-Cürçânî, *Kitâbu ‘l-muktesid fi şerhi ‘l-îzâh*, Irak 1982, II, s.1112.

³³³ Nisa, 4/78.

³³⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56; el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.46; İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl fi ‘n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; Abbas Hasan, *en-Nahvü ‘l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.427.

vaz olunan bir zarftır³³⁵. Dolayısıyla mekâna delalet etmektedir ve mekânda şartlılık ifade eder³³⁶.Ör:

حَيْثُمَا تَجِدُ صَدِيقًا وَفِيًّا تَجِدُ كَنْزًا نَفِيسًا

“Her nerede vefalı bir dost bulursan (orada) değerli bir hazine bulmuş olursun.”

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, حَيْثُمَا şart edatı, mekâna delalet etmektedir³³⁷. Nahivcilerin çoğu, حَيْثُ edatının mekâna delalet etmesi konusunda ittifak etmişlerdir fakat Ahfeş’in, bu edatın zamana delalet ettiği fikrinde olduğu ifade edilmektedir³³⁸.

Türkçe’de ise; -her nerede.... se/sa, -her nereye...se/sa, -her ne zaman...se/sa gibi edatlarla ifade edilir³³⁹.

Ör I:

{ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ }

“Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin³⁴⁰.”

Ör II:

حَيْثُمَا تَسْتَقِيمُ يُقَدِّرْ لَكَ اللَّهُ نَجَاحًا فِي غَايِبِ الْأَزْمَانِ

“Her nerede/her ne zaman doğru olursan Allah zamanın derinliklerinde (ummadığın yerden) seni başarıya ulaştırır³⁴¹.”

Ör III:

حَيْثُمَا تَذْهَبُ أَذْهَبَ مَعَكَ

“Her nereye gidersen ben de seninle birlikte giderim.”

أَنْتَى Şart Edatı

أَنْتَى şart edatı, şart manasını içeren isim soylu bir zarftır³⁴². أَنْتَى şart edatı, genellikle mekana delalet eder³⁴³. Başta Sîbeveyhi olmak üzere birçok nahivci, أَنْتَى

³³⁵ Abbas Hasan, en-Nahvü’l-Vâfi, Mısır 1974, c.4, s.427, c.4, s.430.

³³⁶ Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, Şerhu’l-mukaddimeti’l-muhsibe, Kuveyt [ts], I, s.247.

³³⁷ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, Hem‘u’l-hevâmi’ fî şerhi cem‘i’l-cevâmi’, Beyrut 1998, II, s.450.

³³⁸ İbn Hişam, Mugni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e‘ârîb, Kuveyt 2000, II, s.299; Ebû Hayyan el-Endülüsî, İrtişâfu’d-darb min lisâni’l-‘Arab, Kahire 1998, s.1450; Ayrıca bkz. İbn Ya‘îş, Şerhu’l-mufasssal, Mısır [ts], IV, s.92.

³³⁹ Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, Arapça Edatlar Sözlüğü, Erzurum 2000, s.92; A. Kazım Ürün, Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler, Konya 1998, s.33; Hasan Akdağ, Arap Dili’nde Edatlar, Konya 1984, s.69.

³⁴⁰ el-Bakara, 2/144.

³⁴¹ İbn Hişam, Mugni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e‘ârîb, Kuveyt 2000, II, s.307.

³⁴² İbnü’s-Serrâc, el-Usûl fi’n-nahv, Beyrut 1996, II, s.159; Ali Ebu’l-Mekârim, et-Terâkîbü’l-İsnâdiyye, Kahire 2007, s.152; Abbas Hasan, en-Nahvü’l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s.430.

³⁴³ Abbas Hasan, en-Nahvü’l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s.430.

şart edatının *أَيْنَ* ve *كَيْفَ* anlamında olduğunu ve bu iki edatın anlamını içerdiğini ifade etmektedir³⁴⁴.

Ör I:

أَنَّى يُقَمُّ زَيْدٌ يَوْمَ عَمْرٍ

“Zeyd nerede kalkarsa Amr da (orada) kalkar.”

Ör II:

{ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ }

“Kadınlar sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın³⁴⁵.”

أَنَّى şart edatı, *مِنْ أَيْنَ* anlamında da kullanılabilir³⁴⁶. Ör:

{ قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا }

“... ‘Meryem! Bu sana nereden geldi?’ derdi³⁴⁷...”

أَنَّى edatının, *أَيْنَ* anlamında kullanılması ile alakalı olarak bir çok nahiv bilgini; *أَنَّى* edatının, *أَيْنَ* edatından daha geniş bir mana içerdiğini ve daha kapsamlı olduğu görüşündedir³⁴⁸. Ör:

نَذَكَّرُ مِنْ أَنَّى وَ مِنْ أَيْنَ شَرِبُهُ يُؤَامِرُ نَفْسِيهِ كَذِي الْهَجْمَةِ الْأَيْلِ

“Onun (O eşeğin) su içişinin hangi yollardan ve nereden olduğunu hatırla! Kalabalık deve sürüsüne sahip usta bir çoban gibi kendine danışıp-tereddüt edip duruyor³⁴⁹.”

أَنَّى şart edatı, *مَنْ* anlamında da kullanılabilir³⁵⁰. Ör:

خَلِيلِيَّ أَنَّى تَأْتِيَانِي تَأْتِيَا أَخَا غَيْرَ مَا يُرْضِيكُمْ لَا يُحَاوِلُ

“Dostlarım! Ne zaman gelirsiniz, sizin rızânızı kazanmaktan başka bir şey için gayret etmeyen kardeşinize gelirsiniz³⁵¹.”

³⁴⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, IV, s.235; İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır [ts], VII, s.45; Bedreddin Muhammed b. ‘Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire [ts], IV, s.249; Ebu’l-Bekâ ‘Abdullah b. el-Hüseyn el-‘Ukbûrî, *et-Tibyân fi i’râbu’l-Kur’ân*, Mısır 1976, s.197.

³⁴⁵ el-Bakara, 2/223.

³⁴⁶ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır [ts], VII, s.45; Ebu’l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâî, *Hurûfu’l-Me‘ânî*, Ürdün 1986, s.61; Bedreddin Muhammed b. ‘Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire [ts], IV, s.249.

³⁴⁷ Âl-i İmran, 3/37.

³⁴⁸ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu’d-darb min lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1867; Bedreddin Muhammed b. ‘Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire [ts], c.4, s.250.

³⁴⁹ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu’d-darb min lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1867.

³⁵⁰ İbn Mâlik, *Teshîlü’l-fevâid ve tekmîl’ül-makâsîd*, Kahire 1968, s.242; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu’r-Radi ‘ale’l-kâfiye*, Bingâzi 1996, III, s.203; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fi şerhi cem‘i’l-cevâmi’*, Beyrut 1998, II, s.450; Bedreddin Muhammed b. ‘Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire [ts], IV, s.250.

³⁵¹ İbn Mâlik, *Şerhu’t-teshîl-teshîlü’l-fevâid ve tekmîlü’l-makâsîd*, Beyrut 2001, III, s.389.

Sonuç itibariyle nahiv bilginlerinin ifadelerinden hareketle **أَنَّى** şart edatı, mekân, durum ve zaman anlamlarını içeren ve bu noktada geniş kullanım alanı olduğu görülen bir edattır³⁵².

Türkçe’de ise; her nereye/nerede/nereden...se/sa, her nasıl...se/sa, her ne zaman...se/sa, gibi edatlarla ifade edilir³⁵³.

Ör I:

أَنَّى يَذْهَبُ صَاحِبُ الْعِلْمِ يُكْرَمَ

“İlim sahibi her nereye giderse gitsin, hürmet görür.”

Ör II:

أَنَّى تَجْلِسُ تَرْتَحُ

“Her nerede oturursan dinlenirsin.”

Ör III:

{ قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا }

“... ‘Meryem! Bu sana nereden geldi?’ derdi³⁵⁴ ...”

Ör IV:

أَخَا غَيْرَ مَا يُرْضِيكُمْ لَا يُحَاوِلُ خَلِيلِي أَنَّى تَأْتِيَانِي تَأْتِيَانِي

“Dostlarım! Ne zaman gelirsiniz, sizin rızânızı kazanmaktan başka bir şey için gayret etmeyen kardeşinize gelirsiniz³⁵⁵ .”

أَنَّى şart edatının, **أَيْنَ** ve **كَيْفَ** anlamında olduğunu ve bu iki edatın anlamını içerdiğini yukarıda ifade ettik. Buna bağlı olarak **أَنَّى** şart edatı, mekân ve durum konusunda umum anlam içerir. Örneğin **أَنَّى** şart edatı, **أَيْنَ** anlamında kullanıldığında bütün mekânları kapsar. **كَيْفَ** anlamında kullanıldığında ise, hal/durum konusunda genellik ifade eder.³⁵⁶

Ör I:

أَنَّى تَذْهَبُ أَذْهَبُ

“Her nereye gidersen, ben de (oraya) giderim.”

³⁵² Bedreddin Muhammed b. ‘Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire [ts], IV, s.250; M. Vecih Uzunoğlu, Arap Dili Açısından Ennâ (**أَنَّى**) ve Kur’ân-ı Ker’im’de Kullanılışı, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy:28, (2008), s.65.

³⁵³ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.32-33; Selami Bakırcı, Sadı Çögenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.43; Hasan Akdağ, *Arap Dili’nde Edatlar*, Konya 1984, s.43-44.

³⁵⁴ Âl-i İmran, 3/37.

³⁵⁵ İbn Mâlik, *Şerhu’t-teshîl-teshîlü’l-fevâid ve tekmilü’l-makâsîd*, Beyrut 2001, III, s.389.

³⁵⁶ Ebû Hayyan el-Endülîsî, *İrtişâfu’d-Darb Min Lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1867.

Bu cümlede *أَنَّى* şart edatı, gidilebilecek bütün mekânları kapsamakta ve böylece umum anlam içermektedir.

Ör II:

أَنَّى تَكْتُبُ أَكْتُبُ

“Nasıl yazarsan ben de (öyle) yazarım.”

Bu cümlede *أَنَّى* şart edatı, yazma konusunda her türlü hali/durumu kapsamakta ve böylece umum ifade etmektedir.

كُلَّمَا Şart Edatı

كُلَّمَا edatındaki *مَا*, tercih edilen görüşe göre sıra cümlesiyle birlikte zaman anlamı içeren bir mastariyyedir³⁵⁷. Dolayısıyla *كُلَّمَا* edatı, zaman anlamı içermektedir. Diğer taraftan bu edat, tekrar ifade eder³⁵⁸. Türkçe’de ise; *her ne zaman, her... dığında, her....dikça/dikçe, ne kadar....o kadar, ...dığı sürece* gibi edatlarla ifade edilir³⁵⁹. Ör:

{ كَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا }

“Zekeriyya mihraba her girdiğinde, onun yanında bir yiyecek buldu³⁶⁰.”

كَلَّمَا تَعَلَّمَ الْإِنْسَانُ اِتْسَعَتْ آفَاقُ مَعْرِفَتِهِ

“İnsan her öğrendiğinde ufku genişler.”

كَلَّمَا اِرْتَدَادَ الْمَرْءُ عِلْمًا قَلَّ جَهْلًا

“Kişinin bilgisi arttıkça cahilliği azalır.”

كَلَّمَا اِدْلَهَمَ اللَّيْلُ كَانَ الْفَجْرُ أَكْثَرَ اِشْرَاقًا

“Gece ne kadar karanlık olursa, sabahı da o kadar aydınlık olur³⁶¹.”

كُلَّمَا edatı, mananın tekrarını ifade eder³⁶². Dolayısıyla şart her tekrarladığında cevap da tekrarlar. Diğer taraftan şart ile cevap arasındaki bu irtibat, yani şart tekrarladığında cevabın da tekrarlaması, sadece mazide yani geçmiş zamanda değil, muzari/şimdiki zaman ve müstakbel/gelecek zamanda da mümkündür³⁶³. Ör:

{ كَلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ }

³⁵⁷ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.123, Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294.

³⁵⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294.

³⁵⁹ Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.153-154; A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.69.

³⁶⁰ Âl-i İmran, 3/37.

³⁶¹ Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.154.

³⁶² Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem 'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.499; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294.

³⁶³ Mustafa 'Iyd, *en-Nahvü'l-masfi*, [ys] 1975, s. 394.

“...onlar için etrafi biraz aydınlatınca, orada biraz yürürler³⁶⁴.”

كُلَّمَا زِدَادَ الْمَرْءِ عِلْمًا قَلَّ جَهْلًا

“Kişinin bilgisi her arttığında cahillik azalır.”

Ebu Hayyan’a göre ise كَلَّمَا edatı, tekrar ifade etmez. كُنْ edatına bitişen ve zarf olan مَا umum/genellik ifade eder. كُنْ edatı ise bu umum anlamı pekiştirir. Dolayısıyla burada كَلَّمَا edatı, tekrar ifade etmez, fakat كُنْ edatına bitişen ve zarf olan مَا, umum/genellik ifade ettiği için كُنْ edatı da bunu pekiştirir³⁶⁵.

لَوْ Şart Edatı

لَوْ edatı, nahiv kaynaklarında genellikle şart edatlarından ayrı olarak değerlendirilen fakat aynı zamanda şart anlamı taşıdığı kabul edilen bir edattır³⁶⁶. Dolayısıyla diğer şart edatları ile aynı özellikleri tam olarak taşımasına rağmen şart anlamı içermektedir ve şart ifade etmektedir.

لَوْ edatı, fiile has olması nedeniyle fiil cümlesinin başında yer alır ve bu edat cevap gerektiren edatlardandır³⁶⁷. Dolayısıyla aynen إِنَّ şart edatı gibi kendisinden sonra şart ve cevap cümleleri olmak üzere iki cümleye ihtiyaç duyar ve bu şart ve cevap cümlelerini birbirine bağlar³⁶⁸. لَوْ edatının şart ve cevap cümlelerini sebep-sonuç içerisinde birbirine bağlama görevine genellikle tağlik adı verilmiştir³⁶⁹. Ör:

لَوْ جَانَنِي لِأَكْرَمْتُ إِلَيْكَ

“Bana gelseydin sana ikram ederdim.”

لَوْ edatı, hem geçmiş zamanda hem de gelecek zamanda şart ifade ettiği için iki kısımda incelenmektedir;

1- Geçmiş Zaman İçin Kullanılan لَوْ Şart Edatı: Geçmiş zaman için kullanılan şart edatı edatıdır³⁷⁰. Genellikle mazi fiil ile kullanılır ve geçmiş zamanda

³⁶⁴ el-Bakara, 2/20.

³⁶⁵ Bedreddin Muhammed b. ‘Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire [ts], IV, s.324.

³⁶⁶ İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.211; İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır [ts], VIII, s.156; Ebî Hasan Ali bin ‘Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me‘âni’l-hurûf*, Cidde, 1981, s.101; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu’l-mebânî fi şerhi hurûfi’l-me‘ânî*, Dimeşk [ts], s.290; Ebu’l-Berekât İbnü’l-Enbârî, *el-Beyân fi garibi i’ğrâbi’l-Kur’ân*, [ys] 1980, I, s.115.

³⁶⁷ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-dâni fi hurûfi’l-me‘ânî*, Beyrut 1992, s.278; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, I, s.287-288.

³⁶⁸ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır, [ts], VIII, s.156.

³⁶⁹ Ebû Hayyan el-Endülîsî, *İrtişâfu’d-Darb Min Lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1893; Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkibü’l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.154-155.

³⁷⁰ Mustafâ el-Ğâlâyînî, *Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, Beyrut 2009, III, s.194.

gerçekleşmemiş bir şartı ifade eder³⁷¹. Bu şart cümlesinde şart, geçmiş zamanda gerçekleşmediği için cevap da gerçekleşmemiştir. Ör:

لَوْ جَاءَ زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُ إِلَيْهِ

“Zeyd gelseydi ona ikram ederdim.”

لَوْ edatı, imtina‘/olumsuzluk anlamı içeren bir şart edatıdır³⁷². Bu noktada لَوْ edatının bu türünün, mutlak anlamda imtina‘’a delalet edip etmediği konusu, nahivcilerin farklı görüşte oldukları bir konudur. Ebu Ali eş-Şevbîn ve İbn Hişam el-Hadrâvî gibi nahivciler, لَوْ edatının imtina‘’a (olumsuzluk) delalet etmediği görüşüne sahiptir³⁷³. Nahivcilerin çoğunluğuna göre ise لَوْ edatı, mutlak anlamda imtina‘ manasındadır ve yine çoğunluğuna göre حَرْفُ إِمْتِنَاعٍ لِإِمْتِنَاعٍ (İmtinâ‘ Harfî) olarak bilinmektedir ve bu şekilde tarif edilmektedir³⁷⁴. Bu tarife göre لَوْ edatı, nahivcilerin çoğunluğuna göre, şartın gerçekleşmemesi nedeniyle cevabın gerçekleşmemesine delalet eder³⁷⁵.

Ör:

لَوْ جَاءَ زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُ إِلَيْهِ

“Zeyd gelseydi ona ikram ederdim.”

Bu örnekte şart gerçekleşmediği için yani Zeyd gelmediği için cevap da yani ikram eylemi de gerçekleşmemiştir.

Nahivcilerin çoğunluğu لَوْ edatının, şartın gerçekleşmemesi nedeniyle cevabın gerçekleşmemesine delalet ettiğini ifade ederken; İbn Hâcib³⁷⁶ başta olmak üzere Radî³⁷⁷ ve İbn Habbâz³⁷⁸ gibi bazı nahivciler لَوْ edatının, cevabın

³⁷¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.491; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, III, s.194.

³⁷² İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1631.

³⁷³ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.471.

³⁷⁴ Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde, 1981, s.101; Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-cümel fi'n-nahv*, Beyrut 1984, s.311; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VIII, s.156; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.289; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.272-273; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.469.

³⁷⁵ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.272-273; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.469.

³⁷⁶ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.469.

³⁷⁷ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.451.

³⁷⁸ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.470.

gerçekleşmemesi nedeniyle şartın gerçekleşmediğine delalet ettiği görüşündedir. Bu nahivcilerin görüşlerinin ise, çoğunluğu oluşturan nahivciler tarafından kabul görmediği görülmektedir.

Nahivcilerin çoğunluğuna göre *لَوْ* edatı, şartın gerçekleşmemesi nedeniyle cevabın da mutlak surette gerçekleşmediğine delalet etmektedir. Fakat İbn Hişam³⁷⁹, Murâdî³⁸⁰, Ebu Hayyan ve Abbas Hasen³⁸¹, *لَوْ* edatı ile kurulan şart cümlesinde şart gerçekleşmese de cevabın gerçekleşebileceği görüşündedir. Zira bu nahivcilere göre bazı durumlarda şart gerçekleşmese de cevabın gerçekleşme ihtimali vardır. Bu tür durumlarda, cevabın gerçekleşmesinde şart, tek neden değildir. Biz de bu nahiv bilginlerinin görüşlerinin daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Buna göre eğer şart fiili, cevabın oluşumunda tek neden ise ve başka nedenler de yoksa zorunlu olarak cevabın gerçekleşmemesine neden olur³⁸². *لَوْ* edatı çoğunlukla da bu şekilde kullanılır³⁸³. Örneğin;

لَوْ كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً كَانَ النَّهَارُ مَوْجُودًا

“Eğer güneş doğmuş olsaydı gündüz olurdu.”

Cümlesinde şart cümlesi *كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً* ve cevap cümlesi ise *كَانَ النَّهَارُ مَوْجُودًا*’dır. Cümlede sebep/şart, geçmiş zamanda gerçekleşmediği için zorunlu olarak müsebbep/cevap da gerçekleşmemiştir. Bu cümlede şart, cevabın oluşumunda tek neden olduğu için ve başka nedenler de bulunmadığından dolayı, cevabın gerçekleşmemesini zorunlu olarak gerektirmiştir. Zira gündüz olabilmesi için güneşin doğması gerekir.

Diğer taraftan, bu tür şart cümlesinde şart, mazi zamanda gerçekleşmediği halde cevabın gerçekleşebilme ihtimali vardır. Burada şartın gerçekleşmemesi, zorunlu olarak cevabın da gerçekleşmemesini gerektirmez. Bu durumda şart, geçmiş zamanda gerçekleşmediği halde cevap gerçekleşebilir. Cevabın gerçekleşip gerçekleşmemesinde şart tek neden değildir, başka nedenler de etkili olabilir³⁸⁴. Ör;

لَوْ كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً كَانَ الصَّبْرُ مَوْجُودًا

³⁷⁹ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.371-372, 380.

³⁸⁰ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.273.

³⁸¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.492.

³⁸² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.492.

³⁸³ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.274; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti'ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1631; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.492.

³⁸⁴ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.374; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.492-493.

“Eğer güneş doğmuş olsaydı ışık var olurdu.”

Cümlesinde şart cümlesi *كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً* ve cevap cümlesi ise *كَانَ الضَّوُّ* 'dir. Bu örnekte şart cümlesinin geçmiş zamanda gerçekleşmemesi, cevabın zorunlu olarak gerçekleşmemesini gerektirmez. Burada şart, cevabın oluşumunda tek neden değildir ve farklı nedenlerle cevap gerçekleşebilir. Zira ışığın var olabilmesi sadece güneşin doğmasına bağlı değildir. Lamba, ateş vb. şeylerle de ışık oluşabilir³⁸⁵.

2- Gelecek Zaman İçin Kullanılan *لَوْ* Şart Edatı: *لَوْ* şart edatı, İbn Hâc ve Bedreddin İbn Mâlik gibi birkaç nahiv bilgini dışında nahivcilerin çoğunluğuna göre aynen *إِنْ* şart edatı gibi gelecek zaman için kullanılabilir³⁸⁶. Bu şekilde kullanıldığında, bir işi gelecek zamanda gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda diğer bir işe bağlamak için kullanılır³⁸⁷. Bu yönü ile bu edat kaynaklarda *إِنْ* şart edatına benzetilmiştir³⁸⁸. Cezm etmeyen hakiki şart edatıdır. Kendisinden sonra şart ve cevap cümlesi gelir. Genellikle şart ve cevap fiilleri lafzen ve manen muzari olur ve bu edat, şart ve cevap fiillerinin zamanını şart ve cevap fiillerinden biri mazi bile olsa gelecek zamana çevirir³⁸⁹. Bu edat ile kurulan şart cümlelerinde; şart gerçekleştiği takdirde cevap da gerçekleşir. Cevabın gerçekleşmesi şart cümlesine bağlıdır³⁹⁰. Dolayısıyla *لَوْ* edatının bu türünde imtina anlamı söz konusu değildir. *لَوْ* edatının gelecek zaman anlamında kullanılması, mazi anlamda kullanılmasına göre ise daha azdır³⁹¹.

Ör I:

لَوْ يَشْتَدُّ الْحَرُّ فِي الْعَطَلَةِ الصَّيْفِيَّةِ أَصْطَافٌ فِي جِهَاتٍ مُعْتَدَلَةٍ

“Eğer yaz tatilinde hava sıcak olursa yaz tatilini ılıman yerlerde geçireceğim.” Cümlesinde şart cümlesi *يَشْتَدُّ الْحَرُّ فِي الْعَطَلَةِ الصَّيْفِيَّةِ* ve cevap cümlesi ise *أَصْطَافٌ فِي جِهَاتٍ مُعْتَدَلَةٍ* 'dir. Burada cevap cümlesi, gelecek zamanda gerçekleşecek

³⁸⁵ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.374; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.492-493.

³⁸⁶ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.387, 391; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.468; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.284-385; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.291; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1631-1632.

³⁸⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.495.

³⁸⁸ Mustafâ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, III, s.194; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.495.

³⁸⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.495.

³⁹⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s. 495.

³⁹¹ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1631; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.468.

olan şart cümlesine bağlıdır. Yaz tatilinde hava sıcak olabilir veya olmayabilir. Dolayısıyla bu edatla kurulan şart cümlelerinde şart, mümteni‘/imkânsız değildir.

Ör II:

وَلَوْ تَلَقَّيْنَا أَصْدَاؤُنَا بَعْدَ مَوْتِنَا
وَمِنْ دُونِ رَمْسَيْنَا مِنَ الْأَرْضِ سَبَّسَبُ
لَطَلَّ صَدَى صَوْتِي وَإِنْ كُنْتُ رَمَةً
لِصَوْتِ صَدَى لَيْلَى يَهْشُ وَيَطْرَبُ

“Ölümümüzden sonra seslerimiz iki mezarımız arasındaki mesafeye rağmen karşılaşacak olursa, Leyla'nın sesi nedeniyle cansız bedenime rağmen, sesimin yankısı mutlu bir şekilde devam edecek, çürüsem bile...”³⁹²

Mazi fiilin zamanını gelecek zamana çevirmesine örnek olarak ise şu ayeti kerime verilebilir;

{ وَ لِيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ }

“Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler”³⁹³.

Buna göre ayetin takdiri لَوْ يَتْرُكُونَ şeklindedir. Aksi takdirde fiil, mazi şekliyle düşünüldüğünde anlam bozulmaktadır³⁹⁴.

Türkçe’de ise; Eğer (şayet).....seydi/saydı,mış olsaydı, Eğer (şayet).....-se/sa, -se/sa gibi edatlarla ifade edilir³⁹⁵. Ör:

لَوْ قَامَ زَيْدٌ لَقَامَ عَمْرٌو

“Eğer Zeyd kalksaydı Amr da kalkardı.”

لَوْ تَأْتَيْتَنِي بَعْدَ الظُّهْرِ لَنَدْرُسُ مَعَا

“Eğer öğleden sonra bana gelirsen, beraber ders çalışırız.”

لَوْلا Şart Edatı

لو ve لا harflerinin birleşmesiyle oluşan لولا edatı, bu kaynaşmadan sonra yeni bir edat halini alıp, yeni anlamlar ve hükümler kazanmış bir edattır³⁹⁶. Kaynaklar incelendiğinde nahiv bilginlerinin لولا edatını genellikle “حَرْفُ اِمْتِنَاعٍ لَوْجُوبٍ”

³⁹² İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.388.

³⁹³ Nisa, 4/9.

³⁹⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.496.

³⁹⁵ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.63; Selami Bakırcı, Sadî Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.184; Hasan Akdağ, *Arap Dili'nde Edatlar*, Konya 1984, s.155.

³⁹⁶ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.76; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.211; Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde, 1981, s.123; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.512.

” veya “حَرْفُ اِمْتِنَاعٍ لُوْجُوْدٍ” şeklinde tanımladıkları görülmektedir³⁹⁷. Nahivcilerin bu tariflerinden hareketle لُوْلا edatı, bir sebepten dolayı meydana gelmeyen şeylere delalet etmektedir³⁹⁸. Yani لُوْلا edatı ile oluşturulan şart cümlelerinde, لُوْلا edatının şart cümlesi sebebiyle, cevap cümlesi gerçekleşmez³⁹⁹.

Ör I:

لُوْلا زَيْدٌ لَهْلَكْنَا

“Eğer Zeyd olmasaydı, helak olurduk.”

Bu örnek cümlede, cevap cümlesinin yani helak eyleminin gerçekleşmemesinin nedeni, şart cümlesi, yani Zeyd’in varlığıdır.

Ör II:

لُوْلا عَبْدُاللهِ لَأَكْرَمْتُكَ

“Abdullah olmasaydı sana ikram ederdim.”

Bu örnek cümlede لُوْلا edatı, Abdullah’ın varlığı nedeniyle ikram eyleminin gerçekleşmediğine delalet etmiştir.

Ör III:

{ لُوْلا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ }

“Siz olmasaydınız, biz mutlaka iman eden kimseler olurduk⁴⁰⁰.”

Nahiv kaynaklarını incelediğimizde, لُوْلا edatının şart edatı olarak kullanıldığında iki temel manaya delalet ettiğini görmekteyiz. Bunlardan birincisi, yukarıda da ifade edildiği gibi, bir şeyin varlığı sebebiyle imtinaya, yani olumsuzluğa delalet etmesidir. Ör:

لُوْلا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim.”

لُوْلا edatının şart edatı olarak kullanıldığında delalet ettiği manalardan ikincisi ise, zamandır. لُوْلا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında maziye delalet etmektedir⁴⁰¹.

Ör:

³⁹⁷ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.597; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.475; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1904; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâli İbn Şecerî*, Kahire 1992, II, s.297.

³⁹⁸ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.76; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.211; Ebu'l-Bekâ 'Abdullah b. el-Hüseyn el-'Ukbûrî, *et-Tibyân fi i'râbu'l-Kur'ân*, Mısır 1976, s.72.

³⁹⁹ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.211.

⁴⁰⁰ Sebe, 34/31.

⁴⁰¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.515.

“Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim.”

Bu örnekte لَوْلَا edatı, şart edatı olarak kullanılmış, hem imtina‘a delalet etmiş yani Zeyd’in varlığı sebebiyle ikram eyleminin gerçekleşmemesine delalet etmiş hem de maziye delalet etmiştir. Zira verilen örnekte ikram eylemi geçmiş zamanda gerçekleşmemiştir.

لَوْلَا edatının şart edatı olarak kullanıldığında maziye delalet etmesi, amil olan şart edatları ve “şartlılık gelecek zamanda olur” genel kuralı ile temel farkını oluşturmaktadır.

لَوْلَا Şart Edatı

لَوْلَا ve ما harflerinin birleşmesiyle oluşan لَوْلَا edatı, bu kaynaşmadan sonra yeni bir edat halini alıp yeni anlamlar ve hükümler kazanmıştır⁴⁰².

لَوْلَا edatı, farklı fonksiyonlarının⁴⁰³ yanı sıra şart anlamı içeren ve şart edatı olarak kullanılan bir edattır⁴⁰⁴. Nahiv bilginlerinin لَوْلَا edatını genellikle “حَرْفُ اِمْتِنَاعٍ” veya “حَرْفُ اِمْتِنَاعٍ لَوْجُوبٍ” şeklinde tanımladıkları görülmektedir⁴⁰⁵. Nahivcilerin bu tariflerinden hareketle لَوْلَا edatı, bir sebepten dolayı meydana gelmeyen şeylere delalet etmektedir⁴⁰⁶. Yani لَوْلَا edatı ile oluşturulan şart cümlelerinde, لَوْلَا edatının şart cümlesi sebebiyle, cevap cümlesi gerçekleşmez. Ör:

لَوْلَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Eğer Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim.”

Bu örnekte görüldüğü gibi ikram eylemi, Zeyd’in varlığı sebebiyle gerçekleşmemiştir.

لَوْلَا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında aynen لَوْلَا şart edatı gibi iki temel manaya delalet etmektedir. Buna göre لَوْلَا şart edatı, Mâlekî⁴⁰⁷ dışında nahivcilerin

⁴⁰² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s. 512.

⁴⁰³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.512.

⁴⁰⁴ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, III, s.194.

⁴⁰⁵ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.597; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem 'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.475; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1904.

⁴⁰⁶ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, III, s.194; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.512.

⁴⁰⁷ Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebâni fi şerhi hurûfi'l-me'âni*, Dimeşk [ts], s.297.

çoğuna göre imtinaya delalet eder. Yani bir şeyin varlığı nedeniyle meydana gelmeyen şeylere delalet eder⁴⁰⁸. Ör:

لَوْمَا زَيْدٌ لَّا كَرَمْتُكَ

“Eğer Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim.”

Bu cümlede Zeyd’in varlığı nedeniyle ikram eylemi gerçekleşmemiş dolayısıyla لَوْمَا şart edatı, imtinaya delalet etmiştir.

لَوْمَا edatının şart edatı olarak kullanıldığında delalet ettiği ikinci unsur ise, zamandır. Buna göre لَوْمَا şart edatı, maziye delalet etmektedir⁴⁰⁹. Zira لَوْمَا edatı ile oluşturulan şart cümlesinde cevap, mazi zamanda gerçekleşmemiştir. Ör:

لَوْمَا الْكِتَابَةُ لَضَاعَ أَكْثَرُ الْعِلْمِ

“Eğer yazı olmasaydı, ilmin çoğu kaybolurdu.”

Bu örnekte لَوْمَا şart edatının şart cümlesi yani yazının varlığı nedeniyle cevap cümlesi yani ilmin çoğu mazide kaybolmamıştır. Dolayısıyla لَوْمَا şart edatı, hem imtinaya hem de maziye delalet etmiştir.

لَوْمَا şart edatının şart edatı olarak kullanıldığında maziye delalet etmesi, amil olan şart edatları ve “şartlılık gelecek zamanda olur” genel kuralı ile temel farkını oluşturmaktadır.

أَمَّا Şart edatı

أَمَّا edatı, tafsîl ve te’kid harfî olmasının yanı sıra şart anlamı içeren bir harftir⁴¹⁰. Asıl itibari ile أَمَّا edatı, birbirini gerektiren şart ve te’kide delalet etmektedir. Dolayısıyla أَمَّا, bir cümlede kullanıldığında o cümle genellikle hem şart hem de te’kid içerir. Öyle bir cümlelerin sadece şart veya sadece te’kide delalet etmesi ise mümkün değildir⁴¹¹. Örneğin;

أَمَّا زَيْدٌ فَمُسَافِرٌ

⁴⁰⁸ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s. 609; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem 'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.475; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1904; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, III, s.194; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.512.

⁴⁰⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.515.

⁴¹⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, IV, s.235; el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.27; Ebî'l-Kâsım Muhmut b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî 'ilmi'l-'Arabiyye*, Beyrut [ts], s.323; İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, I, s.352; Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, Ürdün 1986, s.64; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.522; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-üzhiye fî 'ilmi'l-hurûf*, Dimeşk, 1993, s.144; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], IX, s.11; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radi 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.466; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, III, s.195.

⁴¹¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.504.

“Zeyd ise yolcudur.” cümlesi hem şarta hem de te’kîde delalet etmektedir.

Aynı şekilde أَمَّا, bir cümle içerisinde şart ve te’kîde delalet etmesinin yanı sıra çoğunlukla tafsîle de delalet eder⁴¹². Şöyle ki; أَمَّا edatından önce mücmel bir kullanılır ve bu cümleden hemen sonra ayrıntıya inmek için أَمَّا edatı kullanılır.

Ör I:

جَاءَنِي إِخْوَتُكَ ، فَأَمَّا زَيْدٌ فَأَكْرَمْتُهُ ، وَأَمَّا خَالِدٌ فَأَهَنْتُهُ ، فَأَمَّا بَكْرٌ فَأَعْرَضْتُ عَنْهُ

“Kardeşlerin bana geldi. Zeyd’e ise ikram ettim, Halid’e ise hakaret ettim, Bekir’den ise yüz çevirdim.”

Ör II:

{ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا }

“Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu delerek kusurlu hale getirmek istedim. (Çünkü) onların gideceği yerde her (sağlam) gemiyi gaspetmekte olan bir kral vardı⁴¹³.”

Ör III:

{ وَأَمَّا أَلْعُلْمُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا }

“Erkek çocuğa gelince, onun anne babası, mümin kimselerdi; çocuğun onları sonunda azgınlık ve nankörlüğe düşürmesinden korktuk⁴¹⁴.”

Ör IV:

{ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۗ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ۗ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا }

“Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir define vardı; babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur⁴¹⁵.”

Nahiv kaynakları incelendiğinde أَمَّا edatının şart manasını içerdiğini ispat mahiyetinde çeşitli görüşler ileri sürüldüğü görülmektedir. Buna göre أَمَّا edatının, şart edatı ve şart fiilinin yerini tutması, أَمَّا edatının şart manasını içerdiğini göstermektedir. Şart manasını içermeseydi, şart edatının ve şart fiilinin yerini de

⁴¹² Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, III, s.130; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.504-505.

⁴¹³ el-Kehf, 18/79.

⁴¹⁴ el-Kehf, 18/80.

⁴¹⁵ el-Kehf, 18/82.

tutamaz ve kendisine takdir edilen şart edatı ve şart fiili ile tefsir edilemezdi⁴¹⁶. Zira Cumhur'a göre أَمَّا, şart edatı ve şart fiilinden oluşan ve kendisine takdir edilen;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ

cümlesinin yerini tutmakta⁴¹⁷ ve bu şekilde tefsir edilmektedir. Aynı şekilde أَمَّا edatının, cevabında ف' ye ihtiyaç duyması da, أَمَّا edatının şart manası içerdiğine delil olarak ileri sürülmektedir. Zira أَمَّا edatının cevabında ف'nin olması, bir zorunluluktur⁴¹⁸.

أَمَّا şart edatının içermiş olduğu şart manasının, âmil olan diğer şart edatlarının içermiş olduğu şart manasından farklı olduğu görülmektedir. Âmil olan şart edatlarının ifade ettiği şartın manası, bir işin gerçekleşmesinin diğer bir işin gerçekleşmesine gelecek zamanda bağını ifade etmektedir ve bu tür şart cümlelerinde, şart gerçekleştiği takdirde cevap da gerçekleşir veya şart gerçekleşmediği takdirde cevap da gerçekleşmez. Dolayısıyla cevabın gerçekleşmesi şartın gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlıdır. Fakat أَمَّا edatı ile oluşturulan şart cümlesinde cevap, kesin olarak gerçekleşmiştir⁴¹⁹. Bu nedenle bazı nahiv bilginleri, أَمَّا edatının şart manası içeren ihbar harfi olduğunu ifade etmektedir⁴²⁰.

Türkçe'de; ...ise, -e gelince, artık, ama, fakat, ancak, işte, bununla beraber, her halükarda, her ne ise, her ne olur vb. edatlarla ifade edilir⁴²¹. Ör:

وَأَمَّا الْقِتَالُ لَا قِتَالٌ لَدَيْكُمْ وَلَكِنَّ سَيْرًا فِي عَرَاضِ الْمَوَاقِبِ

"Savaşmak ise, sizde (övünülecek) hiçbir savaş yok, siz ancak (deve üstünde çalın satar veya) süvarilerin etrafında dolaşırsınız⁴²²."

أَمَّا Şart edatı

أَمَّا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında –dığı zaman, -dığında, -ınca, -dığı için, -dan dolayı anlamlarına gelmektedir⁴²³.

⁴¹⁶ 'Abdu'l'azîz ibn Zeyd ibn Cum'ati el-Mevsîlî, *Şerhu elfiyyeti ibn-i Mu'tî*, Riyad 1985, II, s.1150; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, III, s.131.

⁴¹⁷ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.522.

⁴¹⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, IV, s.235; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.353; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IX, s.11; İbn Cinnî, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb*, Dimeşk 1993, s.266.

⁴¹⁹ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radi 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.466.

⁴²⁰ Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-üzhiye fî 'ilmi'l-hurûf*, Dimeşk 1993, s.144; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1893.

⁴²¹ A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.67; Selami Bakırcı, Sadi Çoğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.27.

⁴²² İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, Kuveyt 2000, I, s.354.

Ör I:

لَمَّا هَطَلِ الْمَطْرُ جَرَى السَّيْلُ

“Yağmur yağınca sel aktı.”

{ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ }

“...Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar⁴²⁴.”

Ör II:

{ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ }

“Andolsun ki sizden önce, peygamberleri kendilerine mucizeler getirdiği halde (yalanlayıp) zulmettiklerinden dolayı nice milletleri helâk ettik; zaten onlar iman edecek değillerdi. İşte biz suçlu kavimleri böyle cezalandırırız⁴²⁵.”

Ör III:

{ أَوْلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ }

“(Bedir’de) iki katını (düşmanınızın) başına getirdiğiniz bir musibet, (Uhud’da) kendi başınıza geldiği için mi <<Bu nasıl oluyor!>> dediniz? De ki: O, kendi kusurunuzdandır. Şüphesiz Allah’ın her şeye gücü yeter⁴²⁶.”

1.2.3. Sonlarına ما Bitişmesi Bakımından Şart Edatları

Şart edatları, sonlarına ما bitişip bitişmemesi bakımından üç gruba ayrılır. Bunlar; cezm edebilmesi için sonlarına zaid ما bitişenler, sonlarına zaid ما bitişmeyenler ve sonlarına zaid ما bitişmesi caiz olanlar olmak üzere üç guruba ayrılır. Bu grupları ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz.

1.2.3.1. Sonlarına ما Bitişmesi Gereken Şart Edatları

Cezm edebilmesi için sonuna ما bitişmesi gereken edatlardır. Bu edatlar إِذْمَا ve حَيْثُمَا olmak üzere iki edattır. Bu iki edata ما bitişmediği takdirde, şart edatı olarak kullanılamazlar.

إِذْمَا Şart Edatı

إِذْمَا şart edatındaki ما'nın zaid olmadığı görülmektedir. Zira ما, diğer şart edatlarına zaid olarak gelebilirken, إِذْمَا şart edatındaki ما'nın zaid olmadığı ve ancak

⁴²³ Selami Bakırcı, Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000, s.181; Hasan Akdağ, *Arap Dili'nde Edatlar*, Konya 1984, s.119; A. Kazım Ürün, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Konya 1998, s.68.

⁴²⁴ el-Ankebut, 29/65.

⁴²⁵ Yunus, 10/13.

⁴²⁶ Âl-i İmran, 3/165.

إِذَا şeklinde kullanılırsa şart edatı olabileceği ifade edilmektedir⁴²⁷. Dolayısıyla bu edatın şart edatı olup cezm edebilmesi için إِذَا şeklinde kullanılması gerekmektedir.

إِذَا zaman zarfına bitişen ve bu şekilde إِذَا zaman zarfını şart edatına dönüştüren مَا'nın, إِذَا zaman zarfı üzerinde çeşitli değişiklikler yaptığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki;

-إِذَا zaman zarfı, kendisinden sonra gelen cümleye izafe edilmesi gereken bir zarftır. إِذَا zaman zarfına مَا bitiştiğinde ise bu مَا, izafeti ortadan kaldırmakta ve إِذَا zaman zarfını şart edatına dönüştürmektedir⁴²⁸.

-إِذَا zaman zarfı, mazi için kullanılan bir zarftır. Yani إِذَا zaman zarfı, maziye delalet etmektedir. مَا bitiştiğinde ise, إِذَا zaman zarfının maziye delaletini ortadan kaldırıp, إِذَا edatının müstakbele yani gelecek zamana delaletini sağlamaktadır. Zira إِذَا zaman zarfı, مَا ile kullanıldığında ancak şart edatı olabilmektedir⁴²⁹.

-إِذَا zaman zarfına bitişen ve bu edatı şart edatına dönüştüren مَا, söz konusu edata cezm etme özelliği kazandırmaktadır⁴³⁰.

Sonuç itibarıyla, مَا bitişmek suretiyle yeni bir edat haline gelen إِذَا edatının, bu terkip (birleşme) ile birlikte daha önceki birçok özelliğini kaybedip, gelecek zamana delalet, müphemlik, amel etme gibi birçok özelliği kazanarak şart edatı haline geldiği söylenebilir.

حَيْثُ Şart Edatı

حَيْثُ edatına bitişen مَا'nın fonksiyonu konusunda bir çok nahivci, söz konusu مَا'nın, حَيْثُ edatını şart edatına dönüştürdüğünü, حَيْثُ edatının مَا ile birleşmeksizin kullanıldığında şart edatı olamayacağını dile getirmektedir⁴³¹. Bu da حَيْثُ'nün şart edatı olarak kullanılması için, مَا ile kullanılmasının zorunlu olduğunu ve bu مَا'nın zaid olmadığını ortaya koymaktadır⁴³². Bu noktada Ferrâ, حَيْثُ edatının مَا ile birleşmeden de şart edatı olarak kullanılabileceği görüşündedir⁴³³.

⁴²⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56-57; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-üzhiye fi 'ilmi'l-hurûf*, Dimeşk 1993, s.98.

⁴²⁸ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.190.

⁴²⁹ Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.247.

⁴³⁰ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.190; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *en-Nüketü'l-hisân fi şerhi gâyetü'l-ihsân*, Beyrut 1985, s.150.

⁴³¹ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56; el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.46; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159.

⁴³² Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.56-57; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.90; Ebû Ali el-Hasan ibn Ahmet ibn 'Abdulgaffar el-Fârisî, *el-Îzâhu'l-'Azûdi*, Mısır 1969, s.321.

⁴³³ Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kurân*, Beyrut 1983, I, s.85.

Sîbeveyhi, şart edatlarının fiile has olduğunu (şart edatlarından sonra fiil gelmesinin genel kural olması), fakat حَيْثُ edatından sonra isim gelebileceğini, bunun ise şart edatından sonra fiil gelmesi genel kuralına aykırı olduğunu ve dolayısı ile de حَيْثُ edatının, ما ile birleşmeden şart edatı olarak kullanılamayacağını, حَيْثُ edatına ancak ما ilave edildiğinde şart edatı olacağını ve kendisinden sonra isim gelemeyeceğini ifade etmektedir⁴³⁴.

حَيْثُ edatının ما ile birleşmeden şart edatı olamamasının nedeni konusunda Müberrid ise, zarf olan حيث'ün, fiil cümlesine muzaf olduğunu ve bu haliyle şart edatı olarak kullanılamayacağını, ما ilave edildiğinde ise muzaf olma durumunun ortadan kalktığını ve şart edatı olarak amel ettiğini ifade etmektedir⁴³⁵. Dolayısı ile Müberrid'in ifadelerinden söz konusu ما'nın, حَيْثُ edatının izafet durumunu ortadan kaldırmada ve onun şart edatı haline gelmesinde temel rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde Râdî, حَيْثُ edatının ما ile birleşmesinin gerekli olmasının nedeni konusunda, حيث'ün kullanım itibariyle her zaman muzaf olması nedeniyle tahsis ifade ettiğini, ما'nın bitştirilmesi sonucunda muzaf olma durumunun ortadan kalkmasıyla tahsis değil, diğer şart edatları gibi müphem anlam ifade ettiğini ifade etmektedir⁴³⁶. Buradan hareketle Radî'nin ifadelerinden ما ile ilgili olarak, حَيْثُ edatının izafet durumunu ortadan kaldırarak tahsis değil müphem anlam ifade etmesini sağlama ve böylece şart edatı olmasını sağlama rolünün olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Radî'ye göre حَيْثُ edatına bitişen ما zaid değildir⁴³⁷.

İbnü's-Serrâc ise, Arap Dili'nde yer alan ما'nın fonksiyonları ile ilgili ifadelerinde, ما'nın bir fonksiyonunun da zaid/tekid için gelip, amel noktasında bir harfi değişikliğe uğrattığını, حَيْثُ edatında yer alan ما'nın da bu kabilden olduğunu ve bu ما'nın, حَيْثُ edatının amelini değiştirdiğini ve إِنَّ şart edatı gibi bir şart edatına dönüştürdüğünü ifade etmektedir⁴³⁸.

Sonuç itibariyle حَيْثُ edatına bitişen ما'nın, حَيْثُ edatının izafet durumunu ortadan kaldırma, müphem anlam içermesini sağlama görevlerinin olduğunu ve böylece حَيْثُ edatı ile birleşerek şart edatına dönüştürme görevlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

⁴³⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.58.

⁴³⁵ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.46.

⁴³⁶ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.90.

⁴³⁷ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.90.

⁴³⁸ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s. 210-211.

1.2.3.2. Sonlarına ما Bitişmemesi Gereken Şart Edatları

Şart edatı olarak kullanıldıklarında sonlarına zaid ما bitişmemesi gereken edatlardır. Bu edatlar; مَنْ، مَا، مَهْمَا، أَنْى، لَوْلَا، لَوْ، أَنْى، مَهْمَا، مَا، مَنْ olmak üzere 10 edattır. Bu edatlar içerisinde كَلَّمَا şart edatına değinmek gerekmektedir. Yapısı konusunda da bahsedildiği üzere كَلَّمَا şart edatı; كُنْ + ما'dan oluşan bir zarftır⁴³⁹. كُنْ zaman zarfı, ما'nın muzafıdır⁴⁴⁰.

كُنْ zaman zarfına bitişen bu ما ile ilgili iki görüş ön plana çıkmaktadır⁴⁴¹.

Buna göre ما;

1- **Mastariyye'dir.** Sonrasında gelen cümle ise irabda mahalli olmayan sıladır⁴⁴².

2- **Nekre isim'dir.** Sonrasında gelen cümle ise sıfat olmak üzere cer mahallindedir⁴⁴³.

Dollayısıyla كَلَّمَا şart edatındaki ما zaid değildir. Buradan hareketle de bu edata ayrıca zaid bir ما bitişmesi söz konusu değildir.

1.2.3.3. Sonlarına Zaid ما Bitişmesi Caiz Olan Şart Edatları

Şart edatı olarak kullanıldıklarında, sonlarına zaid ما bitişip bitişmemesi caiz olan edatlardır. Bu edatlar her iki şekilde de kullanılabilir⁴⁴⁴.

Sonlarına zaid ما bitişen şart edatları إِنْ، مَتَى، أَيُّ، إِنْ، إِذَا، كَيْفَ ve tercih edilen görüşe göre أَيَّانَ edatları olmak üzere 7 edattır.

إِنْ Şart Edatı

إِنْ şart edatından sonra zaid ما gelebilir⁴⁴⁵. إِنْ şart edatına getirilen zaid ما, bu şart edatına idgam edilir ve sonuçta إِمَّا şeklini alır. Bu şekilde bu şart edatı te'kid ifade eder⁴⁴⁶. Ör:

⁴³⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294; Tâhir Yusuf el-Hatîb, *el-Mu'cemü'l-mufassal fi'l-i'râb*, Beyrut 2007, s.354.

⁴⁴⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294.

⁴⁴¹ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.118 vd.; Celâleddin es-Suyûtî, *el-Matâliu's-Sa'ide fi şerhi'l-Feride*, Bağdat 1977, II, s.136; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294.

⁴⁴² İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.119; Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, I, s.102; Bu konuda Zerkeşi farklı bir görüştedir. Zerkeşi'ye göre كَلَّمَا'daki ما, zarfın yerini tutan mastariyye değil, asıl itibariyle kendisi mastardır. Bkz. Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire [ts], IV, s.324.

⁴⁴³ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.119; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, III, s.166

⁴⁴⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.427.

⁴⁴⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.59; Muberrred, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.53, III, s.28-29; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.427.

⁴⁴⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.434.

{ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا }

“Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırlarsa, kendilerine öf! bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle⁴⁴⁷.”

إن şart edatından sonra zaid ما getirildiğinde, mana açısından uyum olması için şart fiiline de, te‘kîd nunu getirilmektedir⁴⁴⁸.

أَيُّ Şart Edatı

أَيُّ şart edatına, diğer bazı şart edatlarında olduğu gibi te‘kîd amaçlı zaid ما gelebilir⁴⁴⁹. Ör:

{ أَيُّمَا الْأَجَلَيْنِ فَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ }

“Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bir kötülüğe uğramayacağım⁴⁵⁰.”

أَيُّ şart edatı ile kurulan şart cümlelerinde أَيُّ şart edatının muzafun ileyhi, hazfedilebilir. Bu durumda أَيُّ şart edatına, muzafun ileyhin hazfedilmesine karşılık olarak tenvin ileve edilir ve kendisinden sonra ما gelir⁴⁵¹. Ör:

{ أَيُّمَا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى }

“Hangisi ile çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler onundur⁴⁵².”

مَتَى Şart Edatı

مَتَى şart edatına tekid amacıyla zaid ما eklenebilir⁴⁵³. Ör:

مَتَى مَا تَلْقَيْ فَرْدَيْنِ تَرْجُفُ رَوَانِفُ الْأَيْتِيكَ وَتُسْتَطَارَا

“Her ne zaman benimle teke tek karşılaşırsan, kıcıyın her iki tarafı titrer ve korkar⁴⁵⁴.”

أَيْنَ Şart Edatı

أَيْنَ şart edatının sonuna çoğunlukla zaid ما bitişebilir⁴⁵⁵. أَيْنَ şart edatının sonuna bitişen zaid ما, bazı nahivcilere göre أَيْنَ şart edatının müphemliğini

⁴⁴⁷ İsra, 17/23.

⁴⁴⁸ Ebu'l-Bekâ ‘Abdullah b. el-Hüseyn el-‘Ukbûrî, *et-Tibyân fî i'râbu'l-Kur'ân*, Mısır 1976, s.628.

⁴⁴⁹ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.132.

⁴⁵⁰ el-Kasas, 28/28.

⁴⁵¹ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1622; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.132.

⁴⁵² İsra, 17/110.

⁴⁵³ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.91; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.130.

⁴⁵⁴ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.130.

⁴⁵⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s 45; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.150.

artırmaktadır⁴⁵⁶. Aynı şekilde te'kid amaçlı getirildiği de ifade edilmektedir⁴⁵⁷. Fakat biz ise, zaid ما'nın getirilip getirilmemesinin tercihe bağlı olduğu kanaatindeyiz⁴⁵⁸.

Ör I:

{ أَيَّمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ }

“Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır⁴⁵⁹.”

Ör II:

أَيَّنْ تَصْرِفُ بِنَا الْعِدَاةُ تَجِدُنَا نَصْرَفُ الْعَيْسَ نَحْوَهَا لِلتَّلَافِي

“Düşman, her nerede bize saldırırsa, develeri onlarla karşılaşmak için o yöne gönderir şekilde sen bizi bulursun⁴⁶⁰.”

Ör III:

صَعْدَةٌ نَابِتَةٌ فِي حَائِرٍ أَيَّمَا الرِّيحِ تُمِيلُهَا تَمِيلُ

“Sulak bir yerdeki dik bir bitki; rüzgâr ne tarafa yöneltirse, o da o yöne meyleder⁴⁶¹.”

إِذَا Şart Edatı

إِذَا şart edatı, sonuna ما gelmek suretiyle إِذَاMA şeklinde kullanılabilir. Ör:

إِذَا مَا جِئْتَنِي أَكْرَمْتُكَ

“Bana gelirsen sana ikram ederim.”

إِذَا şart edatının, sonuna gelen ما'nın zaid olup olmadığı ve işlevi konusunda nahivciler arasında farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Örneğin İbn Bâbeşâz, إِذَا şart edatının şiirde, sadece ما ile birlikte cezm edebileceğini, aksi takdirde cezm edemeyeceğini ifade etmekte ve böylece ما'nın إِذَا şart edatına cezm etme özelliği kazandırdığını ifade etmektedir⁴⁶². Diğer taraftan Esterâbâzî'nin, إِذَا şart edatının cezm edebilmesi için ما'nın bitişmesine gerek olmadığı görüşünde olduğu görülmektedir⁴⁶³. Saymerî ise, cümleye muzaf olan إِذَا zaman zarfının, müphem olup şart edatı olarak kullanılabilmesi için ما'nın bitişmesi gerektiğini ve إِذَاMA'nın mutlak

⁴⁵⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.105-106. Fakat İbn Ya'îş, aynı eserin farklı bir noktasında zaid ما'nın gerekli olmadığını ve bu konunun tercihe bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s.45.

⁴⁵⁷ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.131.

⁴⁵⁸ el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.53.

⁴⁵⁹ Nisa, 4/78.

⁴⁶⁰ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, [ys] 1990, IV, s.72.

⁴⁶¹ Sibeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.113.

⁴⁶² Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.247-248.

⁴⁶³ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.90.

anlamda cizm edeceğini ifade etmektedir⁴⁶⁴. Aynı şekilde ما'nın bitişmesiyle إِذَا şart edatının te'kîd ifade edeceği de dile getirilmektedir⁴⁶⁵.

Nahivcilerin çoğunluğu ise, إِذَا şart edatının sadece şiirde cizm edebileceği ve ما'nın bitişmesiyle إِذَا şart edatının herhangi bir değişikliğe uğramayacağı ve bu ما'nın zaid olduğu görüşündedir.

كَيْفَ Şart Edatı

كَيْفَ şart edatının sonuna, zaid ما bitişebilir. Zaid ما ister bitişsin ister bitişmesin her iki durumda da şart edatı olarak kullanılabilir⁴⁶⁶.

Ör I:

كَيْفَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ

“Nasıl oturursan ben de (öyle) otururum.”

Ör II:

كَيْفَمَا تَكْتُبُ أَكْتُبُ

“Nasıl yazarsan ben de (öyle) yazarım.”

أَيَّانَ Şart Edatı

أَيَّانَ şart edatına tekid için çoğunlukla zaid bir ما gelebilir. Bu şekilde أَيَّانَ şart edatı, ما şeklinde kullanılır⁴⁶⁷. Ör:

إِذَا النَّعْجَةُ الْأَدْمَاءُ بَاتَتْ بِفَقْرَةٍ فَأَيَّانَ مَا تَعْدِلُ بِهِ الرِّيحُ يَنْزِلُ

“Kırmızı siyah arası rengi olan koyun kurak yerde gecelerse, rüzgâr onu nereye sürüklerse oraya gider⁴⁶⁸.”

1.2.4. Fiile Has Olmaları Bakımından Şart Edatları

Bazı şart edatları⁴⁶⁹ dışında bütün şart edatları, fiile hastır. Yani şart edatları, fiil ile birlikte kullanılırlar. Şart edatlarından sonra fiilin kullanılması, şartın genel kuralını oluşturur⁴⁷⁰.

Ör:

إِنْ قَامَ زَيْدٌ قَامَ عَمْرٌ

⁴⁶⁴Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. İshâk es-Saymeriyy; *et-Tabsiratü ve 't-Tezkiretü*, Dimeşk 1982, I, s.408.

⁴⁶⁵Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi 'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.132-133.

⁴⁶⁶Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi 'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.131.

⁴⁶⁷Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi 'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.130.

⁴⁶⁸Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi 'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.130.

⁴⁶⁹Kendisinden sonra isim gelen şart edatları ise; لَوْ مَا, لَوْ مَا edatlarıdır. Bu edatlar, iğrabları konusunda bahsedildiği üzere, isme hastır.

⁴⁷⁰Sîbeveyhi, *el-Kıtab*, Kahire 1988, III, s.112; Abbas Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfî*, Mısır 1974, IV, s.421; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü 'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.165.

“Eğer Zeyd kalkarsa, Amr da kalkar.”

Şart edatlarından sonra eğer isim gelirse, bu durumda şart edatı ile bu isim arasında bir fiil takdir edilir. Bu şekilde şart edatından sonra yine fiil gelmiş olur ve şart edatlarının fiile has olması kuralı işlenmiş olur⁴⁷¹.

Ör I:

{ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ }

“Eğer Allah’a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah’ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanıt⁴⁷².”

Bu ayette ise إِنَّ şart edatından sonra gelmesi gereken fiil, muzmer (gizli) şekilde gelmiştir. Açık şekilde gelmesine gerek yoktur zira daha sonra gelen fiil, gizli olan bu fiili tefsir etmektedir. Ayette إِنَّ şart edatından sonra gelen isim ise, muzmer/gizli şart fiili sebebiyle merfudur⁴⁷³. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir:

وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ

Ör II:

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ (١) وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَبَهَتْ (٢) وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ (٣) وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ (٤)
عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ (٥)

“Gökyüzü yarıldığında; Yıldızlar dağılıp saçıldığında; Denizler yükselip birbirine katıldığında; Kabirlerin altı üstüne getirildiğinde; Her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını açıkça bilecektir⁴⁷⁴.”

Bu ayetlerde إِذَا edatından sonra merfu isim gelmiştir. Şart fiili ise, merfu isimden sonra gelen fiilin delalet ettiği mahzuf fiildir⁴⁷⁵.

إِذَا edatından sonra gelen merfu isim ise, nahivcilerin çoğunluğuna göre merfu isimden sonra gelen fiilin açıkladığı mukadder fiilin ma‘mülüdür ve bu mukadder fiil ile merfu olmuştur. Dolayısıyla şart edatı ile merfu isim arasında mukadder bir fiil bulunmakta ve böylece şart edatından sonra fiilin gelmesi şeklindeki genel kural işlenmiş olmaktadır. Zira bu görüşte olan nahivcilere göre, şart üslubunda asıl olan, şart edatından sonra fiilin bulunmasıdır⁴⁷⁶. Fakat bazı nahivciler,

⁴⁷¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.425.

⁴⁷² Tevbe, 9/6.

⁴⁷³ Muhyi'd-Dîn ed-Dervîş, *I'ğrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*, Humus 1992, IV, s.59-60.

⁴⁷⁴ el-İnfitar, 82/1-5.

⁴⁷⁵ Muhyi'd-Dîn ed-Dervîş, *I'ğrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*, Humus 1992, X, s.402.

⁴⁷⁶ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.74; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-üzhiye fi 'ilmi'l-hurûf*, Dimeşk 1993, s.204; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], IV, s.96; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut

إِذَا edatından sonra gelen merfu ismin merfu olmasını, mübteda olması ile açıklamaktadırlar. Buna göre إِذَا edatından sonra gelen merfu isim mübtedadır ve bu nedenle merfudur⁴⁷⁷.

لَوْما ve bazı durumlarda لَوْ şart edatı, şart edatlarından hemen sonra fiil gelmesi genel kuralının dışındadır ve kendilerine has özelliklere sahiptir. لَوْما şart edatı⁴⁷⁸ ve لَوْما şart edatı⁴⁷⁹, isme hastır ve kendilerinden sonra isim gelmektedir.

Ör I:

لَوْما زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim.”

Ör II:

لَوْما خَالِدٌ لَزُرْتُكَ

“Eğer Halid olmasaydı, seni ziyaret ederdim.”

لَوْما şart edatından sonra munfasıl zamir gelebilir ve bu munfasıl zamir ref konumundadır⁴⁸⁰. Ör:

لَوْما أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ

“Siz olmasaydınız, biz mutlaka iman eden kimseler olurduk⁴⁸¹.”

لَوْما edatına muttasıl zamir bitişmesi konusunda ise farklı görüşler bulunmaktadır. Müberrid, لَوْما ve türevlerinin kullanılmadığını ileri sürmektedir. Şelebîn ise; Basra ve Kufe ekollerinin hocaları olan Halil, Sîbeveyhi, Kisâî ve Ferrâ'nın, Araplardan لَوْما rivayeti üzerinde ittifak ettiklerini ve Müberred⁴⁸²'in bunu kabul etmemesinin hezeyandan ibaret olduğunu ifade etmektedir⁴⁸³. Bu

1998, II, s.133; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.368; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s. 280.

⁴⁷⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], IV, s.97; Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.182-183; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.368.

⁴⁷⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.139-140; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.77; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.599.

⁴⁷⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VIII, s.145; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.609.

⁴⁸⁰ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, Kuveyt 2000, III, s.450; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.599.

⁴⁸¹ Sebe, 34/31.

⁴⁸² el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.73.

⁴⁸³ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.605.

noktadan hareketle, لَوْلَا şart edatından sonra muttasıl zamirin gelmesi başta Sîbeveyhi⁴⁸⁴ olmak üzere nahivciler tarafından kabul edilmektedir. Ör:

وَكَمْ مَوْطِنٍ لَوْلَايَ طَحْتَ كَمَا هَوَىٰ بِأَجْرَامِهِ مِنْ قَلَّةِ النَّبِيِّ مُنْهَوِي

“Nice savaşlarda ben olmasaydım, zirveden düşen bedenler gibi helak olurdun⁴⁸⁵.”

لَوْلَا edatından sonra أَنَّ gelebilir. Bu durumda أَنَّ ’nin ismi ve haberi mübteda iken, haber vücuben mahzuftur⁴⁸⁶.

لَوْلَا أَنْ زَيْدًا قَائِمٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd kalkmasaydı sana ikram ederdim.”

لَوْ edatı, aynen إِنَّ şart edatı gibi cümlenin başında yer alır ve fiile hastır. Dolayısıyla kendisinden sonra zâhir/açık bir şekilde fiil gelir. Eğer لَوْ şart edatından sonra zahir bir fiil yoksa yani لَوْ şart edatından sonra isim gelirse, fiil mukadderdir. لَوْ şart edatından sonra isim geldiğinde ise bu isim, mukadder fiilin mamulüdür. Mukadder olan bu fiili ise, zâhir isimden sonra gelen müfessir açıklar. Bu müfessir, cümle şeklinde de olabilir⁴⁸⁷.

Ör I:

لَوْ جَاءَنِي زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُهُ

“Eğer Zeyd gelseydi ona ikram ederdim.”

Bu cümlede لَوْ edatından sonra açık bir şekilde fiil gelmiştir.

Ör II:

لَوْ دَأَتْ سِوَارٍ لَطَمْتَ الرَّجُلَ الْحُرَّ لَهَانَ الْأَمْرُ

“Eğer bilezikli bir kadın (hür bir kadın), hür bir erkeği tokatlamış ise o zaman iş kolaydır.”

Bu örnekte ise, لَوْ edatından sonra açık bir fiil değil, isim gelmiştir. Bu durumda fiil mukadderdir. Mukadder olan fiili ise, zahir isimden sonra gelen fiil tefsir etmektedir. Buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

لَوْ لَطَمْتَ دَأَتْ سِوَارٍ لَطَمْتَ الرَّجُلَ الْحُرَّ لَهَانَ الْأَمْرُ

Ör III:

لَوْ غَيْرُكَ قَالَهَا يَا أُبَيْدَةَ

⁴⁸⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, II, s.374.

⁴⁸⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, II, s.374.

⁴⁸⁶ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, Kuveyt 2000, III, s.444-445.

⁴⁸⁷ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.77; Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde, 1981, s.101; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992 s.278; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s. 472; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s. 496.

“Ey Ubeyde! Eğer bunu senin dışında başka biri söyleseydi...”

Bu örnekte de yine لَوْ edatından sonra açık bir fiil değil, isim gelmiştir. Bu durumda fiil mukadderdir. Mukadder olan fiili ise, zahir isimden sonra gelen fiil tefsir etmektedir. Buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

لَوْ قَالَهَا غَيْرُكَ قَالَهَا يَا أُبَيْدَةَ

Ör IV:

{ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَنُورًا }

“De ki: ‘ Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdingiz. Zaten insanlar pek cimridir⁴⁸⁸. ’”

Bu ayet-i kerimede لَوْ şart edatından sonra zahir bir fiil değil, zamir gelmiştir. Bu durumda fiil ise mukadderdir. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir⁴⁸⁹;

قُلْ لَوْ تَمْلِكُونَ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَنُورًا

Bu ayet-i kerimede لَوْ şart edatından sonra gelen zamir, kendisinden sonra gelen müfessirin açıkladığı muzmer fiil nedeniyle merfudur⁴⁹⁰.

Ör V:

لَوْ بَغَيْرِ الْمَاءِ حَلَقِي شَرِقٌ كُنْتُ كَالْعَصَانِ بِالْمَاءِ اِعْتَصَارِي

“Boğazına lokma duran ve suyla boğazını açan bir kişi gibiydim, ama boğazıma su dursaydı⁴⁹¹”

Bu örnekte ise, mukadder fiili açıklayan müfessir, cümle şeklindedir. Buna göre şiirde yer alan حَلَقِي شَرِقٌ müfessir cümlesi, isim cümlesi şeklindedir. Şiirin takdiri ise şu şekildedir;

لَوْ كَانَ حَلَقِي شَرِقٌ بِغَيْرِ الْمَاءِ كُنْتُ كَالْعَصَانِ بِالْمَاءِ اِعْتَصَارِي

لَوْ şart edatından sonra أَنْ ve mamülleri gelebilir⁴⁹². لَوْ şart edatından sonra أَنْ ve mamüllerinin gelmesi, لَوْ şart edatı ile إِنَّ şart edatı arasındaki temel farklardan birini oluşturmaktadır. إِنَّ şart edatından sonra أَنْ ve mamülleri gelememekte iken, لَوْ şart edatından sonra أَنْ ve mamüllerinin gelebilmesinin nedeni ise, لَوْ şart edatının

⁴⁸⁸ İsra, 17/100.

⁴⁸⁹ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.279; Muhyi'd-Dîn ed-Dervîş, *I'ğrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*, Humus 1992, V, s.507.

⁴⁹⁰ el-Müberraîd, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.77.

⁴⁹¹ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1636; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.472; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.497.

⁴⁹² İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1635.

amil olmaması/cezm etmemesi sebebiyle, fiile has olmak bakımından **إِنْ** şart edatından daha esnek bir kullanıma sahip olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁹³.

Ör I:

{ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ }

“Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretsele, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir⁴⁹⁴.”

Ör II:

لَوْ أَنَّ زَيْدًا قَامَ لَقُمْتُ

“Eğer Zeyd kalkmış olsaydı ben de kalkardım.”

Ör III:

وَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَدْنَى مَعِيشَةٍ كَفَانِي وَلَمْ أَطْلُبْ قَلِيلٌ مِنَ الْمَالِ

“Benim çabalarım en düşük seviyedeki bir geçim için olsaydı, istemediğim halde az bir mal bana yeter, fazlasını istemezdim⁴⁹⁵.”

لَوْ şart edatından sonra gelen **أَنَّ** ve mamüllerinin iğrabı konusunda nahivciler farklı görüştedir. Başta Sibeveyhi⁴⁹⁶ olmak üzere bir gurup nahiv bilginine göre **أَنَّ** ve mamüllerinin **لَوْ** şart edatından sonra gelmesiyle birlikte **لَوْ** şart edatı, fiile has özelliğini kaybetmektedir. Buradan hareketle de **لَوْ** şart edatından sonra gelen **أَنَّ** ve mamülleri, mübteda olmak üzere ref konumundadır. Bu mübtedanın haberi ise, mahzuptur. Mahzuf olan haberin takdiri ise **ثَابِتٌ** veya cümlenin siyakına uygun benzer bir kelimedir.

Ör I:

لَوْ أَنَّ زَيْدًا قَامَ لَقُمْتُ

“Eğer Zeyd kalksaydı ben de kalkardım.”

Ör II:

لَوْ أَنَّ التَّاجِرَ أَمِينٌ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

“Eğer tüccar güvenilir olsaydı, yaptığı ticaret rağbet görürdü.”

لَوْ şart edatından sonra gelen **أَنَّ** ve mamüllerinin mübteda olduğunu ileri süren bu nahiv bilginlerine göre yukarıdaki örnek cümlelerin takdiri şu şekildedir;

Ör I:

⁴⁹³ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1636; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.279; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.499.

⁴⁹⁴ el-Hucurât, 49/5.

⁴⁹⁵ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, Kuveyt 2000, III, s.425.

⁴⁹⁶ Sibeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.11, 121, 139.

لَوْ قِيَامٌ زَيْدٌ ثَابِتٌ لَقُمْتُ

Ör II:

لَوْ أَمَانَةُ التَّاجِرِ ثَابِتَةٌ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

Nahivcilerin çoğunluğuna göre ise لَوْ şart edatı, أَنْ ve mamülleri arasında takdir edilen ثَبَّتَ veya buna benzer bir fiilin önüne gelmektedir. Bu durumda أَنْ ve mamülleri, takdir edilen bu fiilin faili olmak üzere ref konumundadır. Dolayısıyla da لَوْ şart edatı, fiile has özelliğini kaybetmemektedir⁴⁹⁷.

Ör I:

لَوْ أَنَّ زَيْدًا قَائِمٌ لَقُمْتُ

“Eğer Zeyd kalksaydı ben de kalkardım.”

Ör II:

لَوْ أَنَّ التَّاجِرَ أَمِينٌ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

“Eğer tüccar güvenilir olsaydı, yaptığı ticaret rağbet görürdü.”

Ör III:

{ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ }

“Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir⁴⁹⁸.”

لَوْ şart edatından sonra gelen أَنْ ve mamülleri arasına fiil takdir eden nahivcilere göre örneğini verdiğimiz cümlelerin ve ayetin takdiri ise şöyledir;

Ör I:

لَوْ ثَبَّتَ أَنْ زَيْدًا قَائِمٌ لَقُمْتُ

Bu cümlede fiilin, أَنْ ve mamüllerinden meydana gelen faili ile birlikte takdiri ise şu şekildedir;

لَوْ ثَبَّتَ قِيَامٌ زَيْدٌ لَقُمْتُ

Ör II:

لَوْ ثَبَّتَ أَنْ التَّاجِرَ أَمِينٌ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

Bu cümlede fiilin, أَنْ ve mamüllerinden meydana gelen faili ile birlikte takdiri ise şu şekildedir;

لَوْ ثَبَّتَ أَمَانَةُ التَّاجِرِ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

Ör III:

وَلَوْ ثَبَّتَ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

⁴⁹⁷ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.279-280; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.499.

⁴⁹⁸ el-Hucurât, 49/5.

Bu ayette fiilin, أَنْ ve mamüllerinden meydana gelen faili ile birlikte takdiri ise şu şekildedir;

وَلَوْ تَبَيَّنَ صَبْرُهُمْ حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

1.2.5. Cümlelerin Başında Yer Alması Bakımından Şart Edatları (Sadaret)

Şart edatlarının genel özelliklerinden biri, şart ve cevap cümlelerinin başında yer alması gerektir. Bu kurala göre şart ve cevap cümlelerinden her hangi biri veya bunların mütealleklarından yani şart ve cevaba ait unsurlardan her hangi bir şey, şart edatının önüne geçemez⁴⁹⁹.

Ör I:

إِنْ تَقَمَّ أَقَمَّ مَعَكَ

“Kalkarsan seninle birlikte ben de kalkarım.”

Ör II:

إِذَا جَاءَ زَيْدٌ أَكْرَمْتُهُ

“Zeyd gelirse ona ikram ederim.”

Şart edatlarının, şart ve cevabın başında yer alması gereklidir fakat bunun bir istisnası bulunmaktadır. Eğer cevap cümlesi merfu muzariden oluşan bir cümle ise, bu durumda cevabın m‘amulünün şart edatının önüne geçmesi caizdir⁵⁰⁰.

Ör:

طَعَامَنَا إِنْ تَزُرْنَا تَأْكُلْ

“Bizi ziyaret edersen, yemeğimizi yersin.”

Bu örnekte cevap fiili, merfu muzari olduğu için, bu merfu muzarinin mefulü olan طَعَامًا, şart edatının önüne geçmiştir.

Aynı şekilde إِذَا şart edatını, cevabın zarfı olarak i‘rab edenlere göre إِذَا şart edatı, cevabın m‘amulüdür. Dolayısıyla إِذَا şart edatı, cevabın m‘amulü olduğu için, cevap cümlesi veya cevabın m‘amullerinden biri إِذَا şart edatının önüne geçebilir. Diğer taraftan şart isimlerinin şart fiili nasih fiil olduğunda da, şart isimleri bu nasih fiilin haberinin m‘amulü olmaktadır. Dolayısıyla şart isimleri, nasih fiilin mahzuf haberinin m‘amulü olduğu için, cevabın mamüllerinden bir şey şart edatının önüne geçebilir⁵⁰¹. Ör:

أَيَّمَا تَكُنْ تَجِدُ عَمَلًا يُنَاسِبُكَ

⁴⁹⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.426.

⁵⁰⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.450.

⁵⁰¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.450.

“Nerede olursan ol, kendine uygun bir iş bulursun.”

Bu örnekte şart ismi, şart fiili olan nasih fiilin mahzuf haberinin m‘amulü olduğu için, bu tür durumlarda cevabın mamüllerinden bir şey, şart edatının önüne geçebilir.

Şart edatlarının kendisinden önceki bir âmilin ma‘mulü olması caiz değildir. Fakat isim olan şart edatları, kendisinden önceki bir âmilin ma‘mulü olabilir. Örneğin isim olan şart edatları, harfi cerden sonra gelmek suretiyle veya muzafun ileyh olmak suretiyle bir âmilin ma‘mulü olabilir⁵⁰².

Ör I:

إِلَى مَنْ تَذْهَبُ أَذْهَبُ

“Kime gidersen, ben de (ona) giderim.”

Ör II:

عِنْدَ مَنْ تَجْلِسُ أَجْلِسُ

“Kimin yanına oturursan, ben de (onun yanına) otururum.”

Tercih edilen görüşe göre şart edatlarından önce هَلْ soru edatı gelemez. Fakat bunun aksine istifham hemzesi gelebilir. Yani şart edatları istifham hemzesinden sonra kullanılabilir. Diğer soru edatlarından sonra ise, kullanılamazlar⁵⁰³.

Ör I:

أَأَنْ يَشْتَدَّ الْبَرْدُ تُهَاجِرُ الطُّيُورُ

“Kış şiddetini artırırsa mı, kuşlar göç eder.”

Ör II:

{ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ }

“Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar⁵⁰⁴?”

Şart edatlarının bir başka özelliği de, lâ-i nâhiye (لا النَّاهِيَة) ile kullanılmamasıdır. Eğer bu şekilde kullanılacak olursa, lâ-i nâhiye’nin hem hükmü hem de manası değişir⁵⁰⁵.

⁵⁰² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.426.

⁵⁰³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.426.

⁵⁰⁴ Enbiyâ, 21/34.

⁵⁰⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.426.

1.2. ŞART CÜMLESİ

Şart cümlesi, şart edatından sonra gelen ve şart fiili ile bu şart fiilinin failinden veya naib-i failinden oluşan cümle olup, şart üslûbunun ikinci temel unsurudur⁵⁰⁶. Şart cümlesi, kendisinden önce gelen şart edatlarına bağlı olarak farklı özelliklere sahiptir. Bu bakımdan nahivciler şart cümlesini; cezm eden şart edatları ile oluşturulan şart cümlesi ve cezm etmeyen şart edatları ile oluşturulan şart cümlesi olmak üzere iki guruba ayırmakta ve bu iki temel başlık altında incelemektedir⁵⁰⁷.

1.2.1. Cezm Eden ve إِذَا ve كَيْفَ Şart Edatları ile Oluşan Şart Cümlesi

Cezm eden ve إِذَا ve كَيْفَ şart edatları ile oluşan şart cümlesi, bu edatlar dışındaki diğer edatlar ile oluşturulan şart cümlelerinden farklı olarak, kendisine ait ortak özelliklere sahiptir. Bu özellikler şunlardır;

1-Cumhura göre bu edatlar ile oluşturulan şart cümlesinin, fiilden oluşması gerekir. Şart cümlesinin fiilden oluşmak zorunda olmasının nedeni ise, kendisinden sonra gelecek olan cevap cümlesi için bir sebep ve illet konumunda olmasıdır. Zira isim vb. camid olan kelimeler, gerekli olan sebep ve illeti meydana getiremezler⁵⁰⁸.

Ör I:

إِنْ تَأْتِي أكرمَكَ

“Bana gelirsen sana ikram ederim.”

Ör II:

مَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَهَاجِرْ مَعَهُ

“Kim Allah yolunda hicret ederse ben de onunla birlikte hicret ederim.”

Bu örneklerde şart edatından sonra fiil gelmiş ve şart cümlesi genel kurala uygun olarak fiilden oluşmuştur.

Cumhura göre şart cümlesinin fiilden oluşması yönündeki genel kabul nedeniyle şart cümlesinin, isim cümlesinden oluşması mümkün değildir. Fakat birçok şart cümlesinde, şart edatından hemen sonra isim gelmektedir.

Ör I:

{ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ }

⁵⁰⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.424.

⁵⁰⁷ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.164.

⁵⁰⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], IX, s.2; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s. 164.

“Eğer Allah’a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah’ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı⁵⁰⁹”

Ör II:

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ (۱) وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَبَرَتْ (۲) وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ (۳) وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ (۴)
عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ (۵)

“Gökyüzü yarıldığında; Yıldızlar dağılıp saçıldığında; Denizler yükselip birbirine katıldığında; Kabirlerin altı üstüne getirildiğinde; Her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını açıkça bilecektir⁵¹⁰.”

Ör III:

صَعْدَةُ نَابِئَةٍ فِي حَائِرٍ أَيْنَمَا الرِّيحُ تُمِيلُهَا تَمِلُ

“Sulak bir yerdeki dik bir bitki; rüzgar ne tarafa yöneltirse o tarafa icabet eder⁵¹¹.”

Ör IV:

فَمَنْ نَحْنُ نُؤْمِنُهُ بَيْتٌ وَهُوَ آمِنٌ وَمَنْ لَا نُجِرُّهُ يَمَسُّ مِنَّا مَفْزَعًا

“Kim bize sığınırsa güvenli bir şekilde geceler; kimin de sığınmasını kabul etmezsek bizden korkar⁵¹².”

Yukarıda yer alan örneklerde, şart edatlarından sonra merfu isim veya munfasıl zamir gelmiştir. Nahivciler, bu ve benzeri örneklerden hareketle şart cümlesinin terkihiyle ilgili olarak farklı görüşlere sahiptir⁵¹³. Buna göre;

- Şart edatından hemen sonra fiil gelmelidir ve bu şekilde şart cümlesinin fiil cümlesinden oluşması asıldır. Şart edatından sonra isim geldiğinde ise, şart fiili mahzutfur ve bu isim mahzuf’un failidir. Mahzuf fiili ise, isimden sonra gelen fiil tefsir eder.
- Bu görüş sahiplerine göre de şart edatından sonra fiilin gelmesi ve dolayısıyla da şart cümlesinin fiil cümlesinden oluşması esastır. Fakat şart edatından sonra isim gelmesi durumunda bu isim, kendisinden sonra gelen zahir fiilin failidir.

⁵⁰⁹ Tevbe, 9/6.

⁵¹⁰ İnfitar, 82/1-5.

⁵¹¹ Şibeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.113.

⁵¹² Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fi şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.456.

⁵¹³ Ebu‘l-Berekât İbnü‘l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.490 vd.; Ali Ebu‘l-Mekârim, *et-Terâkîbü‘l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.165-166.

c) Bu görüşte olan nahivcilere göre ise, şart edatından sonra gelen isim mübtedadır, haberi ise mübtedadan sonraki kısımdır. Dolayısıyla bu görüşte olan nahivcilere göre şart cümlesi, isim şeklinde de olabilir.

2-Şart cümlesinin kendi içerisindeki unsurların belli bir sıraya göre dizimi gerekir. Şart fiili veya ma‘müllerinden her hangi biri, şart edatının önüne geçemez. Aynı şekilde genellikle, şart cümlesinin unsurlarından biri, şart fiilinin önüne geçemez.⁵¹⁴

3-Şart cümlesinde yer alan şart fiilinin, maziye delalet etmemesi gerekir. Cumhura göre bu edatlardan sonra gelen fiil gelecek zaman anlamındadır. Zira bu edatlar, şart fiilinin sigası ister mazi ister muzari olsun, her iki durumda da fiilin zamanını gelecek zamana çeviririr⁵¹⁵.

Ör I:

{ إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا }

“Allah’a saygıda (takvâ) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir⁵¹⁶.”

Ör II:

{ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا }

“Ama eğer yine fesatçılığa dönerseniz biz de cezayı tekrarlarız⁵¹⁷.”

Yukarıda yer alan birinci ayette şart fiili muzari, ikinci ayette yer alan şart fiili ise mazi sigasındadır. Şartın bir gereği olarak her iki şart fiilinin de anlamı, gelecek zaman anlamındadır. Zira şart edatı, şart fiilinin zamanını gelecek zamana çevirmektedir.

Cumhura göre şart edatlarından sonra gelen şart fiili, gelecek zamana delalet eder. Fakat bazı nahiv bilginleri, كَانْ nin maziye delalet ettiğini, dolayısıyla şart cümlesinde kullanıldığında, bu şart cümlesinin maziye delalet edeceği kanaatindedirler. Fakat cumhur, şart fiilinin maziye delaletini mümkün gören nahivcilerin bu görüşlerini kabul etmemiştir⁵¹⁸.

⁵¹⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.444.

⁵¹⁵ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1862; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.165; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.422.

⁵¹⁶ el-Enfal, 8/29.

⁵¹⁷ İsra,17/8.

⁵¹⁸ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.454; Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi 'ulûmi'l-Kur'an*, Kahire [ts], IV, s.127; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.160.

4-Şart fiilinin, talep bildiren bir fiil veya camid bir fiil olmaması gerekir. Bunun aksine çekimli ve haberî bir fiil olması gerekir⁵¹⁹.

Ör I:

إِنْ إِصْفَحَ عَنِ الْمَسِيءِ يَجْتَنِبِ الْإِسَاءَةَ

Ör II:

إِنْ لَيْسَ الْهَوَاءُ هَادِيًا نَرَعَبُ فِيهِ

Bu örneklerden birincisinde şart fiili talep fiilinden, ikincisinde ise camid bir fiilden oluştuğu için, doğru bir cümle olarak kabul edilemez.

5-Şart cümlesinin, tesvîf harfleri olan س ve سَوْفَ ile ve nahivcilerin çoğunluğuna göre kase ile veya cümlenin başında yer alması gereken herhangi bir edat ile başlamaması gerekir. Aynı şekilde şart cümlesinin; istifham hemzesi dışındaki diğer istifham edatları, şart, إِنْ, مَا, لَنْ gibi nefiy harfleri vb. ile başlaması mümkün değildir. Bunun dışında eğer şart fiili muzari ve nefiy manası gerekiyor ise bu durumda لَمْ veya لَا ile başlayabilir. Yani şart fiiline bu ikisi bitişebilir⁵²⁰.

Ör I:

{ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ }

“Eğer, yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır⁵²¹.”

Ör II:

{ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ }

“Eğer siz Allah’ın Resulüne yardım etmezseniz, Allah ona kesinlikle yardım eder⁵²².”

6-Şart cümlesinde yer alan şart fiili eğer muzari ise lafzen, mazi ise mahallen cezm edilmesi gerekir. Şart fiilini cezm eden unsur ise, şart edatıdır⁵²³.

Ör I:

إِنْ تَقُمْ أَقُمْ مَعَكَ

“Kalkarsan seninle birlikte ben de kalkarım.”

⁵¹⁹ Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-durûsi ‘l- ‘Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.133; Abbas Hasan, *en-Nahvü ‘l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.445.

⁵²⁰ Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-durûsi ‘l- ‘Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.133; Abbas Hasan, *en-Nahvü ‘l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.445.

⁵²¹ Bakara, 2/24.

⁵²² Tevbe, 9/40.

⁵²³ Abbas Hasan, *en-Nahvü ‘l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.445.

Ör II:

إِنْ قُمْتَ قُمْتُ

“Kalkarsan kalkarım.”

Yukarıda yer alan birinci örnekte şart fiili muzarî fiil olduğu için lafzen meczumdur. İkinci örnekte ise şart fiili mazi fiildir ve o da mahallen meczumdur.

Şart cümlesinin, iki istisna dışında iğrabdan mahalli yoktur. Bu iki istisna durum ise şunlardır⁵²⁴;

a-Eğer şart edatı, إِذَا şart edatı ise, bu durumda bu edat, meşhur olan görüşe göre, zarf olmak üzere kendisinden sonra gelen şart cümlesine muzaftır. Şart cümlesi ise, muzafun ileyh olmak üzere cer konumundadır. Ör:

إِذَا جَاءَ زَيْدٌ أَكْرَمْتُهُ

“Zeyd gelirse ona ikram ederim.”

Bu örnekte إِذَا şart edatı, zarf olmak üzere kendisinden sonra gelen şart cümlesine muzaftır. Şart cümlesi ise, muzafun ileyh olmak üzere cer konumundadır.

b-Eğer şart edatı mübteda ise, bu durumda şart cümlesi tercih edilen görüşe göre haber konumundadır. Ör:

فَمَنْ يَلْقَ خَيْرًا يُحْمَدُ النَّاسُ أَمْرَهُ وَمَنْ يَلْقَ شَرًّا لَا يَعْذَمُ عَلَى الْعَيِّ لَأَيَّمًا

“Kim bir hayır yaparsa insanlar onun yaptığı işi över. Kim de kötü bir iş yaparsa, kınayanlar çok olur.”⁵²⁵

7-Şart cümlesinde, kendisinden sonra mahzufu tefsir eden fiilin bulunduğu failin zahiren bulunmasına rağmen şart fiilinin hazfedilmemesi gerekir. Fakat bu durumda genellikle إِنْ ve إِذَا şart edatlarından sonra şart fiili hazfedilir⁵²⁶. Ör:

{ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ }

“Eğer Allah’a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah’ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı”⁵²⁷”

Bu ayette ise إِنْ şart edatından sonra, faili cümlede zahiren kalmakla birlikte şart fiili hazfedilmiştir. Failden sonra gelen fiil ise, lafzen ve manen mazi fiil olup, mahzuf şart fiilini tefsir etmektedir. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir:

وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ

Ör II:

⁵²⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.445.

⁵²⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.446.

⁵²⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.446.

⁵²⁷ Tevbe, 9/6.

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ (۱) وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ (۲) وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ (۳) وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ (۴)
عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ (۵)

“Gökyüzü yarıldığında; Yıldızlar dağılıp saçıldığında; Denizler yükselip birbirine katıldığında; Kabirlerin altı üstüne getirildiğinde; Her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını açıkça bilecektir⁵²⁸.”

Bu ayetlerde إِذَا edatından sonra gelmesi gereken şart fiilleri, failleri zahiren cümlede kalmak suretiyle hazfedilmiştir. Şart fiilleri ise, faillerden sonra gelen fiilin delalet ettiği mahzuf fiildir⁵²⁹. Dolayısıyla mahzuf şart fiilini, lafzen ve manen mazi olan ve faillerden sonra gelen fiiller tefsir etmektedir.

Şart fiilinin ve şart cümlesinin hazfi, tezimizin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenecektir.

8-Şart cümlesi, فَذْ harfi ile başlamamalıdır. Yani şart cümlesinin başına فَذْ harfi gelemmez. Çünkü bu harf, şart fiilinin gerçekleşmesini gerektirir veya şart fiilinin hâl olduğu izlenimi verir. Hâlbuki şart fiilinin gerçekleşmesi veya gerçekleşmemesi durumlarından her ikisi de mümkündür. Bu nedenle şart cümlesinin başına فَذْ harfi gelemmez⁵³⁰.

Ör:

إِنْ قَدْ يَعْدِلُ الرَّاعِي تَسْعُدُ رَعِيَّتُهُ

Bu örnekte şart cümlesinin başında فَذْ harfi gelmiştir. Bu harf, şart fiilinin gerçekleşip gerçekleşmeme durumuna etki edip, gerçekleşmesi yönünde etki ettiği için ve şart cümlesinin hâl olduğu izlenimini verdiği için, böyle bir şart cümlesi mümkün değildir.

9-Şart cümlesi, hâl olamaz. Çünkü cezm eden şart edatları ile إِذَا ve كَيْفَ şart edatları, kendilerinden sonra gelen şart fiilinin zamanını, ister mazi olsun ister muzari olsun, gelecek zamana çevirdiğinin en belirgin işaretidir. Hâlbuki hâl için, gelecek zaman alameti olan bir şeyin kendisinden önce bulunması veya hâl'in önüne geçmesi doğru olmaz⁵³¹.

10-Şart cümlesi, öncesinde soru edatı olan şart edatı ile ister cezm eden ister cezm etmeyen şart edatı olsun, başlayamaz. Yani şart cümlesi, öncesinde soru edatı

⁵²⁸ el-İnfitar, 82/1-5.

⁵²⁹ Muhyi'd-Dîn ed-Dervîş, *I'ğrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*, Humus 1992, X, s.402.

⁵³⁰ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.133; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.447.

⁵³¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.447; Ayrıca bkz. IV, s. 422, 5 nolu dipnot.

olan bir şart edatı ile başlayamaz. Fakat şart cümlesi, başında istifham hemzesi olan bir şart edatı ile başlayabilir⁵³². Örneğin;

هَلْ إِنْ يَشْتَدُّ الْبَرْدُ تُهَاجِرُ الطُّيُورُ

cümlesi doğru bir cümle değildir. Cümlenin doğru ve mümkün olan şekli şu şekildedir;

أَأَنْ يَشْتَدَّ الْبَرْدُ تُهَاجِرُ الطُّيُورُ

“Kış şiddetini artırır mı, kuşlar göç eder.”

1.2.2. Cezm Etmeyen (لَوْ , لَوْلا , لَوْمَا , لَمَّا , كَلَّمَا) Şart Edatları ile Oluşan Şart Cümlesi

لَوْ , لَوْلا , لَوْمَا , لَمَّا , كَلَّمَا şart edatları ile oluşan şart cümlesi, bu edatlar dışındaki cezm eden diğer şart edatlar ile oluşturulan şart cümlelerine genel olarak benzemekle birlikte, zamana delalet, i‘rab durumu, cümle terkihi vb. noktalarda kendilerine ait farklı özelliklere sahiptir. Bu bakımından söz konusu şart edatları ile oluşturulan şart cümlelerinin kendilerine ait farklı özelliklere sahip olması nedeniyle, her bir edatı ve şart cümlesini ayrı ayrı inceleyeceğiz.

لَوْ Şart Edatı ve Şart Cümlesi

لَوْ şart edatı, kendine has özelliği nedeniyle hem maziye hem de gelecek zamana delalet eder.

لَوْ şart edatı, gelecek zaman anlamında kullanıldığında, kendisinden sonra gelen şart fiili ister mazi olsun ister muzari olsun, bu fiilin zamanını gelecek zamana çevirir⁵³³.

Ör:

وَلَوْ تَلْتَقِي أَصْدَاؤُنَا بَعْدَ مَوْتِنَا
وَمِنْ دُونِ رَمْسَيْنَا مِنَ الْأَرْضِ سَبَسَبُ
لَطَلَّ صَدَى صَوْتِي وَإِنْ كُنْتُ رِمَةً
لِصَوْتِ صَدَى لَيْلَى يَهْشُ وَيَطْرُبُ

“Ölümümüzden sonra seslerimiz, iki mezarımız arasındaki mesafeye rağmen karşılaşılabilecek olursa, Leyla'nın sesi nedeniyle sesimin yankısı mutlu bir şekilde devam edecek, çürüsem bile⁵³⁴.”

⁵³² Sibeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.82; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.447.

⁵³³ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, Kuveyt 2000, III, s.387, 391; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.468; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.284-385; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebâni fi şerhi hurûfi'l-me'âni*, Dimeşk [ts], s.291; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti-ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1631-1632; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.495.

⁵³⁴ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, Kuveyt 2000, III, s.388.

Bu örnekte لَوْ şart edatından sonra gelen şart fiili, muzari bir fiildir. لَوْ şart edatı, muzari olan bu şart fiilinin zamanını, gelecek zamana çevirmiştir.

Ör II:

{ وَ لِيَحْشَنَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ }

“Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah’a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler⁵³⁵.”

Bu örnekte ise لَوْ şart edatından sonra gelen şart fiili, mazi bir fiildir. لَوْ şart edatı, mazi olan bu şart fiilinin zamanını, gelecek zamana çevirmiştir. Buna göre ayetin takdiri لَوْ يَتْرُكُونَ şeklindedir. Aksi takdirde fiil, mazi şekliyle düşünüldüğünde anlam bozulmaktadır⁵³⁶.

لَوْ şart edatı, geçmiş zaman anlamında kullanıldığında ise, kendisinden sonra gelen şart fiili ister mazi olsun ister muzari olsun, bu fiilin zamanını geçmiş zamana yani maziye çevirir⁵³⁷. Zira bu edat, geçmiş zaman için de kullanılabilen şart edatıdır⁵³⁸. Geçmiş zamana delalet edecek şekilde kullanıldığında genellikle mazi fiil ile kullanılır ve geçmiş zamanda gerçekleşmemiş bir şartı ifade eder⁵³⁹.

Ör I:

لَوْ جَاءَ زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُهُ إِلَيْهِ

“Zeyd gelseydi ona ikram ederdim.”

Bu örnekte لَوْ şart edatının şart fiili mazi fiildir ve لَوْ şart edatının şart cümlesi maziye delalet etmiştir.

Ör II:

{ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ }

“Birçok durumda o, sizin dediklerinizi yapsaydı, işiniz kötüye giderdi⁵⁴⁰.”

Bu ayet-i kerimede ise لَوْ şart edatının şart fiili muzari fiildir ve لَوْ şart edatının şart cümlesi maziye delalet etmiştir.

Sonuç olarak لَوْ şart edatının, şart fiilini hem gelecek zamana hem de geçmiş zamana çevirmesinden hareketle, لَوْ şart edatının şart cümlesinin zamana delaleti açısından iki türünün olduğunu görmekteyiz. لَوْ şart edatının şart cümlesinin gelecek

⁵³⁵ Nisa, 4/9.

⁵³⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.496.

⁵³⁷ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.167.

⁵³⁸ Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'ü'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, III, s.194.

⁵³⁹ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1631; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.491; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'ü'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, III, s.194.

⁵⁴⁰ el-Hucurât, 49/7.

zamana delaleti, cezm eden şart edatlarının şart cümleleri ile aynı katagoridedir. Fakat لو şart edatının şart cümlesinin maziye delaleti ise, cezm eden şart edatlarının şart cümlelerinden farklılık göstermekte ve *şart, gelecek zamanda olur genel kaidesinden*⁵⁴¹ ayrılmaktadır.

لو şart edatı ile ilgili genel özelliklerden biri, bu edattan hemen sonra cezm eden şart edatlarında olduğu gibi fiilin gelmesidir. Dolayısıyla لو şart edatının şart cümlesinde asıl olan, fiil cümlesi şeklinde olmasıdır. Eğer لو şart edatından sonra zahir bir fiil yoksa yani لو şart edatından sonra isim gelirse, fiil mukadderdir. لو şart edatından sonra isim geldiğinde ise bu isim, mukadder fiilin mamulüdür. Mukadder olan bu fiili ise, zâhir isimden sonra gelen müfessir açıklar. Bu müfessir, cümle şeklinde de olabilir⁵⁴². Sonuç itibariyle bu edatın şart cümlesinin de, cezm eden şart edatların şart cümlelerinde olduğu gibi, fiil cümlesi şeklinde olması asıldır.

Ör I:

لَوْ جَاءَنِي زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُهُ

“Eğer Zeyd gelseydi ona ikram ederdim.”

Bu cümlede لو edatından sonra açık bir şekilde fiil gelmiştir. Dolayısıyla لو edatının şart cümlesi fiil cümlesi şeklindedir.

Ör II:

لَوْ دَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتُ الرَّجُلَ الْخُرَّ لَهَانَ الْأَمْرِ

“Eğer bilezikli bir kadın (hür bir kadın), hür bir erkeği tokatlamış ise o zaman iş kolaydır.”

Bu örnekte ise, لو edatından sonra açık bir fiil değil, isim gelmiştir. Bu durumda fiil mukadderdir. Mukadder olan fiili ise, zahir isimden sonra gelen fiil tefsir etmektedir. Buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

لَوْ لَطَمْتُ دَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتُ الرَّجُلَ الْخُرَّ لَهَانَ الْأَمْرِ

Ör III:

لَوْ غَيْرُكَ قَالَهَا يَا أُبَيْدَةَ

“Ey Ubeyde! Eğer bunu senin dışında başka biri söyleseydi...”

⁵⁴¹ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.162.

⁵⁴² el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.77; Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde, 1981, s.101; Hasan ibn Kâsim el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut, 1992 s.278; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut, 1998, II, s.472; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.496.

Bu örnekte de yine لَوْ edatından sonra açık bir fiil değil, isim gelmiştir. Bu durumda fiil mukadderdir. Mukadder olan fiili ise, zahir isimden sonra gelen fiil tefsir etmektedir. Buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

لَوْ قَالَهَا غَيْرُكَ قَالَهَا يَا أُبَيْدَةَ

لَوْ edatından sonra munfasıl zamir de gelebilir. Bu tür durumlar da da yine fiil takdir edilmektedir.

Ör I:

{ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَثُورًا }

“De ki: ‘Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdimiz. Zaten insanlar pek cimridir⁵⁴³.’”

Bu ayet-i kerimede لَوْ şart edatından sonra zahir bir fiil değil, zamir gelmiştir. Bu durumda fiil ise mukadderdir. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir⁵⁴⁴;

قُلْ لَوْ تَمْلِكُونَ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَثُورًا

Bu ayet-i kerimede لَوْ şart edatından sonra gelen zamir, kendisinden sonra gelen müfessirin açıkladığı muzmer fiil nedeniyle merfudur⁵⁴⁵.

Ör II:

لَوْ بَغَيْرِ الْمَاءِ حَلْقِي شَرِقٌ كُنْتُ كَالْغَصَّانِ بِالْمَاءِ اِعْتَصَارِي

“Boğazına lokma duran ve suyla boğazını açan bir kişi gibiydim, ama boğazıma su dursaydı⁵⁴⁶.”

Bu örnekte ise, mukadder fiili açıklayan müfessir, cümle şeklindedir. Buna göre şiirde yer alan لَوْ حَلْقِي حَلْقِي شَرِقٌ müfessir cümlesi, isim cümlesi şeklindedir. Şiirin takdiri ise şu şekildedir;

لَوْ كَانَ حَلْقِي شَرِقٌ بِغَيْرِ الْمَاءِ كُنْتُ كَالْغَصَّانِ بِالْمَاءِ اِعْتَصَارِي

لَوْ şart edatından sonra, أَنْ ve mamülleri gelebilir⁵⁴⁷. Dolayısıyla لَوْ şart edatının şart cümlesi أَنْ ve mamüllerinden oluşmaktadır.

Ör I:

{ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ }

⁵⁴³ İsra, 17/100.

⁵⁴⁴ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.279; Muhyi'd-Dîn ed-Dervîş, *I'ğrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânühû*, Humus 1992, V, s.507.

⁵⁴⁵ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.77.

⁵⁴⁶ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1636; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.472; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.497.

⁵⁴⁷ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1635.

“Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretsele, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir⁵⁴⁸.”

Ör II:

لَوْ أَنَّ زَيْدًا قَامَ لَقُمْتُ

“Eğer Zeyd kalkmış olsaydı ben de kalkardım.”

Ör III:

وَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَدْنَى مَعِيشَةٍ كَفَانِي وَلَمْ أَطْلُبْ قَلِيلٌ مِنَ الْمَالِ

“Benim çabalarım en düşük seviyedeki bir geçim için olsaydı, istemediğim halde az bir mal bana yeter, fazlasını istemezdim⁵⁴⁹.”

لَوْ şart edatından sonra gelen أَنْ ve mamüllerinin i‘rabı konusunda nahivciler farklı görüştedir. Başta Sîbeveyhi⁵⁵⁰ olmak üzere bir grup nahiv bilginine göre, أَنْ ve mamüllerinin لَوْ şart edatından sonra gelmesiyle birlikte لَوْ şart edatı, fiile has özelliğini kaybetmektedir. Buradan hareketle de لَوْ şart edatından sonra gelen أَنْ ve mamülleri, mübtada olmak üzere ref konumundadır. Bu mübtadanın haberi ise, mahzuptur. Mahzup olan haberin takdiri ise ثَابِتٌ veya cümlenin siyakına uygun benzer bir kelimedir.

Ör I:

لَوْ أَنَّ زَيْدًا قَامَ لَقُمْتُ

“Eğer Zeyd kalksaydı ben de kalkardım.”

Ör II:

لَوْ أَنَّ التَّاجِرَ أَمِينٌ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

“Eğer tüccar güvenilir olsaydı, yaptığı ticaret rağbet görürdü.”

لَوْ şart edatından sonra gelen أَنْ ve mamüllerinin mübtada olduğunu ileri süren bu nahiv bilginlerine göre yukarıdaki örnek cümlelerin takdiri şu şekildedir;

Ör I:

لَوْ قِيَامُ زَيْدٍ ثَابِتٌ لَقُمْتُ

Ör II:

لَوْ أَمَانَةُ التَّاجِرِ ثَابِتَةٌ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

Nahivcilerin çoğunluğuna göre ise لَوْ şart edatı, أَنْ ve mamülleri arasında takdir edilen ثَابِتٌ veya buna benzer bir fiilin önüne gelmektedir. Bu durumda أَنْ ve

⁵⁴⁸ el-Hucurât, 49/5.

⁵⁴⁹ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, Kuveyt 2000, III, s.425.

⁵⁵⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.11, 121, 139.

mamülleri, takdir edilen bu fiilin faili olmak üzere ref konumundadır. Dolayısıyla da **لَوْ** şart edatı, fiile has özelliğini kaybetmemektedir⁵⁵¹.

Ör I:

لَوْ أَنَّ زَيْدًا قَامَ لَقُمْتُ

“Eğer Zeyd kalksaydı ben de kalkardım.”

Ör II:

لَوْ أَنَّ التَّاجِرَ أَمِينٌ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

“Eğer tüccar güvenilir olsaydı, yaptığı ticaret rağbet görürdü.”

Ör III:

{ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ }

“Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir⁵⁵².”

لَوْ şart edatından sonra gelen **أَنَّ** ve mamülleri arasında fiil takdir eden nahivcilere göre örneğini verdiğimiz cümlelerin ve ayetin takdiri ise şöyledir;

Ör I:

لَوْ تَبَيَّنَ أَنَّ زَيْدًا قَامَ لَقُمْتُ

Bu cümlede fiilin **أَنَّ** ve mamüllerinden meydana gelen faili ile birlikte takdiri ise şu şekildedir;

لَوْ تَبَيَّنَ قِيَامَ زَيْدٍ لَقُمْتُ

Ör II:

لَوْ تَبَيَّنَ أَنَّ التَّاجِرَ أَمِينٌ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

Bu cümlede fiilin **أَنَّ** ve mamüllerinden meydana gelen faili ile birlikte takdiri ise şu şekildedir;

لَوْ تَبَيَّنَ أَمَانَةَ التَّاجِرِ لَرَأَيْتُ تِجَارَتَهُ

Ör III:

وَلَوْ تَبَيَّنَ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Bu ayette fiilin **أَنَّ** ve mamüllerinden meydana gelen faili ile birlikte takdiri ise şu şekildedir;

وَلَوْ تَبَيَّنَ صَبْرُهُمْ حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

لَوْلا Şart Edatı ve Şart Cümlesi

⁵⁵¹ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.279-280; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.499.

⁵⁵² el-Hucurât, 49/5.

لَوْلَا şart edatı; zamana delaleti, manaya delaleti, şart cümlesi ve i‘rabı bakımından kendine has özelliklere sahiptir ve şart cümlesi de bu özelliklere göre şekillenmektedir. Buna göre لَوْلَا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında maziye delalet etmektedir⁵⁵³.

Ör:

لَوْلَا مُحَمَّدٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Eğer Muhammed olmasaydı sana ikram ederdim.”

لَوْلَا edatının şart cümlesi, farklı şekillerde gelmektedir. Şöyle ki; لَوْلَا edatının şart cümlesi, haberi mahzuf isim cümlesi şeklinde olabilir. لَوْلَا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında, isme hastır. Yani kendisinden sonra bir isim gelmektedir⁵⁵⁴. Ör:

لَوْلَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim.”

لَوْلَا şart edatından sonra gelen bu isim konusunda nahivciler ihtilaf etmiştir⁵⁵⁵. Nahivcilerin çoğunluğuna göre bu isim, mebtuda olmak üzere ref konumundadır⁵⁵⁶. Kufeli nahiv bilginlerine göre ise bu isim, faildir. Amili ise ya mahzuf fiildir veya لَوْلَا edatının kendisidir⁵⁵⁷.

لَوْلَا şart edatından sonra gelen ve cumhura göre mübtuda olan bu merfu ismin haberi konusunda da ihtilaf söz konusudur⁵⁵⁸. Cumhura göre bu mübtedanın haberi mahzuptur ve mutlak anlamda hazfedilmesi gerekir⁵⁵⁹. Ör:

Ör:

لَوْلَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim.”

Cumhura göre cümledeki haber mahzuptur ve buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

Ör:

⁵⁵³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.515.

⁵⁵⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.139-140; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.77; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992 s.599.

⁵⁵⁵ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.66; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.601-602.

⁵⁵⁶ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.599.

⁵⁵⁷ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.66.

⁵⁵⁸ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.599.

⁵⁵⁹ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.76; Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Cümel fi'n-Nahv*, Beyrut, 1984, s.311; Ebû Ali el-Hasan ibn Ahmet ibn 'Abdulgaffar el-Fârisî, *el-İzâhu'l-'Azûdî*, Mısır 1969, s.29; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-üzhiye fi 'ilmi'l-hurûf*, Dimeşk 1993, s.166; İbn Usfür el-İşbilî, *Şerhu cümeli'z-Zeccâcî*, Musul 1982, II, s.442; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut, 1992 s. 599.

لَوْلَا زَيْدٌ مَوْجُودٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd olamasaydı sana ikram ederdim.”

Eğer haber belirtilmek istenirse, başka bir deyişle bir şeyle sınırlandırılmak veya kayıt altına alınmak istenirse, o takdirde haber mübtedaya çevrilir. Haberin,

لَوْلَا زَيْدٌ قَائِمٌ لَأَكْرَمْتُكَ

şeklinde söylenmesi caiz değildir⁵⁶⁰. Cümlelerin doğru şekli ise şu şekildedir;

لَوْلَا قِيَامُ زَيْدٍ لَأَكْرَمْتُكَ

“Eğer Zeyd kalksaydı sana ikram ederdim.”

Haberin mukayyed olduğu belirtilmek istendiğinde, mübtedanın başına أَنْ getirilir. Bu durumda أَنْ'nin ismi ve haberi mübteda iken, haber vücuten mahzuftur⁵⁶¹.

لَوْلَا أَنْ زَيْدًا قَائِمٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd kalkmasaydı sana ikram ederdim.”

Rummânî, İbn Şecerî, Ebu Ali eş-Şelevbîn ve İbn Malik gibi bazı nahivcilerin ise, haberin mutlak anlamda hazfinin gerekmediği görüşünde oldukları ifade edilmektedir⁵⁶². Bu nahivcilere göre haber, mutlak ise, yani her hangi bir sınırlamaya bağlı değil ise bu durumda hazfi vaciptir. Ör:

لَوْلَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd olamasaydı sana ikram ederdim.”

Eğer haber her hangi bir şey ile sınırlandırılmış ise ve haberin bu durumuna delalet eden başka bir delil de yoksa bu durumda haberin cümlede açık bir şekilde zikredilmesi vaciptir. Ör:

لَوْلَا قَوْمُكَ حَدِيثُ عَهْدٍ بِكُفْرِ لَبْنَيْتِ الْكُعْبَةِ عَلَى قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ

“Eğer kavmin (halk), küfürden yeni kurtulmuş olmasaydı, Kâbe'yi Hz. İbrahim'in yaptığı temeller üzerine bina ederdim⁵⁶³.”

Bu hadiste haber hazfedilmiş olsaydı, hadisin nassından murâdın ne olduğu yani ne anlatılmak istendiği bilinemeyecekti. Çünkü burada haber hazfedilseydi

⁵⁶⁰ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.599-600; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.444-445.

⁵⁶¹ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.444-445.

⁵⁶² Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.600; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.446-447.

⁵⁶³ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.601.

haberinin ne olduğuna delalet eden bir delil bulunmayacaktı. Bu sebeple haberin burada zikredilmesi gerekmektedir⁵⁶⁴.

Eğer haber her hangi bir şey ile sınırlandırılmış ve buna delalet eden bir delil de var ise, bir başka ifade ile haber biliniyor ise, bu durumda hazfi de isbatı da caizdir. Ör:

لَوْلَا أَنْصَارُ زَيْدٍ لَهْلَكَ

“Eğer Zeyd’in yardımcıları olmasaydı helak olurdu.”

Bu cümlede haber bilindiği için hafzedilmiştir. Zikredilmesi de mümkündür. Bu durumda cümle şu şekildedir;

لَوْلَا أَنْصَارُ زَيْدٍ نَصَرُوهُ لَهْلَكَ

“Eğer Zeyd’in yardımcıları olmasaydı (Yardımcıları ona yardım etmeseydi) helak olurdu.”

Bazı nahivcilere göre لَوْلَا şart edatının cevabı, mübtedanın haberidir. Fakat bu nahivcilerin görüşünün kabul görmediği ifade edilmektedir⁵⁶⁵.

لَوْلَا şart edatından sonra munfasıl zamir de gelebilir ve bu munfasıl zamir ref konumundadır⁵⁶⁶.

Ör:

{ لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ }

“Siz olmasaydınız, biz mutlaka iman eden kimseler olurduk⁵⁶⁷.”

لَوْلَا şart edatından sonra, görüş farklılığı olmakla birlikte muttasıl zamir gelebilir. Buna göre لَوْلَا edatına muttasıl zamir bitişmesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Müberrid, لَوْلَا ve türevlerinin kullanılmadığı görüşündedir. Şelebîn ise; Basra ve Kufe ekollerinin hocaları olan Halil, Sîbeveyhi, Kisâî ve Ferrâ’nın, Araplardan لَوْلَا rivayeti üzerinde ittifak ettiklerini ve Müberrid’in⁵⁶⁸ bunu kabul etmemesinin hezeyandan ibaret olduğunu ifade etmektedir⁵⁶⁹. Bu noktadan hareketle, لَوْلَا şart edatından sonra muttasıl zamirin gelmesi başta Sîbeveyhi⁵⁷⁰ olmak üzere nahivciler tarafından kabul görmektedir. Ör:

⁵⁶⁴ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.446, 5 nolu dipnot.

⁵⁶⁵ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.601; Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.253.

⁵⁶⁶ İbn Hişam, *Mugnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.450; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.599.

⁵⁶⁷ Sebe, 34/31.

⁵⁶⁸ el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, III, s.73.

⁵⁶⁹ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.605.

⁵⁷⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, II, s.374.

وَكَمْ مَوْطِنٍ لَوْلَايَ طِخْتَ كَمَا هَوَىٰ بِأَجْرَامِهِ مِنْ قَلَّةِ النَّيِّقِ مُنْهَوَىٰ

“Nice savaşlarda ben olmasaydım, zirveden düşen bedenler gibi helak olurdun⁵⁷¹”

لولا edatına bitişen muttasıl zamirin konumu hakkında farklı görüşler ileri sürüldüğü görülmektedir. Sîbeveyhi ve Cumhura göre لولا ي لولاك , لولا ي gibi örneklerde لولا cer harfidir ve ona bitişen muttasıl zamir ise لولا ’nın mecrurudur ve aynı zamanda mübteda olmak üzere mahallen ref konumundadır, haberi ise mahzuftur⁵⁷². Ahfeş ve Kufe ekolü ise, bu zamirin mübteda olmak üzere ref konumunda olduğu görüşündedir ve haberi ise mahzuftur⁵⁷³.

لولا şart edatının şart cümlesi, أَنْ ve mamüllerinden oluşan bir cümle şeklinde olabilir. لولا şart edatının şart cümlesinin أَنْ ve mamüllerinden oluşmasının nedeni, لولا şart edatının haberinin kayıt altına alınmak istenmesidir. لولا şart edatının şart cümlesi, أَنْ ve mamüllerinden oluştuğunda أَنْ ve mamülleri, bazı nahivcilere göre mübteda, diğer bazı nahivcilere göre ise mahzup fiilin faili olmak üzere ref konumundadır⁵⁷⁴.

Ör I:

لَوْلَا أَنْ زَيْدًا قَائِمٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd kalkmasaydı sana ikram ederdim.”

Ör II:

{ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (١٤٣) لَلَّيْتُ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (١٤٤) }

“Eğer o, Allah’ın şanını yüceltenlerden olmasaydı kıyamete kadar balığın karnında kalacaktı⁵⁷⁵.”

لولا şart edatının şart cümlesi, mastariyye olan أَنْ ve ma‘müllerinden oluşan bir cümle olabilir. Bu durumda mastariyye olan أَنْ ve ona dâhil olanlar, mübteda veya failiyye olmak üzere merfudur⁵⁷⁶.

⁵⁷¹Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, II, s.374.

⁵⁷²İbn Hişam, *Mugni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e’ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.451; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-dânî fi hurûfi’l-me’ânî*, Beyrut 1992, s.603; Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkîbü’l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.170.

⁵⁷³Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-dânî fi hurûfi’l-me’ânî*, Beyrut 1992, s.604; İbn Hişam, *Mugni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e’ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.451; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, II, s.276-277; Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkîbü’l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.170.

⁵⁷⁴Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkîbü’l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.171.

⁵⁷⁵Saffat, 37/143-144.

⁵⁷⁶Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkîbü’l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.171.

Ör I:

{ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا }

“Allah bize ltufta bulunmuş olmasaydı, bizi de mutlaka yerin dibine geçirmişti⁵⁷⁷.”

Ör II:

{ وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ }

“Eğer insanlar tek tip bir topluluk haline gelecek olmasaydı rahmânı inkâr edenlerin evlerine (her biri) gümüştten tavan, yukarı çıkmak için kullanacakları merdivenler yapardık⁵⁷⁸.”

لَوْمَا Şart Edatı ve Şart Cümlesi

لَوْمَا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında maziye delalet etmektedir⁵⁷⁹. Zira لَوْمَا edatı ile oluşturulan şart cümlesinde cevap, mazi zamanda gerçekleşmemiştir. Ör:

لَوْمَا أَلْكَتَابَةُ أَضَاعَ أَكْثَرَ الْعِلْمِ

“Eğer yazı olmasaydı, ilmin çoğu kaybolurdu.”

Bu örnekte لَوْمَا şart edatının şart cümlesi yani yazının varlığı nedeniyle cevap cümlesi yani ilmin çoğu mazide kaybolmamıştır. Dolayısıyla لَوْمَا şart edatı, hem imtinaya hem de maziye delalet etmiştir. لَوْمَا şart edatının şart ve cevabının maziye delalet etmesi, cezm eden diğer şart edatlarından farkını ortaya koymaktadır.

لَوْمَا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında isme hastır. Yani لَوْمَا edatı, şart edatı olarak kullanıldığında kendisinden sonra isim gelmektedir⁵⁸⁰.

Ör I:

لَوْمَا خَالِدٌ لَزُرْتُكَ

“Eğer Halid olmasaydı, seni ziyaret ederdim.”

Ör II:

لَوْمَا الْإِصَاخَةُ لِلْوَشَاةِ لَكَانَ لِي مِنْ بَعْدِ سُخْتِكَ فِي رِضَاكَ رَجَاءٌ

“Gammazlayanları duymasaydın, sen kızdıktan sonra senin rızanı kazanma konusunda istekli olurdu⁵⁸¹.”

⁵⁷⁷ el-Kasas, 28/82.

⁵⁷⁸ Zuhruf, 43/33.

⁵⁷⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.515.

⁵⁸⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], VIII, s.145; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.609.

⁵⁸¹ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.466.

لَوْمَا şart edatından sonra gelen merfu isim, mübtedadır. Haberi ise vücûben mahzuttur.⁵⁸² Dolayısıyla لَوْمَا şart edatının şart cümlesi, haberi mahzuf isim cümlesi şeklindedir.

لَوْمَا şart edatının şart cümlesi, لَوْلَا şart edatının şart cümlesinden çeşitlilik açısından daha azdır. Yani لَوْمَا şart edatından sonra munfasıl zamir veya muttasıl zamir gelmesi ve şart cümlesinin bunlardan meydana gelmesi söz konusu değildir. Bu da لَوْمَا şart edatının لَوْلَا şart edatına oranla daha az kullanımından kaynaklanmış olabilir. لَوْمَا şart edatının şart cümlesinin i‘rabı ise, لَوْلَا şart edatının şart cümlesiyle aynıdır.

لَمَّا Şart Edatı ve Şart Cümlesi

لَمَّا edatı, mazi zamanda bir cümlenin başka bir cümleye olan sebep bağına delalet eder. Şart cümlesi ise, lâfzen ve manen veya sadece manen mazi fiil (لَمْ ile olumsuz hale gelmiş muzari fiil gibi) ile oluşması gerekir⁵⁸³.

Ör I:

{ فَلَمَّا تَجَبَّكُم إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ }

“O sizi kurtarıp karaya çıkardığında ise yüz çevirirsiniz⁵⁸⁴.”

Ör II:

{ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ }

“...Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah’a ortak koşuyorlar⁵⁸⁵.”

Ör III:

لَمَّا لَمْ يَقُمْ زَيْدٌ يَقُمْ عَمْرُو

“Zeyd kalkmayınca, Amr kalkdı.”

لَمَّا edatından sonra ve şart fiili olan mazi fiilden önce لَمْ gelebilir. Bu şekilde لَمَّا edatının şart cümlesi, başında لَمْ bulunan bir cümle şeklini alır⁵⁸⁶.

Ör:

⁵⁸² İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır [ts], VIII, s.145; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-dânî fi hurûfi’l-me‘ânî*, Beyrut 1992, s.609; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabîyye*, Beyrut 2009, III, s.194; Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.515.

⁵⁸³ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu’d-darb min lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1896-1897; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu’r-Radî ‘ale’l-kâfiye*, Bingâzi 1996, III, s.230; İbn Mâlik, *Şerhu’t-teshîl*, [ys]1990, IV, s.102; Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-dânî fi hurûfi’l-me‘ânî*, Beyrut 1992, s.595-596.

⁵⁸⁴ İsra, 17/67.

⁵⁸⁵ el-Ankebut, 29/65.

⁵⁸⁶ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu’d-darb min lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1896-1897.

{ فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا }

“Müjdeci gelip, gömleği Yakup’un yüzüne bırakınca, hemen gözleri açıldı⁵⁸⁷.”

لَمَّا edatının yapısı ile ilgili olarak harf ve zarf olmak üzere iki farklı görüşün olduğunu belirtmiştir. لَمَّا edatının harf olduğunu ileri sürenler, bu edatı şart anlamı taşıyan ve harf olan diğer edatlar gibi görüp i‘rablandırmışlardır⁵⁸⁸. Buradan hareketle لَمَّا şart edatı harf olduğu için i‘rabda mahalli yoktur. Aynı şekilde şart cümlesinin de i‘rabda mahalli yoktur.

لَمَّا edatının zarf olduğunu ileri sürenler ise, söz konusu edatı kendisinden sonraki cümleye izafe ederler ve cevap cümlesinde yer alan fiil veya şib-h fiil tarafından mansub olduğunu ifade ederler. Şart cümlesi ise muzafun ileyh olmak üzere cer konumundadır⁵⁸⁹.

أَمَّا Şart Edatı ve Şart Cümlesi

Cumhura göre أَمَّا, kendisine takdir edilen şart ismi ve bu şart isminin şart cümlesinden oluşan;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ

cümlesinin yerini tutmaktadır⁵⁹⁰. Bu cümlede مَهْمَا şart ismi, يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ cümlesi ise, şart cümlesidir. Şart cümlesinde yer alan fiil, مَهْمَا şart ismi nedeniyle meczumdur. أَمَّا, hem şart edatı hem de şart cümlesinin yerini tuttuğu için, أَمَّا ile oluşturulan şart cümlelerinde, şart cümlesi zikredilmez. Dolayısıyla şart cümlesi mahzuttur.

Ör:

أَمَّا زَيْدٌ فَعَالِمٌ

“Zeyd ise, alimdir.”

Bu cümlelerin takdiri cumhura göre şu şekildedir;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَزَيْدٌ فَعَالِمٌ

كُلَّمَا Şart Edatı ve Şart Cümlesi

⁵⁸⁷ Yusuf, 12/96.

⁵⁸⁸ Muhyi’ d-Dîn ed-Dervîş, *I‘ğrâbu’l-Kur’âni’l-Kerîm ve beyânuhû*, Humus 1992, V, s.15; Ebu’l-Bekâ ‘Abdullah b. el-Hüseyn el-‘Ukbûrî, *et-Tibyân fî i‘râbu’l-Kur’ân*, Mısır 1976, s.90.

⁵⁸⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, [ys] [ts], II, s.296.

⁵⁹⁰ el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.353; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-dâni fî hurûfi’l-me’âni*, Beyrut 1992, s.522; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, III, s.130; İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-mufasssal*, Mısır [ts], IX, s.11; İbn Mâlik, *Şerhu’l-kâfiyeti’ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1646; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fî şerhi cem‘i’l-cevâmi’*, Beyrut 1998, II, s.478; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu’l-mebâni fî şerhi hurûfi’l-me’âni*, Dimeşk [ts], s.98; Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.8.

كُلَّمَا edatı, fiil cümlesinin başında yer alır⁵⁹¹. Dolayısıyla şart cümlesi, fiil cümlesi şeklinde olur ve şart cümlesinde yer alan şart fiili genellikle mazi fiildir⁵⁹². Muzârî şeklinde gelmesinin ise, az olduğu görülmektedir.

Ör I:

{كُلَّمَا رَزَقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رَزَقُوا قَالَوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ}

“Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, “Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!” diyecekler⁵⁹³.”

Ör II:

كُلَّمَا يُفْتَحُ لَهُ بَابٌ يُغْلَقُ بَعْدَ دُخُولِهِ

“Onun için bir kapı her açıldığında, o girdikten sonra kapanır⁵⁹⁴.”

كُلَّمَا şart edatının şart cümlesinin i‘rabı, bu edatın sonunda yer alan مَا ile bağlantılıdır. Bu edatın sonunda yer alan مَا’yı, mastariyye kabul edenlere göre, şart cümlesi i‘rapta mahalli olmayan sıla cümlesidir⁵⁹⁵. Fakat مَا’yı, vakit manasında nekre isim olarak kabul edenlere göre ise, sonrasında gelen cümle yani şart cümlesi ise, sıfat olmak üzere cer konumundadır⁵⁹⁶. Diğer taraftan كُلَّمَا edatının mübteda, şart ve cevap cümlelerinin ise, haber konumunda olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır⁵⁹⁷.

Sonuç olarak كُلُّ zaman zarfına bitişen مَا’nın mastariyye harfi olarak kabul edilmesi ve sonrasında gelen cümlelerin i‘rapta mahalli olmayan sıla cümlesi olarak görülmesi, tercih edilen görüştür.

1.3. CEVAP CÜMLESİ

Şart üslûbunda şart edatı, kendisinden sonra iki cümleyi gerektirir. Bu cümlelerden birincisi şart cümlesidir. İkinci cümle ise, cevap cümlesidir ve nahiv

⁵⁹¹ Fahd Muhammed dîb el-Ceml, *eş-Şart gayru’l-câzimetri fi’l-Kur’âni’l-Kerîm dirâseten nahviyyeten delâliyyeten*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Külliyyeti’l-âdâb, Kısmü’l-Lügati’l-Arabiyyeti, Câmiatü’l-İslamiyye 2014, Gazze, s.275.

⁵⁹² Ebû Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru’l-Muhît*, Beyrut [ts], I, s.132.

⁵⁹³ Bakara, 2/25.

⁵⁹⁴ Radüyiddîn Muhammed b. Hasen el-Esterâbâzî, *Şerhu şâfiyeti ibn Hâcib me‘a şerhi şevahidihî*, Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, Beyrut 1982, c.4, s.45.

⁵⁹⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294; İbn Hişam, *Mugnî’l-lebîb ‘an kütübî’l-e‘ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.119.

⁵⁹⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294; İbn Hişam, *Mugnî’l-lebîb ‘an kütübî’l-e‘ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.119.

⁵⁹⁷ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu’d-darb min lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1889.

kaynaklarında cevap veya ceza olarak isimlendirilmekte olup, şart üslûbunun üçüncü temel unsurudur⁵⁹⁸.

Cevap cümlesinin, şart cümlesi ile tam olarak anlaşılmayan yeni bir mana ifade etmesi ve anlamlı bir cümle olması gerekir. Cevap cümlesi şayet yeni bir mana içerir ise, ancak o zaman cevap cümlesi olması caizdir⁵⁹⁹. Örneğin;

إِنْ تَأْتِي تَأْتِ

“Eğer bana gelersen, gelirsin.” gibi yeni bir anlam ifade etmeyen anlamsız bir cevap, cevap cümlesi olamaz.

Cevap cümlesi, şart cümlesi ile karşılaştırıldığında, cümle terkihi açısından daha geniş bir kullanım sahasına ve çeşitliliğine sahiptir. Çünkü cevap cümlesi, ilerde de görüleceği üzere; fiil cümlesi, isim cümlesi, emir fiili, câmid fiil, ما veya لَنْ bitişmiş bir cümle vb. şekilde olabilir.

Şart edatları ile oluşturulan şart cümlelerinde cevap cümlesinin, şarta uygun olması gerekir. Başka bir ifade ile cevap cümlesinin, şarta uygun bir fiilden oluşması esastır. Cevabın fiilden oluşması ise, kullanım alanında da çoğunluğu oluşturmaktadır. Cevabın, şarta uygun bir fiilden oluşması asıl olmakla birlikte cevap cümlesi, şarta uymayan bir fiil veya isim cümlesinden de oluşabilmektedir. Bu tür durumlarda cevap, şarta uygun olmadığı için, şart ve cevap arasındaki lafız uygunluğunun kaybolması nedeniyle, cevabı şarta bağlamak için, cevabın başına genel kural olarak ف gelir. Cumhura göre cevaba bitişen ve cevabı şarta bağlayan bu ف, fa-i sebebiyye'dir⁶⁰⁰.

Ör I:

{ إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا }

“Allah’a saygıda (takvâ) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir⁶⁰¹.”

Bu ayet-i kerimede cevap, fiil cümlesi şeklindedir ve şarta uygun bir fiildir.

Ör II:

{ فُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحِبُّكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ }

⁵⁹⁸ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1868.

⁵⁹⁹ Abbas Hasan, en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, c.4, s.449.

⁶⁰⁰ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.133; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.175, 3 nolu dipnot; ayrıca bkz. s.182.

⁶⁰¹ el-Enfal, 8/29.

“De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın⁶⁰².”

Bu ayet-i kerimede ise cevap, emir fiili şeklindedir. Şarta uygun bir fiil olmaması nedeniyle cevabın başında ف yer almıştır.

Ör III:

{ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بَخِيرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ }

“...ve eğer sana bir hayır verirse bilesin ki O her şeye kâdirdir⁶⁰³.”

Bu ayette ise cevap cümlesi, isim cümlesidir. Cevap, şarta uygun bir olmayıp isim cümlesi şeklinde geldiği için, cevabın başında, ف yer almıştır.

Cevap cümlesi, hem şart edatlarına bağlı olarak hem de kendine has birden fazla cümle formuna uygun olması nedeniyle birçok özelliğe sahiptir. Bu bakımından cevap cümlesi başlığı altında, cevap cümlesinin şart edatlarına bağlı olarak özelliklikleri ve cevap cümlesinin temel formlarını işleyeceğiz.

1.3.1. Cevap Cümlesi’nin Özellikleri

Cevap cümlesi ve cevap cümlesinin özellikleri, şart edatlarına bağlı olarak birbirinden farklılık göstermektedir. Bu nedenle, şart edatlarını iki gruba ayırarak inceleyeceğiz.

1.3.1.1. إِذَا ve Cezm Eden Şart Edatları’nın Cevap Cümlesi ve Özellikleri

إِذَا şart edatı ve cezm eden şart edatları ile oluşturulan şart üslûbunda;

-Cevap cümlesi, fiil cümlesi olabilir. Cevap cümlesi, fiil cümlesi şeklinde geldiğinde, cevap fiili mazi veya muzari şekilde olabilir⁶⁰⁴.

Ör I:

{ إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا }

“Allah’a saygıda (takvâ) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir⁶⁰⁵.”

Ör II:

{ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا }

“Ama eğer yine fesatçılığa dönerseniz biz de cezayı tekrarlarız⁶⁰⁶.”

⁶⁰² Âl-i İmran, 3/31.

⁶⁰³ En’am, 6/17.

⁶⁰⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.449; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi‘u’d-durûsi‘l-‘Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.133.

⁶⁰⁵ el-Enfal, 8/29.

Bu iki örnekte de cevap cümleleri, fiil cümlesinden meydana gelmiş olup birincisinde cevap fiili muzari, ikincisinde ise mazi fiildir.

-Cevap cümlesi, başında ف yer alan bir isim cümlesi şeklinde olabilir.⁶⁰⁷

Ör :

{ وَإِنْ يَمَسُّنَكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ }

“...ve eğer sana bir hayır verirse bilesin ki O her şeye kâdirdir⁶⁰⁸.”

Bu ayette ise cevap cümlesi, başında ف bulunan bir isim cümlesidir.

-Cevap cümlesi, başında ف olan istifham edatı ile oluşabilir. Ör:

{ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ }

“...Eğer sizi yardımsız bırakırsa O’ndan sonra size kim yardım edebilir⁶⁰⁹?”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi başında ف bulunan bir soru cümlesidir.

-Cevap cümlesi, başında ف bulunan nehiy cümlesinden oluşabilir.

Ör:

{ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ }

“Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla birlikte (bu yalana) şahitlik etme⁶¹⁰.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, başında ف bulunan nehiy ifade eden bir fiil cümlesidir.

-Cevap cümlesi, başında ف olan emir fiili şeklinde olabilir.

Ör:

{ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ }

“De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın⁶¹¹.”

Bu ayet-i kerimede ise cevap, emir fiili şeklindedir. Şarta uygun bir fiil olmaması nedeniyle cevabın başında ف yer almıştır.

-Cevap cümlesi, başında ف olan camid bir fiilden oluşabilir.

⁶⁰⁶ İsra, 17/8.

⁶⁰⁷ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.175.

⁶⁰⁸ En'am, 6/17.

⁶⁰⁹ Âl-i İmran, 3/160.

⁶¹⁰ el-Maide, 6/150.

⁶¹¹ Âl-i İmran, 3/31.

Ör:

{ إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ }

“Sadakaları açık olarak verirsiniz bu ne güzel⁶¹²!”

Ör:

{ إِنْ تَرَىٰ أَنَا أَقْلَ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا (۳۹) فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنَّ خَيْرًا مِنْ بَنَاتِكَ }

“... Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan, ben de rabbimin, senin bağından daha iyisini bana vereceğini umuyorum⁶¹³.”

Bu iki ayet-i kerimede cevap cümleleri, başında ف olan camid fiillerden oluşmuştur.

-Cevap cümlesi, başında ف olan ve ما ile olumsuz hale gelmiş bir fiilden oluşabilir.

Ör:

{ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُمْ مِنْ أَجْرٍ }

“Şayet yüz çevirirsiniz, zaten benim sizden bir karşılık beklediğim yok⁶¹⁴.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, başında ف olan ve ما ile olumsuz hale gelmiş bir fiilden oluşmuştur.

-Cevap cümlesi, başında ف olan ve لَنْ ile olumsuz hale gelmiş bir fiilden oluşabilir.

Ör:

{ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوا }

“Ne hayır yaparlarsa bilsinler ki karşılıksız bırakılmayacaklardır⁶¹⁵.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, başında ف olan ve لَنْ ile olumsuz hale gelmiş bir fiilden oluşmuştur.

-Cevap cümlesi, başında ف olan فَدْ ile oluşabilir.

Ör:

{ قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلٍ }

“Dediler ki: “Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı⁶¹⁶.””

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, başında ف olan فَدْ ile oluşmuştur.

-Cevap cümlesi, başında ف olan tenfis harflerinden oluşabilir.

⁶¹² Bakara, 2/271.

⁶¹³ el-Kehf, 18/39-40.

⁶¹⁴ Yunus, 10/72.

⁶¹⁵ Âl-i İmran, 3/115.

⁶¹⁶ Yusuf, 12/77.

Ör I:

{ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَسُوْرَضِعْ لَهُ أُخْرَىٰ }

“Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin hesabına başka bir kadın emzirecektir⁶¹⁷.”

Ör II:

{ مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ }

“Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler⁶¹⁸.”

Bu iki ayet-i kerimede cevap cümleleri, başında ف olan tenfis harfleri س ve سوف ile oluşmuştur.

1.3.1.2. لَمَّا ve كَلَّمَا, أَمَّا, كَيْفَ, لَوْمَا, لَوْلَا, لَوْ. Şart Edatları’nın Cevap Cümlesi ve Özellikleri

لَمَّا ve كَلَّمَا, أَمَّا, كَيْفَ, لَوْمَا, لَوْلَا, لَوْ şart edatlarının cevap cümleleri, kendilerine has özelliklere sahip olması nedeniyle ayrı ayrı incelenecektir.

لَوْ Şart Edatı’nın Cevabı

لَوْ şart edatının, zâhir veya muzmer yani gizli bir cevabının olması gerekir. Bu cevap, lafız ve mânâ itibariyle veya yalnız mânâ itibariyle (yani لَمَّ ile olumsuz hâle gelmiş meczum muzârî gibi) mâzî olması gerekir. Aynı şekilde bu cevap, olumlu veya olumsuz olabilir. Cevap, ister olumlu isterse ما ile olumsuz olsun, bu cevaba ل bitişmesi caizdir. Fakat cevap olumlu ise, çoğunlukla cevaba ل bitişmektedir⁶¹⁹.

Ör I:

{ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أَجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ }

“Dileseydik onu acılaştırırdık; hâlâ şükretmez misiniz⁶²⁰?”

Bu ayet-i kerimede لَوْ şart edatının cevabı, olumlu mâzî fiil şeklindedir ve bu cevaba meftuh ل bitişmemiştir.

Ör II:

{ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَآيَايَ }

⁶¹⁷ Talak, 65/6.

⁶¹⁸ Maide, 5/54.

⁶¹⁹ İbn Mâlik, Şerhu 'l-kâfiyeti's-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1639; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, el-Cena'd-dânî fi hurûfi 'l-me'ânî, Beyrut 1992, s.283; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi', Beyrut 1998, II, s.473; Abbas Hasan, en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s.497.

⁶²⁰ el-Vâkı'a, 56/70.

“...Mûsâ, “Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan önce helâk ederdin⁶²¹.”

Bu ayet-i kerimede de لَوْ şart edatının cevabı, olumlu mâzî fiil şeklindedir ve bu cevaba meftuh ل bitişmemiştir.

Ör III:

{ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ }

“Allah onlarda bir hayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Fakat işittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi⁶²².”

Bu ayet-i kerimede لَوْ şart edatlarının cevapları, olumlu mâzî fiil şeklindedir ve bu cevaplara meftuh ل bitişmiştir.

Eğer لَوْ şart edatının cevabı, ما ile olumsuz hale gelmiş mazi ise, bu cevaba genellikle meftuh ل bitişmez⁶²³.

Ör I:

{ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ }

“...Rabbim dileseydi onu da yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak...⁶²⁴.”

Bu ayet-i kerimede لَوْ şart edatının cevabı ما ile olumsuz hale gelmiş mazi fiildir ve bu cevaba meftuh ل bitişmemiştir.

Ör II:

وَلَوْ نُعْطِيَ الْخِيَارَ لَمَّا افْتَرَقْنَا وَلَكِنْ لَا خِيَارَ مَعَ اللَّيَالِي

“Bize seçenekler verilseydi ayrılmazdık, ama gecelerde seçenek yok⁶²⁵.”

Bu örnek beyitte ise لَوْ şart edatının cevabı ما ile olumsuz hale gelmiş mazi fiildir ve bu cevaba meftuh ل bitişmiştir.

لَوْ şart edatının cevabı, لَمْ ile olumsuz hâle gelmiş meczum muzârî ise, bu durumda cevaba meftuh ل bitişmez⁶²⁶.

Ör:

فَلَوْ كَانَ حَمْدٌ يُخَلِّدُ النَّاسَ لَمْ يَمُتْ وَلَكِنَّ حَمْدَ النَّاسِ لَيْسَ بِمُخَلِّدٍ

⁶²¹ Araf, 7/155.

⁶²² el-Enfal, 8/23.

⁶²³ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fi şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.473; İbn Mâlik, *Şerhu‘l-kâfiyeti‘ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1640.

⁶²⁴ el-En‘âm, 6/112.

⁶²⁵ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fi şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.473.

⁶²⁶ İbn Mâlik, *Şerhu‘l-kâfiyeti‘ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1640.

“Eğer övmek insanları ölümsüz yapsaydı, o ölmezdi. Fakat insanların övgüsü ölümsüz yapmaz⁶²⁷.”

Bu beyitte ise, *لَوْ* şart edatının cevabı, *لَمْ* ile olumsuz hâle gelmiş meczum muzârîdir ve cevaba meftuh *ل* bitişmemiştir.

لَوْ şart edatının cevabının, meftuh *ل* bitişmiş bir isim cümlesi olup olamayacağı nahiv bilginleri arasında ihtilaf konusudur. Bazı nahivcilere göre *لَوْ* şart edatının cevabı, meftuh *ل* bitişmiş bir isim cümlesi olabilir⁶²⁸. Ör:

{ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ }

“Eğer onlar iman edip Allah’ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi⁶²⁹!”

Bazı nahivcilere göre ise, *لَوْ* şart edatının cevabının, isim cümlesi olması mümkün değildir. Buna göre yukarıdaki ayette yer alan meftûh *ل* ise, ya mahzûf kasemin cevabı veya lâmü’l-İbtidâdir⁶³⁰.

لَوْ şart edatının cevabının başına *إِذَا* gelebilir. Bu durumda *إِذَا* şart edatının cevabını te’kîd eder⁶³¹.

Ör I:

لَوْ جِئْتَنِي إِذَا لَأَكْرَمْتَنِي

“Eğer bana gelirsen öyleyse ben de sana ikram ederim.”

Ör II:

{ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَنُورًا }

“De ki: Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdiniz. Zaten insanlar pek cimridir⁶³².”

⁶²⁷ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fî şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.473.

⁶²⁸ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fî şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.474; Ebu‘l-Bekâ ‘Abdullah b. el-Hüseyn el-‘Ukbûrî, *et-Tibyân fî i‘râbu‘l-Kur‘ân*, Mısır 1976, s.101; Mekkî İbn Ebî Tâlib el-Kaysî, *Müşkilü i‘râbi‘l-Kur‘ân*, Dimeşk [ts], I, s.66; Cârullah Ebî‘l-Kâsım Muhmut b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, Riyad 1998, I, s.307.

⁶²⁹ Bakara, 2/103.

⁶³⁰ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fî şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.474; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena‘d-dâni fî hurûfi‘l-me‘âni*, Beyrut 1992, s.284; İbnu‘l-Serrâc, *el-Usûl fî‘n-nahv*, Beyrut 1996, II, 167; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu‘r-Radî‘ale‘l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.454; Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru‘l-muhîr*, Beyrut 2002, I, s.483.

⁶³¹ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fî şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.473; Abbas Hasan, *en-Nahvü‘l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.315, 498.

⁶³² İsrâ, 17/100.

لَوْ şart edatının cevabı, meftuh ل bitişmiş أَفْعَلْ kalıbında taaccüp fiili şeklinde olabilir. Aynı şekilde لَوْ şart edatının cevabının başına ف , رَبِّ veya قَدْ gelebilir. Fakat cevabın bu şekillerde gelmesi, kendilerine kıyas yapılamayacak kadar azdır⁶³³.

Ör I:

فَلَوْ مِتُّ فِي يَوْمٍ وَلَمْ آتِ عَجْرَةَ يُضَعِّفُنِي فِيهَا إِمْرُؤُ غَيْرُ عَاقِلٍ
لَأُكْرِمَ بِهَا مِنْ مَيْتَةٍ إِنْ لَقَيْتُهَا أَطَاعِنُ فِيهَا كُلَّ خَرَقٍ مُنَازِلٍ

“Akılsız bir adam beni yaralamadan bir gün ölseydim, bu benim için en iyi ölüm olurdu. Bu ölümü bulursam her yerde savaşırdım⁶³⁴.”

Ör II:

لَوْ كَانَ قَتْلٌ يَا سَلَامَ فَرَاحَةٌ لَكِنْ فَرَرْتُ مَخَافَةً أَنْ أَوْسَرَ

“Öldürmek olsaydı ne güzel olurdu ama esir düşmekten korkarak kaçtım⁶³⁵.”

Ör II:

لَوْ شِئْتَ قَدْ نَفَعَ الْفُؤَادُ بِشَرِبِيَةٍ تَدَعُ الْحَوَائِمَ لَا يَجِدَنَّ غَلِيلًا

“Eğer sen isteseydin kalp suda yumuşardı, bir damla suyu bile bırakmayan susayanlar, bırakırdı⁶³⁶.”

لَوْلَا Şart Edatı'nın Cevabı

لَوْلَا şart edatının cevabı ise, yalnızca fiil cümlesi şeklindedir. Cevap cümlesini oluşturan bu fiil cümlesi, lafzen ve manen mazi fiil veya sadece manen mazi fiil (لَمْ ile olumsuz hale gelmiş muzari fiil) ile oluşmak zorundadır⁶³⁷.

Ör I:

لَوْلَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ

“Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim.”

Ör II:

{ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا }

“Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı⁶³⁸.”

⁶³³ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fî şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.473; İbn Hişam, *Mugnî‘l-lebîb ‘an kütübi‘l-e‘ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.440; Abbas Hasan, *en-Nahvü‘l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.315, 498.

⁶³⁴ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fî şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.473-474.

⁶³⁵ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fî şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s. 474; İbn Hişam, *Mugnî‘l-lebîb ‘an kütübi‘l-e‘ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.442.

⁶³⁶ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fî şerhi cem‘i‘l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.474; İbn Hişam, *Mugnî‘l-lebîb ‘an kütübi‘l-e‘ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.440.

⁶³⁷ İbn Mâlik, *Şerhu‘l-kâfiyeti‘ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1650; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena‘d-dânî fî hurûfi‘l-me‘ânî*, Beyrut 1992 s.598.

Ör III:

لَوْلَا زَيْدٌ لَّمْ يَذْهَبْ عَمْرُو

“Eğer Zeyd olmasaydı, Amr gitmezdi.”

لَوْلَا şart edatının cevabı, olumlu mazi fiil ise, bu cevaba meftuh bir lââm (ل) bitişir⁶³⁹. Ör:

{ لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ }

“Siz olmasaydınız, biz mutlaka iman eden kimseler olurduk⁶⁴⁰.”

لَوْلَا şart edatının cevabı, olumlu mazi fiil olsa bile, bu cevaba meftuh bir lââm (ل) bitişmeyebilir⁶⁴¹. Ör:

وَكَمْ مَوْطِنٍ لَوْلَايَ طِخَّتْ كَمَا هَوَى بِأَجْرَامِهِ مِنْ قُلَّةِ النَّبِيِّ مُنْهَوَى

“Nice savaşlarda ben olmasaydım, zirveden düşen bedenler gibi helak olurdu⁶⁴².”

لَوْلَا şart edatının cevabı, olumsuz ise, bu cevaba meftuh bir lââm (ل) bitişmez⁶⁴³.

Ör:

{ وَلَوْلَا فَضْلَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتَهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا }

“Eğer Allah’ın size lütfü ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı⁶⁴⁴.”

لَوْلَا şart edatının cevabı, ما ile olumsuz hale gelmiş bir mazi fiil ise, bu durumda cevaba meftuh bir lââm (ل) bitişebilir⁶⁴⁵. Ör:

لَوْلَا رَجَاءُ لِقَاءِ الظَّاعِنِينَ لَمَا أَبَقْتُ نَوَاهُمْ لَنَا رُوحًا وَلَا جَسَدًا

“Gidenlerin karşılaşma isteği olmasaydı, ayrılması bize ne bir ruh ne de bir beden bırakırdı⁶⁴⁶.”

⁶³⁸ Nûr, 24/21.

⁶³⁹ İbn Mâlik, Şerhu’l-kâfiyeti’ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1650; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, el-Cena’d-dânî fi hurûfi’l-me’ânî, Beyrut 1992, s.598.

⁶⁴⁰ Sebe, 34/31.

⁶⁴¹ İbn Mâlik, Şerhu’l-kâfiyeti’ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1651; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, el-Cena’d-dânî fi hurûfi’l-me’ânî, Beyrut 1992, s.598.

⁶⁴² İbn Mâlik, Şerhu’l-kâfiyeti’ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1651.

⁶⁴³ İbn Mâlik, Şerhu’l-kâfiyeti’ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1650.

⁶⁴⁴ Nûr, 24/21.

⁶⁴⁵ İbn Mâlik, Şerhu’l-kâfiyeti’ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1651; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, el-Cena’d-dânî fi hurûfi’l-me’ânî, Beyrut 1992, s.599.

⁶⁴⁶ İbn Mâlik, Şerhu’l-kâfiyeti’ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1651; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, el-Cena’d-dânî fi hurûfi’l-me’ânî, Beyrut 1992, s.599.

لَوْلا şart edatının cevabına bitişen meftuh lâm'ın (ل), te'kid amaçlı geldiği ve لَوْلا şart edatından sonra gelen iki cümleden birini diğerine bağladığı ifade edilmektedir⁶⁴⁷.

لَوْما Şart Edatı'nın Cevabı

Cumhura göre لَوْما şart edatı, لَوْلا şart edatının hükümlerini alır⁶⁴⁸. Dolayısıyla لَوْما şart edatının cevap cümlesi, lafzen ve manen veya sadece menen mazi fiil şeklindedir⁶⁴⁹.

Ör I:

لَوْما زَيْدٌ لَأَكْرَمُكَ

“Eğer Zeyd olmasaydı sana ikram ederdim.”

Ör II:

لَوْما التَّعَبُ مَا كَانَ الرَّاحَةُ

“Eğer yorulmak olmasaydı, rahatlık olmazdı.”

Ör III:

لَوْما الْعَمَلُ لَمْ تَكُنْ لِلْعِلْمِ فَائِدَةٌ

“Eğer amel olmasaydı, ilmin faydası olmazdı.”

لَوْما şart edatının mazi fiilden oluşan cevabına meftuh lam (ل) bitişebilir.

Fakat cevap olumsuz muzari fiil ise yani manen mazi ise, bu durumda meftuh lam (ل) bitişmez⁶⁵⁰.

Ör I:

لَوْما الْمَدَارِسُ لِإِزْدَحَمَتِ السُّجُونِ

“Eğer okullar olmasaydı, hapisaneler dolup taşardı.”

Bu örnekte cevap cümlesi mazi fiilden oluştuğu için cevaba meftuh lam (ل) bitişmiştir.

Ör II:

لَوْما حَرَارَةُ الشَّمْسِ لَمَا عَاشَ الْأَحْيَاءُ

“Eğer Güneş'in ısısı olmasaydı, canlılar yaşayamazdı.”

⁶⁴⁷ Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *Kitâbü'l-üzhiye fî 'ilmi'l-hurûf*, Dimeşk 1993, s.167; 'Abdu'l'azîz ibn Zeyd ibn Cum'ati el-Mevsîlî, *Şerhu elfiyyeti ibn-i Mu'tî*, Riyad 1985, II, s.1146.

⁶⁴⁸ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.182.

⁶⁴⁹ Şibeveyhi, el-Kitab, Kahire 1988, IV, s.235; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VIII, s.145-146; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1650; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.515.

⁶⁵⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.515; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, III, s.194.

Bu örnekte de cevap ما ile olumsuz hale gelmiş mazi fiil olduğu için cevaba meftuh lam (ل) bitişmiştir.

Ör III:

لَوْ مَا أَلْعَمَلُ لَمْ تَكُنْ لِلْعِلْمِ فَائِدَةٌ

“Eğer amel olmasaydı, ilmin faydası olmazdı.”

Bu örnekte ise, cevap cümlesi olumsuz muzari fiilden oluştuğu için, cevaba meftuh lam (ل) bitişmemiştir.

كَيْفَ Şart Edatı'nın Cevabı

كَيْفَ, şart edatı olarak kullanıldığında cevabı sadece fiil cümlesi şeklindedir⁶⁵¹. Bu edat, şart ve cevap fiilleri olmak üzere kendisinden sonra lafız ve mana açısından aynı olan iki fiili gerektirir. Kendisinden sonra gelen şart ve cevap fiillerinin her ikisinin de hem lafız hem de mana açısından aynı olması konusunda nahivciler ittifak etmişlerdir⁶⁵². Ör:

كَيْفَ تَصْنَعُ أَصْنَعُ

“Nasıl yaparsan ben de (öyle) yaparım.”

Bu örnekte şart ve cevap fiilleri lafız ve mana açısından aynı olduğu için doğru bir cümledir. Fakat şart ve cevap fiillerinin lafız ve mana açısından farklı olduğu bir cümle ise, bu farklılıktan dolayı doğru bir cümle kabul edilmemektedir ve dolayısı ile de caiz değildir⁶⁵³. Ör:

كَيْفَ تَجْلِسُ أَذْهَبُ

“Nasıl oturursan ben giderim.”

Bu örnekte şart ve cevap fiilleri hem lafız hem de mana açısından farklı olduğu için nahiv kuralları açısından caiz değildir.

كَيْفَ şart edatının şart ve cevap fiillerinin lafız ve mana açısından aynı olması kuralı, كَيْفَ şart edatını, diğer şart edatlarından ayıran bir özelliktir. Zira diğer şart edatlarının şart ve cevap fiilleri arasında böyle bir kural söz konusu değildir.

أَمَّا Şart Edatı'nın Cevabı

أَمَّا, cumhura göre kendisine takdir edilen şart ismi ve bu şart isminin şart cümlesinden oluşan;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ

⁶⁵¹ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.182.

⁶⁵² İbn Hişam, *Mugni'l-lebib 'an kütübi'l-e'arib*, Kuveyt 2000, III, s.133-134.

⁶⁵³ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem 'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.453.

cümlesinin yerini tutmaktadır⁶⁵⁴. Bu nedenle de *أَمَّا* şart edatı, bu takdire göre i‘rab edilmektedir. Ör:

أَمَّا زَيْدٌ فَكَرِيمٌ

“Zeyd ise cömerttir.”

Bu cümlelerin takdiri cumhura göre şu şekildedir;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَرَزِيدٌ كَرِيمٌ

Yukarıda yer alan örnek cümlede *أَمَّا*, kendisine takdir edilen şart ismi ve bu şart isminin şart cümlesinden oluşan;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ

cümlesinin yerini tutmaktadır. “زَيْدٌ”, mübtedadır ve merfudur. “كَرِيمٌ”, mübtedanın haberidir. Mübteda ve haberden oluşan bu isim cümlesi, *مَهْمَا* şart isminin yerini tutan *أَمَّا*’nın cevabıdır ve cezm konumundadır. *ف* ise, zaidir ve mahzup *مَهْمَا* şart isminin cevabı olan isim cümlesine dahildir. Bu *ف*’nin mübtedanın başında yer alması asıldır fakat *ف* ile şartın arasını bir fâsıl ayırmadığı için *ف*, haberin başında yer almıştır.⁶⁵⁵

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ’nin yerini tutan ve şart ismi ile şart cümlesinden oluşan *مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ* veya *مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ* cümlesinin iğrabı ise şu şekildedir;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَرَزِيدٌ كَرِيمٌ

Bu cümlede yer alan *مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ* veya *مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ* kısmındaki fiili, tam fiil veya nakıs fiil olmak üzere iki şekilde ele aldığımızda, iki farklı şekilde i‘rab ortaya çıkmaktadır. Buna göre;

-Bu fiili tam fiil olarak kabul ettiğimizde *مَهْمَا*, şart ismidir ve mübtedadır. *يَكُنْ*, tam fiildir ve meczumdur. Zira şart fiilidir. *مِنْ*, zaid harfi cerdir. *شَيْءٍ*, faildir ve mukadder damme ile merfudur.⁶⁵⁶

-Bu fiili nakıs fiil olarak kabul ettiğimizde ise, *مَهْمَا*, şart ismidir ve mübtedadır. *يَكُنْ*, nakıs fiildir ve meczumdur. Zira şart fiilidir. *مِنْ*, zaid harfi cerdir. *شَيْءٍ*, nakıs fiilin ismidir. Nakıs fiilin haberi ise mahzuptur. Takdiri ise *مَوْجُودًا* şeklindedir. Şart cümlesi, *مَهْمَا*’nın haberidir.⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.353; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.522; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâli İbn Şecerî*, Kahire 1992, III, s.130; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], IX, s.11; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1646; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.478; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.98.

⁶⁵⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.506.

⁶⁵⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.506-507.

⁶⁵⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.507.

ف, şartın cevabına dahildir. “ زَيْدٌ ”, mübtedadır. “ كَرِيمٌ ”, mübtedanın haberidir. Mübteda ve haberden oluşan bu isim cümlesi, مَهْمَا şart isminin cevabıdır ve cezm konumundadır⁶⁵⁸.

كُلَّمَا Şart Edatı'nın Cevabı

كُلَّمَا edatı, kendisinden sonra fiil cümlelerinden oluşan ve şart ve cevap cümleleri olarak öngörülen iki cümlenin başında yer alır⁶⁵⁹. Dolayısıyla şart ve cevap cümleleri, fiil cümlesi şeklinde olur. Gerek şart fiili gerekse cevap fiili, genellikle mazi fiildir⁶⁶⁰. Muzârî şeklinde gelmesinin ise az olduğu görülmektedir.

Ör I:

أَلَا لَيْتَ سَلَّمَى كُلَّمَا حَانَ ذِكْرُهَا تُبَلِّغُنِي عَنِّي الرِّيحُ النَّوَافِحُ

“Keşke Selmayı her hatırlama zamanında, kokulu rüzgâr benden ona mesaj ulaştırırsa⁶⁶¹”

Ör II:

إِذَا حَارَبَ الْحَجَّاجُ أَيَّ مُنَافِقٍ عِلَاهُ بِسَيْفٍ كُلَّمَا هُرَّ يَقْطَعُ

“Haccac, bir münafık ile savaşırsa, her sallandığında kesen kılıç, onun üzerindedir⁶⁶².”

Ör III:

كُلَّمَا يُفْتَحُ لَهُ بَابٌ يُعَلِّقُ بَعْدَ دُخُولِهِ

“Onun için bir kapı her açıldığında, o girdikten sonra kapanır⁶⁶³.”

كُلَّمَا edatının şart ve cevabında yer alan mazi fiilin, müstakbel/gelecek manasında olması caizdir⁶⁶⁴. Ör:

كُلَّمَا نَعَلَّمَ الْإِنْسَانُ إِتْسَعَتْ أَفَاقُ مَعْرِفَتِهِ

“İnsan her öğrendiğinde ufku genişler.”

كُلَّمَا edatı ile oluşturulan şart cümlelerinde كُلُّ edatı, ittifakla mansuptur. Bu edatı nasb eden âmil ise, mânâda cevap olan ve te'hiri, yani كُلَّمَا edatından sonra

⁶⁵⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.506-507.

⁶⁵⁹ Fahd Muhammed dîb el-Ceml, *eş-Şart gayru'l-câzimetri fi'l-Kur'âni'l-Kerîm dirâseten nahviyyeten delâliyyeten*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Külliyyeti'l-âdâb, Kısmü'l-Lügati'l-Arabiyyeti, Câmiatü'l-İslamiyye 2014, Gazze, s.275.

⁶⁶⁰ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut [ts], I, s.132.

⁶⁶¹ Ebû Sa'îd es-Sekrî, *Dîvânu Ka'b ibn Züheyr*, Cidde 1989, s.52.

⁶⁶² Ali Faruk, *Dîvânu'l-Farezdak*, Beyrut 1987, s.363.

⁶⁶³ Radüyiddîn Muhammed b. Hasen el-Esterâbâzî, *Şerhu şâfiyeti ibn Hâcib me'a şerhi şevahidihi*, Beyrut 1982, IV, s.45.

⁶⁶⁴ Muhammed Abdulhâlık Adîme, *Dirâsât li uslûbi'l-Kurâni'l-Kerim*, Kahire, [ts], 1. Kısım, 2.cüz, s.376. Muhammed Abdulhâlık Adîme, bu bilgiyi Radî'den nakletmektedir.

gelmesi vacip olan fiildir⁶⁶⁵. Aşağıdaki ayetten hareketle söz konusu edat ile oluşturulan cümlelerin i‘rabı şu şekildedir;

{ كَلَّمَا رَزَقُوا مِنْهَا مِنْ تَمْرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ }

“Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, “ Bu (tıpki) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!” diyecekler⁶⁶⁶. ”

Bu ayette كَلَّمَا edatı, zarf olmak üzere mansuptur. Nasb eden âmil ise, كَلَّمَا edatının cevabında yer alan قَالُوا fiilidir⁶⁶⁷.

كَلَّمَا zaman zarfına bitişen ما ile ilgili iki görüş ön plana çıkmaktadır. Buna göre كَلَّمَا zaman zarfına bitişen ما;

1-Mastariyye harfidir. Bu harfin sonrasında gelen cümle ise iğrapta mahalli olmayan sıla cümlesidir⁶⁶⁸.

2-Vakit manasında nekre isimdir. Sonrasında gelen cümle ise sıfat olmak üzere cer konumundadır⁶⁶⁹. Buna göre كَلَّمَا edatıyla oluşturulan cümlenin takdiri şu şekildedir;

كَلَّمَا وَفَتْ رَزَقُوا فِيهِ

Vakit manasında nekre isim olarak kabul gören ما'ya dönmesi gereken zamirin hazfını bazı nahivciler câiz görürken bazı nahivciler ise mümkün görmemektedir⁶⁷⁰. Diğer taraftan كَلَّمَا edatının mübteda, şart ve cevabının cümlelerinin ise haber konumunda olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır⁶⁷¹. Sonuç olarak كَلَّمَا zaman zarfına bitişen ما'nın mastariyye harfi olarak kabul edilmesi ve sonrasında gelen cümlelerin iğrapta mahalli olmayan sıla cümlesi olarak görülmesi tercih edilen görüştür.

كَلَّمَا Şart Edatı'nın Cevabı

كَلَّمَا edatının cevabı, olumlu mazi fiil, ما ile olumsuz hale gelmiş mazi fiil veya كَلَّمَا ile olumsuz hale gelmiş muzari fiil şeklindedir⁶⁷². Ör:

⁶⁶⁵ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.118; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294; Celâleddin es-Suyûtî, *el-Matâliu's-Sa'ide fi şerhi'l-Feride*, Bağdat 1977, II, s.136.

⁶⁶⁶ Bakara, 2/25.

⁶⁶⁷ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.118.

⁶⁶⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.119.

⁶⁶⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294; İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.119.

⁶⁷⁰ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, Kuveyt 2000, III, s.119-122.

⁶⁷¹ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1889.

⁶⁷² Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, Beyrut 1992, s.596; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1897.

لَمَّا قَامَ زَيْدٌ قَامَ عَمْرُو

“Zeyd kalkınca, Amr da kalktı.”

لَمَّا قَامَ زَيْدٌ مَا قَامَ عَمْرُو

“Zeyd kalkınca, Amr kalkmadı.”

لَمَّا قَامَ زَيْدٌ لَمْ يَقُمْ عَمْرُو

“Zeyd kalkınca, Amr kalkmadı.”

لَمَّا edatının cevabı, إِذَا الْفَجَائِيَّةُ’ye bitişik isim cümlesi şeklide de olabilir⁶⁷³.

Ör;

{ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ }

“...Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah’a ortak koşuyorlar⁶⁷⁴.”

Nahiv kaynakları, İbn Malik’in, لَمَّا edatının cevabının ف’ye bitişik isim cümlesi, ف’ye bitişik mazi fiil ve muzari fiil⁶⁷⁵ şeklinde olabileceği görüşünde olduğunu aktarmaktadır⁶⁷⁶. Fakat Ebu Hayyân, İbn Mâlik’in bu görüşünün açık bir delili olmadığını ifade etmektedir⁶⁷⁷. Diğer taraftan Abbas Hasan⁶⁷⁸, لَمَّا edatından sonra gelen iki cümlenin genellikle mazi olduğunu, fakat cevap fiilinin muzari şeklinde de gelebileceğini, لَمَّا edatının mazi olan cevabının ف’ye bitişmesinin mümkün olduğunu çeşitli deliller ileri sürerek ifade etmektedir⁶⁷⁹. Abbas Hasan’ın ileri sürdüğü bu deliller ise, لَمَّا edatının cevabının ف’ye bitişik isim cümlesi, ف’ye bitişik mazi fiil ve muzari fiil şeklinde olabildiğini mümkün hale getirmektedir.

1.3.2. Cevap Cümlesi’nin Başında Yer Alan Râbitler

Şart ve cevap cümleleri arasında bazı durumlarda, şart ile cevabın arasındaki bağı sağlamak, sebep sonuç ilişkisi kurmak, tekid katmak veya cevap cümlesinin gerektirdiği durumlarda ve zaid olmak üzere, bir takım harfler veya edatlar yer

⁶⁷³ Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-dâni fi hurûfi’l-me’âni*, Beyrut 1992, Beyrut 1992, s.596; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu’d-darb min lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1897.

⁶⁷⁴ el-Ankebut, 29/65.

⁶⁷⁵ İbn ‘Usfûr’a ait bir görüştür. Bkz. Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fi şerhi cem‘i’l-cevâmi’*, Beyrut 1998, II, s.163.

⁶⁷⁶ Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-dâni fi hurûfi’l-me’âni*, Beyrut 1992, Beyrut 1992, s.596; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu’d-darb min lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1897; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fi şerhi cem‘i’l-cevâmi’*, Beyrut 1998, II, s.163.

⁶⁷⁷ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu’d-darb min lisâni’l-‘Arab*, Kahire 1998, s.1897.

⁶⁷⁸ Burada belirtmek gerekir ki Abbas Hasan لَمَّا edatının zaman zarfı olduğu görüşündedir. Bkz. Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.296.

⁶⁷⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.296-29.

alabilmektedir. Bu başlık altında, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı cevabın başında yer alan harfleri ve edatları inceleyeceğiz.

1.3.2.1. Cevap Cümlesi'nin Başında ف'nin Yer Alması

Daha önce de belirtildiği gibi cevap cümlesinin şarta uygun bir fiilden oluşması gerekir. Eğer cevap, şarta uygun bir fiil değil ise veya isim cümlesi şeklinde ise, bu durumda şart ve cevap arasındaki lafız uygunluğunun kaybolması nedeniyle, cevabı şarta bağlamak için, cevabın başına genel kural olarak ف gelir. Cumhura göre cevaba bitişen ve cevabı şarta bağlayan bu ف, fa-i sebebiyye'dir⁶⁸⁰. Cevabın başında yer alan bu ف, cevabın bir parçası olup, cevaptan ayrı olarak düşünülemez. Dolayısıyla i'rab edilirken, şartın cevabı olarak, cezm mahallindedir⁶⁸¹.

Cevabın şarta uygun olmadığı şu durumlarda, cevaba ف bitişmesi vaciptir⁶⁸².

1-Cevap cümlesi; emir, nehiy, dua ve istifham gibi, talep bildiren bir cümle ise, cevaba ف bitişir⁶⁸³.

Ör I:

{ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ }

“De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın⁶⁸⁴.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, emir fiilinden oluşmuş talep bildiren bir cümle olması nedeniyle cevaba ف bitişmiştir.

Ör II:

{ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ }

“Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla birlikte (bu yalana) şahitlik etme⁶⁸⁵.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, nehiy ifade eden talebî cümle olması nedeniyle cevaba ف bitişmiştir.

Ör III:

{ إِنْ يَمُتْ الْمُجَاهِدُ فَيَرِحْهُ اللَّهُ }

⁶⁸⁰ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.133; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.175, 3. nolu dipnot; ayrıca bkz. s.182.

⁶⁸¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.459.

⁶⁸² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.458-459; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut, 2009, II, s.133.

⁶⁸³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.459.

⁶⁸⁴ Âl-i İmran, 3/31.

⁶⁸⁵ el-Maide, 6/150.

“Mücahit ölür ise, Allah ona rahmet eder.”

Bu örnekte cevap cümlesi, dua cümlesi şeklindedir. Dua cümlesi de, talebî cümle olması nedeniyle cevaba ف bitişmiştir.

Ör IV:

{ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ }

“...Eğer sizi yardımsız bırakırsa O’ndan sonra size kim yardım edebilir⁶⁸⁶?”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, istifham edatı ile başlayan talebî bir cümle olması nedeniyle cevaba ف bitişmiştir.

Ör V:

الْعَافِيَةُ أَغْلَى مَا فِي الْحَيَاةِ إِنْ وَهَبَهَا اللَّهُ لِلْإِنْسَانِ فَلْيَنْتَهُ يَرْعَى حَقَّهَا

“Hayatta en değerli şey, sağlıktır. Allah bir insana sağlık verse, insan da keşke sağlığın kıymetini bilse.”

Bu örnekte cevap cümlesi temennî ifade eden talebî bir cümle olması nedeniyle cevaba ف bitişmiştir.

2-Cevap cümlesi, fiili câmid fiil olan bir fiil cümlesi olduğunda, cevaba ف bitişir⁶⁸⁷.

Ör:

{ إِنْ تَرَنْ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا (۳۹) فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنَّ خَيْرًا مِنْ حَبْنِكَ }

“Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan, ben de rabbimin, senin bağından daha iyisini bana vereceğini umuyorum⁶⁸⁸.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, câmid fiilden oluşan bir fiil cümlesi olması nedeniyle cevaba ف bitişmiştir.

3-Cevap cümlesi, başında فَذْ harfi olan fiil cümlesi olduğunda cevaba ف bitişir⁶⁸⁹. Bu noktada cevap, lafzen ve manen mazi fiil olduğunda, فَذْ harfinin açık bir şekilde veya takdîren cevaba bitişmesinin vacip olduğu ifade edilmektedir⁶⁹⁰.

Ör I:

{ قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلٍ }

“Dediler ki: "Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı⁶⁹¹."”

⁶⁸⁶ Âl-i İmran, 3/160.

⁶⁸⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.460; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.133.

⁶⁸⁸ el-Kehf, 18/39-40.

⁶⁸⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.460.

⁶⁹⁰ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.133.

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, başında قَدْ harfi olan fiil cümlesi olduğu için cevaba ف bitişmiştir. Aynı şekilde cevap, lafzen ve manen mazi fiil olduğu için, قَدْ harfi, açık bir şekilde cevaba bitişmiştir.

Ör II:

{ إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ }

“Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; bu ise yalancılardandır⁶⁹².”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, lafzen ve manen mazi fiilden oluşmuştur. Cevap, lafzen ve manen mazi fiil olduğu için, cevabın başına قَدْ harfi takdiren bitişmiştir. Cevap, başında قَدْ harfi olan fiil cümlesi olduğu için de, cevaba ف bitişmiştir. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir;

إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَقَدْ ظَهَرَ صِدْقُهَا

4-Cevap cümlesi, tenfis harfleri olan س ve سَوْفَ ile başlayan fiil cümlesi olduğunda, cevaba cevaba ف bitişir⁶⁹³.

Ör I:

{ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَسْتَزْضِعْ لَهُ أُخْرَى }

“Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin hesabına başka bir kadın emzirecektir⁶⁹⁴.”

Ör II:

{ مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ }

“Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler⁶⁹⁵.”

Bu iki ayet-i kerimede cevap cümleleri, tenfis harfleri olan س ve سَوْفَ ile başlayan fiil cümlesi olduğu için, cevaba ف bitişmiştir.

5-Cevap cümlesi; nefiy harflerinden olan لَنْ ve لَنْ ile başlayan bir cümle olduğunda cevaba ف bitişir. Fakat şart edatı, إِذَا olduğu zaman ve cevap cümlesi de nefiy harflerinden لَنْ harfi ile başlayan bir cümle olduğunda cevaba ف bitişmesi de bitişmemesi de caizdir⁶⁹⁶.

⁶⁹¹ Yusuf, 12/77.

⁶⁹² Yusuf, 12/26.

⁶⁹³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.460.

⁶⁹⁴ Talak, 65/6.

⁶⁹⁵ el-Maide, 5/54.

⁶⁹⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.460-461.

Ör I:

{ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُمْ مِنْ أَجْرٍ }

“Şayet yüz çevirirseniz, zaten benim sizden bir karşılık beklediğim yok⁶⁹⁷.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, nefiy harflerinden ما harfi ile başlayan bir cümle olduğu için cevaba ف bitişmiştir.

Ör II:

{ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ }

“Ne hayır yaparlarsa bilsinler ki karşılıksız bırakılmayacaklardır⁶⁹⁸.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, nefiy harflerinden لَنْ harfi ile başlayan bir cümle olduğu için, cevaba ف bitişmiştir.

Ör III:

{ مَنْ يَسْتَسْلِمِ لِلْغَضَبِ فَإِنْ يَلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ عَلَىٰ مَا يُصِيبُهُ }

“Kim öfkesine mağlup olursa, sadece kendi nefisini kınamış olur.”

Bu cümlede cevap cümlesi, nefiy harflerinden إِنْ harfi ile başlayan bir cümle olduğu için, cevaba ف bitişmiştir.

Ör IV:

{ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا هَذَا الَّذِي يَنْكُرُ لَهُتُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ كَافِرُونَ }

“İnkâr edenler seni gördükleri zaman, -Rahmân'ın kitabını inkâr edenlerin ta kendileri olarak- "İlâhlarınızı diline dolayan bu mu?" diye mutlaka sizinle alay ederler⁶⁹⁹.”

Bu ayet-i kerimede ise şart edatı, إِذَا şart edatıdır ve cevap cümlesi de, nefiy harflerinden إِنْ harfi ile başlayan bir cümledir. Cevaba ف bitişmemiştir zira bu durumda bitişmesi de bitişmemesi de caizdir.

6-Cevap cümlesi, cümlenin başında yer alması gereken كَأَنَّ hariç أَنْ ve kardeşleri, رَبُّ, şart edatları ve yemin edatıyla başlayan bir cümle olduğunda, cevaba ف bitişir⁷⁰⁰.

Ör I:

{ إِنْ تَجِئْ فَرُبَّمَا أَجِيءُ }

“Eğer bana gerlirsen, belki ben de gelirim.”

Bu cümlede cevap cümlesi, cümle başında yer alma hakkı olan (sadâret) رَبُّ edatı ile başlayan bir cümle olduğu için, cevaba ف bitişmiştir.

⁶⁹⁷ Yunus, 10/72.

⁶⁹⁸ Âl-i İmran, 3/115.

⁶⁹⁹ el-Enbiyâ, 21/36.

⁷⁰⁰ Abbas Hasan, en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s.461.

Ör II:

{ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا }

“İşte bundan dolayı İsrâiloğulları’na şöyle yazmıştık: “Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur⁷⁰¹.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, cümle başında yer alma hakkı olan (sadâret) كَأَنَّ ile başlayan bir cümle olduğu için, cevaba ف bitişmiştir.

Ör III:

{ وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سَلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيهِمْ بَأْيَةٌ }

“Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise, yapabilirsen, yeri yarıp inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki, onlara bir mucize getiresin⁷⁰²!”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi, cümle başında yer alma hakkı olan (sadâret) şart edatı ile başladığı için, cevaba ف bitişmiştir.

Ör IV:

مَنْى نَعْتَمِدُ أُمَّةً عَلَى أَسْبَابِ الْقُوَّةِ فَوَاللَّهِ يَخَافُهَا أَعْدَاؤُهَا

“Bir millet her ne zaman gücün kaynaklarına sarılırsa, Allah’a yemin olsun ki düşmanları o zaman ondan korkar.”

Bu cümlede cevap cümlesi, cümle başında yer alma hakkı olan (sadâret) yemin edatı ile başlayan bir cümle olduğu için, cevaba ف bitişmiştir.

7-Cevap cümlesi, isim cümlesi olduğunda, cevaba cevaba ف bitişir⁷⁰³.

Ör:

{ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بَخِيرٌ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ }

“...ve eğer sana bir hayır verirse bilesin ki O her şeye kâdirdir⁷⁰⁴.”

Bu ayette ise cevap cümlesi, isim cümlesidir. Cevap, isim cümlesi olduğu için cevaba ف bitişmiştir.

Cevap cümlesinin şarta uygun olmadığı ve bu nedenle ف'nin bitişmesinin vacip olduğu durumları yukarıda zikrettik. Dolayısıyla cevabın şarta uygun olduğu durumlarda cevaba ف bitişmemekte, cevabın şarta uygun olmadığı durumlarda ise cevaba ف bitişmektedir. Bu durumların dışında da cevaba ف bitişebilmektedir. Eğer

⁷⁰¹ el-Mâide, 5/32.

⁷⁰² En'am, 6/35.

⁷⁰³ Mustafâ el-Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye, Beyrut 2009, II, s.133.

⁷⁰⁴ En'am, 6/17.

cevap olumlu muzarî fiil veya لا ile olumsuz hale gelmiş muzari fiil ise, bu durumda cevaba ف bitişmesi de bitişmemesi de caizdir. Bitişmemesi ise çoğunluktadır⁷⁰⁵.

Ör I:

{ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ }

“Fakat kim bunu yeniden işlerse Allah onun cezasını verir⁷⁰⁶.”

Bu ayet-i kerimede cevap, olumlu muzari fiil olması nedeniyle cevaba ف bitişmiştir.

Ör II:

{ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا }

“...Rabbine iman eden kimse, artık ne ziyandan ne de azıp sapmaktan korkar⁷⁰⁷.”

Bu ayet-i kerimede cevap, لا ile olumsuz hale gelmiş muzari fiil olması nedeniyle cevaba ف bitişmiştir.

1.3.2.1.1. Cevap Cümlesi'nin Başında Yer Alması Gereken ف'nin Kullanılmaması-Hazfi

Cevap cümlesinin şarta uygun olmadığı durumlarda, cevaba ف'nin bitişmesi gerektiğini daha önce ifade etmiştik. Fakat cevabın şarta uygun olmadığı durumlarda cevaba bitişmesi gereken ف'nin bitişmediği bazı durumların olduğu görülmektedir. Bu tür durumlarla ilgili üç farklı görüş olduğu görülmektedir. Buna göre;

-Bazı nahiv bilginleri, zaruret halinde veya tercihe bağlı olarak cevabın fe'siz kullanılabileceğini ifade etmektedirler⁷⁰⁸.

Ör:

{ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ }

“Eğer onlara uyarırsanız şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz⁷⁰⁹.”

Bu ayet-i kerimede cevabın başında yer alması gereken ف'nin bitişmediği görülmektedir. Zira söz konusu nahiv bilginlerine göre zaruret durumunda veya tercihe bağlı olarak cevap fe'siz kullanılabilmektedir. Diğer taraftan yukarıdaki ayet ile ilgili olarak farklı değerlendirmeler mevcuttur. Buna göre, şarttan önce kase

⁷⁰⁵ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.134.

⁷⁰⁶ el-Maide, 5/95.

⁷⁰⁷ Cîn, 72/13.

⁷⁰⁸ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.458.

⁷⁰⁹ En'am, 6/121.

takdir edilmekte ve cevap, kasemin cevabı olmaktadır. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir⁷¹⁰;

وَاللَّهُ إِنْ أَعْطَمُوهُمُ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

-Sîbeveyhi'e ait olan görüştür. Buna göre sadece şiirde zurret durumunda cevap fe'siz kullanılabilir. Nesirde ise cevap fe'siz kullanılamaz⁷¹¹.

Ör:

مَنْ يَفْعَلِ الْحَسَنَاتِ اللَّهُ يَشْكُرُهَا وَالشَّرُّ بِالشَّرِّ عِنْدَ النَّاسِ مِثْلَانِ

“Kim iyilik yaparsa Allah onu kabul eder. Şerre karşı şer insanlar nazarında aynıdır⁷¹².”

-Müberrid'e ait olduğu ifade edilen görüştür. Buna göre cevap hiçbir şekilde fe'siz kullanılamaz⁷¹³.

1.3.2.2. Cevap Cümlesi'nin Başında إِذَا الْفَجَائِيَّةُ Yer Alması

Cevap cümlesinin başında yer alan ف'nin yerine bazı durumlarda إِذَا الْفَجَائِيَّةُ kullanılabilmektedir. Bunun ise iki şartı bulunmaktadır⁷¹⁴.

Birinci Şart: Cevap cümlesi, haberî isim cümlesi olup, talep bildirmeyen, başında nefiy edatı olmayan ve إِنَّ ile başlamayan bir cümle ise, bu durumda cevap cümlesinin başında yer alan ف'nin yerine إِذَا الْفَجَائِيَّةُ kullanılabilmektedir. Bu şartta nahiv bilginleri ittifak etmiştir.

Ör I:

{ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمْتْ أَيْدِيَهُمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ }

“Fakat kendi elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir belâ gelse hemen ümitsizliğe düşerler⁷¹⁵.”

Bu ayet-i kerimede cevap, talep bildirmeyen, başında nefiy edatı olmayan ve إِنَّ ile başlamayan haberî isim cümlesidir. Bu nedenle cevap cümlesinin başında yer alan ف'nin yerine إِذَا الْفَجَائِيَّةُ kullanılmıştır.

Ör II:

⁷¹⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.466.

⁷¹¹ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.64-65; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fi şerhi cem 'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.458.

⁷¹² Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.65.

⁷¹³ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fi şerhi cem 'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.458.

⁷¹⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.462-463; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.134.

⁷¹⁵ Rum, 30/36.

إِنْ عَصَى الْوَلَدُ أَبَوَيْهِ فَوَيْلٌ لَهُ

“Eğer çocuk anne ve babasına isyan ederse, yazular olsun ona.”

Bu cümlede cevap, talep bildiren bir cümle olduğu için, cevap cümlesinin başında yer alan ف'nin yerine إِذَا الْفَجَائِيَّةُ kullanılamaz.

Ör III:

إِنْ عَصَى الْوَلَدُ أَبَوَيْهِ فَمَا لَهُ حَظٌّ مِنَ التَّوْفِيقِ

“Eğer çocuk anne ve babasına isyan ederse, başarı şansı yoktur.”

Bu cümlede cevap, başında nefiy edatı olan bir cümle olduğu için, cevap cümlesinin başında yer alan ف'nin yerine إِذَا الْفَجَائِيَّةُ kullanılamaz.

Ör IV:

إِنْ عَصَى الْوَلَدُ أَبَوَيْهِ فَإِنَّ خُسْرَانَهُ مُبِينٌ

“Eğer çocuk anne ve babasına isyan ederse, zarar edeceği bellidir.”

Bu cümlede cevap, إِنَّ ile başlayan bir cümle olduğu için, cevap cümlesinin başında yer alan ف'nin yerine إِذَا الْفَجَائِيَّةُ kullanılamaz.

İkinci Şart: Nahivciler arasında ittifak olmamakla birlikte nahivcilerin çoğunluğuna göre, cümlede kullanılan edat, sadece إِنْ şart edatı olması şartıyla, cevap cümlesinin başında yer alan ف'nin yerine إِذَا الْفَجَائِيَّةُ kullanılabilir.

Ör:

إِنْ تَخْلَصُ إِذَا الْإِخْلَاصُ يَنْفَعَكَ

“Eğer ihlaslı olursan, bir de bakarsın ki ihlas sana fayda verir.”

Nahivcilerin az bir kısmına göre, cümlede kullanılan edat, إِذَا şart edatı olması durumunda da, cevap cümlesinin başında yer alan ف'nin yerine إِذَا الْفَجَائِيَّةُ kullanılabilir. Bu nahivciler görüşlerini aşağıda yer alan ayetler ile delillendirmektedirler.

Ör I:

{ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادَةٍ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ }

“Onu dilediği kullarının üzerine yağdırınca da o kullar sevince boğulurlar⁷¹⁶.”

Ör II:

⁷¹⁶ Rum, 30/48.

{ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ }

“Sonunda O, sizi (bulduğunuz) yerden bir çağırды mı hemen çıkıverirsiniz⁷¹⁷.”

Sonuç itibariyle cümlede kullanılan edat, *إِنْ* şart edatı ve *إِذَا* şart edatı olması durumunda, cevap cümlesinin başında yer alan *ف*'nin yerine *إِذَا* *الْفَجَائِيَّة* kullanılabilceği görüş, isabetli olan görüştür. Zira yukarıda zikredilen ayetler, bunu göstermektedir.

Diğer taraftan *إِنْ* şart edatı ve *إِذَا* şart edatı dışında *لَمَّا* edatının isim cümlesi şeklinde olan cevabına da, *إِذَا* *الْفَجَائِيَّة* bitişebilmektedir⁷¹⁸.

Ör:

{ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ }

“...Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar⁷¹⁹.”

1.3.2.3. Cevap Cümlesi'nin Başında Meftûh Lâm (ل) Yer Alması

Şart edatları arasında yer alan *لَوْ*, *لَوْ لَا* ve *لَوْ مَا* şart edatlarının cevap cümlelerinin başında bazı durumlarda meftûh bir lâm (ل) yer alabilmektedir. Burada dikkat çeken husus, söz konusu edatların cevap cümlelerinin başında yer alan meftûh lâm (ل), her durumda gerekli değildir. Cevabın olumlu veya olumsuz şekline göre zorunlu olarak veya tercihe bağlı olarak yer alabilmektedir. *لَوْ*, *لَوْ لَا* ve *لَوْ مَا* şart edatlarının cevap cümlelerinin başında yer alan meftûh lâm (ل)'ın hangi durumlarda yer aldığını, bu edatların cevap cümlelerini incelerken ayrıntılı olarak işlediğimiz için, tekrarına gerek duymuyoruz.

لَوْ, *لَوْ لَا* ve *لَوْ مَا* şart edatlarının dışında ve sadece *إِنْ* şart edatına has olmak üzere, *لَوْ* şart edatının yerine kullanıldığında, *إِنْ* şart edatının cevabına da az da olsa meftûh bir lâm (ل) bitişebilmektedir⁷²⁰. Ör:

فَإِنْ يَجْرَعْ عَلَيْهِ بَنُو أَبِيهِ لَقَدْ خُدَعُوا ، وَفَاتَهُمْ قَلِيلٌ...

“Babasının çocukları (Kardeşleri) eğer onun için korkarlarsa, aldanırlar ve onlardan az bir şey kaybolur⁷²¹.”

⁷¹⁷ Rum, 30/25.

⁷¹⁸ Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, Beyrut 1992, s.596; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1897.

⁷¹⁹ el-Ankebut 29/65.

⁷²⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.463.

1.3.2.4. Cevap Cümlesi'nin Başında إِذَا Yer Alması

إِنْ ve لَوْ şart edatlarının cevap cümlelerine te'kid amacıyla إِذَا bitişebilir⁷²².

Ör I:

إِنْ تَنْصُرْ أَهْلَ الْبَغْيِ إِذَا يُصِيبُكَ بَعْضُهُمْ

“Zalime yardım edersen, o zaman zulmü sana da dokunur.”

Ör II:

لَوْ زَامَلْتَنِي إِذَا لَأَرْضَيْتُكَ

“Eğer benimle dost olursan, o zaman ben de seni hoşnut ederim.”

⁷²¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.463.

⁷²² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.315.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞART VE CEZÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Tezimizin bu bölümünde, şart ve cezâ üslûbu ile ilgili konular ele alınacaktır. Şart ve cezâ üslûbunu oluşturan cümle formları ve bu cümle formlarının i'rabları incelenecektir.

2.1. ŞART VE CEZÂ'DA ÂMİL

Şart edatlarını, âmil olma bakımından cezm eden ve cezm etmeyen şart edatları olarak iki grupta incelemiştik. Cezm eden şart edatları ile oluşturulan şart üslûbunda, şart ve cevap fiillerini cezm eden âmil konusunda nahivciler farklı görüşlere sahiptir. Biz de bu konuyu şartın âmili ve cevabın âmili olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz.

2.1.1. Şart'ın Âmili

Şart fiilini cezm eden âmilin, şart edatı olduğu konusunda nahiv bilgileri ittifak içerisindedirler⁷²³. Ör:

إِنْ تَأْتِي أكرمك

“Bana gelirsen sana ikram ederim.”

Bu cümlede şart fiili, şart edatı tarafından cezm edilmiştir.

2.1.2. Cevap'ın Âmili

Cevap fiilini cezm eden âmilin hangisi olduğu konusunda nahivciler arasında ihtilaf vardır⁷²⁴. Buna göre;

Kûfeli nahiv bilginlerine göre, cevap fiili, civar kuralı gereği meczumdur. Yani cevap, şart fiilinin civarındadır ve şart fiili için gerekli bir ögedir. Şart fiili ise, meczumdur. Cevap, cezm konusunda şart fiiline hamledilir ve böylece, bir şeyin hükmünün, bitişiğindeki tatbik edilmesi anlamına gelen civar kuralı gereği cevap, meczum olur⁷²⁵.

Basralı nahiv bilginlerinin çoğuna göre ise, şart ve cevabın âmili, şart edatıdır. Şart edatı, şart ve cevap fiillerinin her ikisini de cezm eder. Bu nahiv bilginlerine göre şart edatı, şart fiilini gerektirdiği gibi cevap fiilini de gerektirir.

⁷²³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s.41.

⁷²⁴ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.483.

⁷²⁵ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.483.

Dolayısıyla şart fiilinde âmil olduğu gibi aynı şekilde cevap fiilinde de âmil olur ve cezm eder⁷²⁶.

Sîbeveyhi ve Halil başta olmak üzere bazı nahiv bilginlerine göre cevabın âmili, şart edatı ve şart fiilidir. Buna göre cevabın üzerinde, şart edatı ve şart fiili birlikte amel eder⁷²⁷.

Ör:

إِنْ تَأْتِيَّ أَتَكَ

“Eğer bana gelirsen, ben de sana gerlirim.”

Bu cümlede cevap fiili, اِنْ şart edatı ve şart fiili ile meczum olmuştur.

Bazı nahiv bilginlerine göre ise cevap fiili, şart fiili tarafından cezm edilir. Dolayısıyla bu görüş sahiplerine göre cevap fiilinin âmili, şart fiilidir. Söz konusu bu görüşün, Ahfeş'e ait olduğu ifade edilmekte, İbn Mâlik'in de bu görüşte olduğu görülmektedir⁷²⁸.

Ebû Osman el-Mâzinî ise, şart ve cevap fiillerinin sükûn üzere mebnî olduğu görüşündedir⁷²⁹.

Sonuç itibariyle şart ve cevabın âmili konusunda tercih edilen görüş, şart ve cevap fiillerinin âmlinin, şart edatı olduğunu ileri süren Basralı nahiv bilginlerinin çoğunluğunun görüşüdür. Bu görüş birçok nahivci tarafından da benimsenmiştir⁷³⁰.

2.2. ŞART VE CEZÂ'DA HAZF

Şart üslûbu, şart edatı, şart cümlesi ve cevap cümlesi olmak üzere üç unsurdan oluşur. Cumhura göre bu üslûbda esas olan kaide, bütün unsurların zikredilmesidir. Bu kurala göre, her hangi bir gerekçe olmadıkça, şart üslûbunu oluşturan unsurlar hazfedilemez. Zira şart üslûbunu oluşturan unsurların bir gerekçe olmadıkça hazfedilmemesi, genel kuraldır⁷³¹. Fakat genel kural böyle olmakla birlikte, çeşitli gerekçelerle şart üslûbunu oluşturan öğelerin hazfedildiği

⁷²⁶ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.483.

⁷²⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s. 62-63; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.45; Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.483.

⁷²⁸ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.483; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.92; İbn Mâlik, *Teshîlü'l-fevâid ve tekmi'l-ül-makâsîd*, Kahire 1968, s.237.

⁷²⁹ Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.483.

⁷³⁰ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-cümel fi'n-nahv*, Beyrut 1984, s.211; Ebî Hasan Ali bin 'İsâ er-Rummânî en-Nahvî, *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Cidde 1981, s.74; Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s.245.

⁷³¹ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, IV, s.465; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.190; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.426.

görülmektedir. Biz de bu öğelerin hazfedildiği durumları ve hazfedilmeleri için gerekli olan şartları inceleyeceğiz.

2.2.1. Şart Edatı'nın Hazfi

Şart üslûbunu oluşturan unsurlardan biri olan şart edatında asıl olan, cümlede hezfedilmemesidir. Zira tercih edilen görüş bu yöndedir. Fakat Suyûtî, bazı nahivcilerin, *إِنْ* şart edatının hazfini caiz gördüklerini, bu edattan sonra gelen şart fiilini merfu yaptıklarını ve *إِنْ* şart edatının hazfedildiğine dair *ف*'nin gelmesi gerektiği görüşünde olduklarını ifade ederek, bu görüşlerine delil olarak aşağıdaki ayeti delil olarak gösterdiklerini ifade etmektedir⁷³².

{ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيَقْسِمَانِ بِاللَّهِ }

"Bu iki şahidi namazdan sonra alıyorsunuz... diye Allah'ın adına yemin ederler⁷³³."

Bu ayette *إِنْ* şart edatı, hazfedilmiştir. Şart fiili ise merfudur. *إِنْ* şart edatı hazfedildiği için, cevabın başına *ف* gelmiştir.

Cumhura göre, şart edatının şart fiili ile birlikte hazfi ise, zorunlu ve caiz olmak üzere iki şekilde mümkündür. Buna göre;

-Şart edatı ile şart fiili, talepten sonra zorunlu olarak hazfedilir. Bu şekilde ki hazf, çoğunluktadır⁷³⁴.

Ör I:

{ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ }

"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir⁷³⁵."

Ör II:

{ رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُحِبِّ دَعْوَتِكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ }

"Rabbimiz! Bize kısa bir süre daha ver de senin davetine uyalım, peygamberlere tâbi olalım⁷³⁶"

Bu ayetin takdiri şu şekildedir⁷³⁷;

رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ إِنْ تَأَخَّرْنَا نُحِبِّ دَعْوَتِكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ

⁷³² Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'î'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, IV, s.465.

⁷³³ el-Maide, 5/106.

⁷³⁴ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire, 2007, s.191.

⁷³⁵ Âl-i İmran, 3/31.

⁷³⁶ İbrahim, 14/44.

⁷³⁷ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.192.

-Şart edatı ile birlikte şart fiilinin, az olmakla birlikte hazfi caizdir⁷³⁸.

Ör:

{ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ }

“Ey inanan kullarım! Benim arzım geniştir; o halde yalnız bana kul olmakta sebat edin⁷³⁹.”

Bu ayetin takdiri şu şekildedir⁷⁴⁰;

فَإِنْ لَمْ يَتَّاتِ إِخْلَاصَ الْعِبَادَةِ لِي فِي هَذَا الْبَلَدِ فَاعْبُدُونِي فِي غَيْرِهَا

Ör II:

{ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَالَ اللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ }

“Onlar Allah’tan başka veliler edindiler öyle mi? Hâlbuki asıl dost ve koruyucu Allah’tır⁷⁴¹.”

Bu ayetin takdiri ise şu şekildedir⁷⁴²;

إِنْ أَرَادُوا أَوْلِيَاءَ بِحَقِّ اللَّهِ هُوَ الْوَلِيُّ

Şart edatları arasından *أَمْ* şart edatının da bazı durumlarda hazfinin mümkün olduğu görülmektedir. *أَمْ*’nin hazfedildiğine dair cümlede bir delil bulunduğu zaman hazfi caizdir⁷⁴³. Buna göre cümlede cevabın başında yer alan *ف* gelirse veya cümlede siyaka bağlı olarak ayrıntıya/çeşitlendirmeye gidilmişse, bunlar *أَمْ*’nin hazfine delil olarak kabul edilmektedir⁷⁴⁴. Genellikle ise emir ve nehiyden önce hazfedilmektedir.

Ör I:

{ وَرَبِّكَ فَكَبِّرُ }

“Sadece Rabbini büyük tanı⁷⁴⁵.”

Ör II:

{ وَتِيَابِكَ فَطَهِّرُ }

“Elbiseni tertemiz tut⁷⁴⁶.”

Ör III:

{ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرُ }

“Kötü şeyleri terk et⁷⁴⁷.”

⁷³⁸ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-isnâdiyye*, Kahire, 2007, s.192.

⁷³⁹ el-Ankebut, 29/56.

⁷⁴⁰ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.192.

⁷⁴¹ Şûrâ, 42/9.

⁷⁴² Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.192.

⁷⁴³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.509-510.

⁷⁴⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.509-510.

⁷⁴⁵ el-Müddessir, 74/3.

⁷⁴⁶ el-Müddessir, 74/4.

⁷⁴⁷ el-Müddessir, 74/5.

2.2.2. Şart Cümlesi'nin Hazfi

Şart cümlesinde, bazı durumlarda sadece şart fiili bazı durumlarda ise, şart cümlesinin tamamına yakını hazfedilebilmektedir. Bu nedenle şart fiilininin hazfini ve şart cümlesinin hazfini ayrı olarak inceleyeceğiz.

Şart cümlesinde yer alan şart fiilinin, kendisinden sonra failin ve mahzuf şart fiilini tefsir eden fiilin zahiren bulunmasına rağmen hazfedilmemesi gerekir. Fakat bu durumda genellikle *إِنْ* ve *إِذَا* şart edatlarından sonra şart fiili hazfedilir. Hatta bu tür durumlarda hazfinin vacip olduğu ifade edilmektedir. Fakat az olmasına rağmen hazfedilmemesi de caizdir. Diğer şart edatları ile kurulan şart cümlelerinde ise şart fiilinin hazfi, sadece şiirin zaruri durumları dışında çok azdır⁷⁴⁸.

Şart fiilinin hazfedildiği durumlarda, müfessir olan fiilin, lafzen ve manen veya sadece manen mazi fiil (*لَمْ* ile olumsuz hale gelmiş muzari fiil gibi) olması, en iyi durum olarak ifade edilmektedir⁷⁴⁹.

Ör I:

{ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ }

“Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı⁷⁵⁰.”

Bu ayette ise *إِنْ* şart edatından sonra, faili cümlede zahiren kalmakla birlikte şart fiili hazfedilmiştir. Failden sonra gelen fiil ise, lâfzen ve manen mazi fiil olup, mahzuf şart fiilini tefsir etmektedir. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir:

وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ

Ör II:

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ (١) وَإِذَا الْكُوَاكِبُ انْتَبَرَتْ (٢) وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ (٣) وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ (٤)
عَلِمَتْ نَفْسٌ مِمَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ (٥)

“Gökyüzü yarıldığında; Yıldızlar dağılıp saçıldığında; Denizler yükselip birbirine katıldığında; Kabirlerin altı üstüne getirildiğinde; Her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını açıkça bilecektir⁷⁵¹.”

Bu ayetlerde *إِذَا* edatından sonra gelmesi gereken şart fiilleri, faileri zahiren cümlede kalmak suretiyle hazfedilmiştir. Şart fiilleri ise, faillerden sonra gelen fiilin

⁷⁴⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.446.

⁷⁴⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.446.

⁷⁵⁰ Tevbe, 9/6.

⁷⁵¹ el-İnfitar, 82/1-5.

delâlet ettiği mahzûf fiildir⁷⁵². Dolayısıyla mahzûf şart fiilini, lafzen ve manen mazi olan ve faillerden sonra gelen fiiller tefsir etmektedir.

إِنِّ ve إِذَا şart edatları dışında kalan diğer şart edatlarından sonra, şart fiilinin hazfedildiği durumlar, sadece şiiirin zaruri hâlerinde az da olsa bulunmaktadır. Bu tür durumlarda mahzûf şart edatını tefsir eden müfessir fiil mazi fiil olmayabilir.⁷⁵³ Ör:

صَعْدَةٌ نَابِتَةٌ فِي حَائِرٍ أَيَّمَا الرِّيحِ تُمَيِّلُهَا تَمَلِّ

“Sulak bir yerdeki dik bir bitki; rüzgâr ne tarafa yöneltirse, o da o yöne meyleder⁷⁵⁴.”

Bu örnekte ise, şart edatından sonra şart fiili hazfedilmiştir. Mahzûf şart fiilini tefsir eden müfessir fiil ise, muzari fiil şeklindedir.

Şart cümlesi ise, hazfedildiğine dair cümlede bir delil bulunduğu takdirde şart fiili ve merfusu yani faili, naib-i faili veya nâsîh fiilin ismi ile birlikte hazfedilebilir. Bu durumda mahzûf şart fiilini tefsir eden müfessirin sarîh bir şekilde cümlede zikredilmemesi gerekir. Şart fiili ve merfusu hazfedildiğinde, lâ-i nâfiye (لا النَّافِيَةُ) gibi şart cümlesine ait bazı unsurlar cümlede yer alabilir. Şart edatı ise, cümlede kalabilir veya hazfedilen şart cümlesiyle birlikte o da hazfedilir⁷⁵⁵.

Ör I:

مَتَى.....تَأْخُذُوا قَسْرًا بَطْنَةَ عَامِرٍ لَا يَنْجُ إِلَّا فِي الصَّفَادِ أُسِيرُ

“Her ne zaman Âmir’in günahı nedeniyle zorunlu olarak esir olursanız, sadece kelepçedeki esir kurtulur⁷⁵⁶.”

Bu örnekte şart edatı cümlede zikredilmiş, şart fiili ise hazfedilmiştir. Buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

مَتَى تُوجَدُوا تَأْخُذُوا قَسْرًا بَطْنَةَ عَامِرٍ لَا يَنْجُ إِلَّا فِي الصَّفَادِ أُسِيرُ

Ör II:

فَطَلَّقَهَا فَلَسَتْ لَهَا بِكُفٍّ وَإِلَّا يَعْلُ مَفْرَقَكَ الْحَسَامُ

“Onu boşta, çünkü sen ona denk değilsin, eğer....maz isen kılıç senin başıyın ortasına iner⁷⁵⁷.”

Bu örnekte ise, şart cümlesine dahil olan lâ-i nâfiye (لا النَّافِيَةُ) kalmakla birlikte, şart cümlesi hazfedilmiştir. Şart cümlesi hazfedilmesine rağmen şart edatı

⁷⁵² Muhyi'd-Dîn ed-Dervîş, *I'ğrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*, Humus 1992, X, s.402.

⁷⁵³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s. 447.

⁷⁵⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, III, s.113.

⁷⁵⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.448.

⁷⁵⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.448.

⁷⁵⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.448.

cümlede zikredilmiştir. Şart cümlesi hazfedilmeden önce cümlenin takdiri ise şu şekildedir;

فَطَلَّقَهَا فَلَسَتْ لَهَا بِكُفٍّ وَإِلَّا تَطَلَّقَهَا يَغُلُّ مَفْرَقَكَ الْحُسَامِ

Ör III:

{ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ }

“Ey inanan kullarım! Benim arzım geniştir; o halde yalnız bana kul olmakta sebat edin⁷⁵⁸.”

Bu ayet-i kerimede, şart edatı ve şart cümlesi birlikte hazfedilmiştir. Bu ayetin takdiri şu şekildedir⁷⁵⁹;

فَإِنْ لَمْ يَتَأْتِ إِخْلَاصَ الْعِبَادَةِ لِي فِي هَذَا الْبَلَدِ فَاعْبُدُونِي فِي غَيْرِهَا

Ör IV:

{ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ }

“Onlar Allah’tan başka veliler edindiler öyle mi? Hâlbuki asıl dost ve koruyucu Allah’tır⁷⁶⁰.”

Bu ayet-i kerimede de yine şart edatı ve şart cümlesi birlikte hazfedilmiştir. Bu ayetin takdiri ise şu şekildedir⁷⁶¹;

إِنْ أَرَادُوا أَوْلِيَاءَ بِحَقِّ اللَّهِ هُوَ الْوَلِيُّ

2.2.3. Cevap Cümlesi’nin Hazfi

Şart ve cezayı oluşturan unsurlardan cevap cümlesinin de hazfedilmemesi gerekir. Bununla birlikte, çeşitli durumlarda cevap cümlesi, hazfedilebilmektedir. Bu noktada cevap cümlesinin hazfi, şart cümlesinin hazfi ile karşılaştırıldığında, cevap cümlesinin daha fazla hazfedildiği görülmektedir⁷⁶². Cevap cümlesinin hazfedilmemesi de genel kural olmakla birlikte, cumhura göre hazfedildiği durumlar, caiz ve vacip olmak üzere iki şekildedir⁷⁶³.

⁷⁵⁸ el-Ankebut, 29/56.

⁷⁵⁹ Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkibü’l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.192.

⁷⁶⁰ Şûrâ, 42/9.

⁷⁶¹ Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkibü’l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.192.

⁷⁶² Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ fi şerhi cem‘i’l-cevâmi‘*, Beyrut 1998, II, s.463.

⁷⁶³ Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkibü’l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.193.

2.2.3.1. Cevap Cümlesi'nin Hazfi'nin Caiz Olduğu Durumlar

Şart üslûbunda, cevap olmaya uygun bir cümle olmayıp, şart cümlesi de mahzûf cevabı bildirir veya başka bir ifade ile, şart cümlesinden mahzûf cevap anlaşılır ise, bu durumda cevap hazfedilir⁷⁶⁴.

Ör:

{ وَإِنْ كَانَ كَبْرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ }

“Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise, yapabilirsen, yeri yarıp inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki, onlara bir mûcize getiresin⁷⁶⁵!”

Bu ayette şart cümlesinin kendisinden mahzûf cevap cümlesi anlaşıldığı için cevap hazfedilmiştir. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir;

وَإِنْ كَانَ كَبْرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ
فَأَفْعَلْنَ

Şart cümlesi, bir sorunun cevabı olursa, bu durumda da cevap cümlesinin hazfi caizdir⁷⁶⁶.

Ör:

أَتُكْرِمُ زَيْدًا؟

“Zeyd’e ikram eder misin?” Sorusuna cevap olarak verilen;

إِنْ إِجْتَهَدَ

“Eğer çalışırsa” cümlesi, şart cümlesi olup, bir sorunun cevabı olduğu için, cevap cümlesi hazfedilmiştir. Cevap hazfedilmeden önce cümlenin takdiri şu şekildedir;

إِنْ إِجْتَهَدَ أَكْرَمَهُ

2.2.3.2. Cevap Cümlesi'nin Hazfi'nin Vacip Olduğu Durumlar

Cevabın hazfedilmemesi genel kural olmakla birlikte, aşağıda yer alan iki şartı taşıması durumunda, cevabın hazfi vaciptir.

1- Cevap olmaya elverişli olmayan fakat cevabın hazfedildiğine delalet eden bir delil cümlede bulunduğu, cevabın hazfi vaciptir. Şart cümlesi, cevabın

⁷⁶⁴ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.135; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.193.

⁷⁶⁵ En'am, 6/35.

⁷⁶⁶ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.135.

hazfedildiğine delalet eden bu karineden, önce veya sonra gelebilir veyahut da onu kapsayabilir⁷⁶⁷.

Ör I:

أَنْتَ الشُّجَاعُ إِنْ قُلْتَ الْحَقَّ فِي وَجْهِ الظَّالِمِ

“Sen cesursun, eğer zalimin yüzüne hakkı söylersen.”

Bu cümlede cevap, hazfedilmiştir. Zira şart cümlesinden önce yer alan cümle, mahzup cevaba delalet etmektedir. Buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

أَنْتَ الشُّجَاعُ إِنْ قُلْتَ الْحَقَّ فِي وَجْهِ الظَّالِمِ أَنْتَ الشُّجَاعُ

Ör II:

{ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ }

“Sana yalancı diyorlarsa (bilesin ki) senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edilmişlerdir⁷⁶⁸.”

Bu ayet-i kerimede cevap cümlesi mahzuftur. Cevabın hazfedildiğine delalet eden karine ise, şart cümlesinden sonra gelmiştir ve cevap olmaya uygun değildir. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir;

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَلَا تَحْزَنْ فَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ

Ör III:

عِشْ وَحِيدًا إِنْ كُنْتَ لَا تَقْبَلُ الْعُدُوَّ ، وَإِنْ كُنْتَ لَا تَغْفِرُ زَلَّهُ

“Tek yaşa, eğer özür kabul etmezsen ve hatayı bağışlamazsan⁷⁶⁹.”

Bu cümlede de, cevap hazfedilmiştir. Mahzup cevaba delalet eden cümle ise, şart cümlesinden önce yer alan cümledir.

Kasem'in cevabı da, cevabın hazfedildiğine delalet eder. Şöyle ki; kasem ve şart, her ikisi de cevaba ihtiyaç duyar. Eğer kasem ve şart aynı cümlede yer alırsa ve kasem, şart edatından önce gelirse, kasemden sonra gelen şartın cevabı hazfedilir. Zira kasemin cevabı, bu durumda şartın hazfedilen cevabına delalet eder.⁷⁷⁰

Ör I:

وَاللَّهِ إِنْ قُفِّمْتَ لَا أَقُومُ

“Allah'a yemin olsun ki, eğer kalkarsan, ben kalkmam.”

⁷⁶⁷ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.136; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.452.

⁷⁶⁸ Fâtır, 35/4.

⁷⁶⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.453.

⁷⁷⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.453.

Bu cümlede sırasıyla kasem, şart ve kasemin cevabı yer almaktadır. Kasemin cevabı olan cümle, şartın cevabına delalet etmesi nedeniyle, şartın cevabı hazfedilmiştir.

Ör II:

{ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ }

“Onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye soracak olsan, mutlaka "Allah" diyeceklerdir⁷⁷¹.”

Ör III:

{ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ }

“Eğer vazgeçmezseniz, biliniz ki sizi taşılayacağız ve tarafımızdan size acı veren bir işkence yapılacaktır⁷⁷².”

Bu iki ayet-i kerimde, kasemden sonra şart gelmiştir. Kasem’in cevabı, şartın mahzup cevabına delalet etmesi nedeniyle, şartın cevabı hazfedilmiştir.

2- Cevabın hazfinin vacip olması için, şart fiilinin lafzen ve manen veya sadece manen (لَمْ ile olumsuz hale gelmiş muzari gibi) mazi fiil olması gerekir. Yukarıda yer alan birinci şarta ek olarak, Kufeli nahiv bilginleri dışında kalan nahivcilere göre, şiirin zaruri halleri dışında, şart fiili lafzen ve manen veya sadece manen (لَمْ ile olumsuz hale gelmiş muzari gibi) mazi fiil olursa, ancak bu durumda cevabı hazfi⁷⁷³.

Ör I:

أَنْتَ عَزِيزٌ إِنْ تَرَفَعْتَ عَنِ الدُّنْيَا

“Eğer alçaklığa-rezillige karşı kibirlenirsen, sen şerefliisin.”

Bu cümlede şart fiili lafzen ve manen mazi fiildir. Cevap cümlesi ise hazfedilmiştir.

Ör II:

لَمَنْ تَطْلُبُ الدُّنْيَا إِذَا لَمْ تُرَدِّ بِهَا سُورَ مُجِبِّ أَوْ إِسَاءَةَ مُجْرِمٍ

“Sevenin mutluluğunu iâde etmek veya günahkârın kötülüğünü reddetmek için kime dünya istersin⁷⁷⁴.”

Bu beyitte ise şart cümlesi manen mazi fiildir ve cevap cümlesi hazfedilmiştir.

⁷⁷¹ Lokman, 31/25.

⁷⁷² Yasin, 36/18.

⁷⁷³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.453.

⁷⁷⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.454.

Sonuç itibariyle söz konusu nahivciler, cevabın hazfi için, şiirin zaruri halleri dışında, şart fiilinin lafzen ve manen veya sadece manen (لم ile olumsuz hake gelmiş muzari gibi) mazi fiil olmasını şart koşarlar. Aksi takdirde şart fiili muzari olursa, cevabın hazfi doğru değildir.

Kufeli nahiv bilginleri ise, cevabın hazfi için şart fiilinin mazi olmasını şart koşmazlar. Bu nahiv bilginlerine göre, şart fiili mazi de olsa muzari de olsa, cevabın hazfi mümkündür.⁷⁷⁵

Ör I:

لَئِنْ تَكَ قَدْ صَافَتْ عَلَيْكُمْ يُبُونُكُمْ لَيَعْلَمَ رَبِّي أَنَّ بَيْتِي وَاسِعٌ

“Eğer evleriniz size dar gelirse, Rabbim benim evimin geniş olduğunu bilir.”

Bu beyitte, şart fiili muzari şekildedir. Şart fiili muzari olmasına rağmen cevap mahzuttur. Zira Kufeli nahiv bilginleri, cevabın hazfi için şart fiilinin mazi olmasını şart koşmazlar. Cümlede yer alan cevap cümlesi ise, kasemin cevabıdır.

Ör II:

{ وَإِنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى }

“Sen sözü açığa vursan da (gizlesen de), O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir⁷⁷⁶.”

Bu ayet-i kerimede şart fiili muzaridir ve cevap mahzuttur. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir;

وَإِنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ غَنِيٌّ عَنْ جَهْرِكَ

Ör III:

{ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ رَسُولًا مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ }

“Sana yalancı diyorlarsa (bilesin ki) senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edilmişlerdir⁷⁷⁷.”

Bu ayet-i kerimede de, şart fiili muzaridir ve cevap mahzuttur. Buna göre ayetin takdiri şu şekildedir;

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَلَا تَحْزَنْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ رَسُولًا مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

2.2.4. Şart ve Cevap'ın Birlikte Hazfi

Şiirin zarureti sebebiyle ve şiire has olmak üzere, hazfedildiklerine dair bir karine bulunduğu takdirde şart ve cevabın şiirde hazfi caizdir. Fakat şart ve cevabın

⁷⁷⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.453.

⁷⁷⁶ Tâhâ, 20/7.

⁷⁷⁷ Fâtır, 35/4.

müteallekından yani şart ve cevaba ait öğelerden her hangi bir şeyin cümlede kalması şartıyla, şart ve cevabın şiirde de nesirde de hazfi az olmasına rağmen caizdir⁷⁷⁸.

Ör I:

قَالَتْ بَنَاتُ الْعَمِّ يَا سَلْمَى وَإِنْ كَانَ فَقِيرًا مَعْدَمًا، قَالَتْ وَإِنْ

“Amca kızları: “Ey Selmâ! O (seni isteyen kişi) fakir ve her şeyini yitirmiş olsa da mı?” dedi. O da: “...sa bile” dedi⁷⁷⁹.”

Bu beyitte *إِنْ* şart edatının şart ve cevabı hazfedilmiştir. Buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

وَإِنْ كَانَ فَقِيرًا مُعْدَمًا قَبِلْتُ بِهِ

“Fakir ve her şeyini yitirmiş olsa bile kabul ederim.”

Ör II:

مَنْ سَلَّمَ عَلَيْكَ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَمَنْ لَا فَلَا

“Kim sana selam verirse, sen de ona selam ver. Kimmez ise, sen deme.”

Nesir örneği olan bu cümlede, şart ve cevap cümlelerine ait bazı unsurlar yer almakla birlikte şart ve cevap cümleleri hazfedilmiştir. Buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

مَنْ سَلَّمَ عَلَيْكَ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَمَنْ لَا يُسَلِّمْ عَلَيْكَ فَلَا تَسَلِّمْ عَلَيْهِ

Ör III:

الْأَنَاسُ مَجْرَبُونَ بِأَعْمَالِهِمْ . إِنْ خَيْرًا فَخَيْرًا، وَإِنْ شَرًّا فَشَرًّا

“İnsanlar, yaptıklarına göre karşılık bulur. Eğer hayır ise, hayır; eğer şer ise, şer...”

Bu cümlede de yine şart ve cevap cümlelerine ait bazı unsurlar yer almakla birlikte şart ve cevap cümleleri hazfedilmiştir. Buna göre cümlenin takdiri şu şekildedir;

الْأَنَاسُ مَجْرَبُونَ بِأَعْمَالِهِمْ . إِنْ عَمِلُوا خَيْرًا فَيُجْزَوْنَ خَيْرًا، وَإِنْ عَمِلُوا شَرًّا فَيُجْزَوْنَ شَرًّا

⁷⁷⁸ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u ‘d-durûsi ‘l- ‘Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.137.

⁷⁷⁹ İbn Mâlik, *Şerhu ‘l-kâfiyyeti ‘ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1610.

2.3. ŞART VE CEZÂ'DA TAKDİM-TEHİR

Şart ve cezayı meydana getiren unsurların belli bir sıraya göre dizimi esastır. Yani önce şart edatı, sonrasında şart cümlesi ve daha sonrada da cevap cümlesinin yer alması gerekir. Fakat görüş ayrılığı olmakla birlikte, cevap cümlesinin veya şart ve cevabın ma'müllerinin, şart edatının önüne geçmesi söz konusu olabilmektedir.

2.3.1. Cevap'ın Şart Edatı Üzerine Takdimi

Cevap cümlesinin şart edatına takdimi konusunda nahiv bilginleri farklı görüştedir. Bazı nahiv bilginleri bunu mümkün görürken, diğer bazı nahiv bilginleri bunu mümkün görmemekte veya bazı şartlar ileri sürmektedir.

Basralı Nahiv Bilginleri'nin Görüşü

Basralı nahiv bilginlerinin çoğuna göre cevap, şart edatının önüne geçemez. Zira şart edatının, cümlenin başında yer alma hakkı (Sadâret) vardır. Şart edatının önüne geçen ve cevaba benzeyen fakat cevap olmaya uygun olmayan cümle, cevap olamaz. Bu tür durumlarda cevap mahzuftur⁷⁸⁰.

Ör:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ}

“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer kendisine kulluk ediyorsanız⁷⁸¹.”

Basralı nahivcilerin çoğunluğuna göre ayette yer alan şartın cevabı mahzuftur. Şart edatından önce yer alan cümle ise, cevap değildir fakat cevabın hazfine delildir. Zira şart edatının, cümlenin başında yer alması (Sadâret) gerekir. Aynı şekilde şart edatından önceki cümlenin cevap olabilmesi için, cevabın başında yer alması gereken râbitlardan birinin olması gerekir. Çünkü şart edatından önce yer alan cümle talebî cümledir. Fakat bu ayet-i kerimede, şart edatından önce yer alan cümlenin başında râbit harflerden biri bulunmamaktadır. Bu nedenlerden ötürü, cevabın şarta takdimi caiz değildir⁷⁸².

⁷⁸⁰ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.462-463; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1879.

⁷⁸¹ Bakara, 2/172.

⁷⁸² Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1879; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.187.

Basralı nahivcilerden bazılarına göre; şart fiili mazi olduğu takdirde veya şart fiili ve cevap fiilinin her ikisi mazi olduğu takdirde, cevabın şart edatına takdimi caizdir⁷⁸³.

Ör I:

أَقُومُ إِنْ قُمتَ

“Kalkarım, eğer sen kalkarsan.”

Ör II:

قُمتُ إِنْ قُمتَ

“Kalkarım, eğer sen kalkarsan.”

Kufeli Nahiv Bilginleri'nin Görüşü

Kufeli nahiv bilginleri, Müberrid, Ahfeş ve bazı nahiv bilginlerine göre ise, cevap ister mazi isterse muzari olsun, cevabın şart edatına takdimi caizdir⁷⁸⁴.

Ör I:

أَقُومُ إِنْ قُمتَ

“Kalkarım, eğer sen kalkarsan.”

Ör II:

قُمتُ إِنْ قُمتَ

“Kalkarım, eğer sen kalkarsan.”

Mâzinî'nin Görüşü

Mâzinî'ye göre cevap mazi ise, bu cevabın şart edatına takdimi caiz değildir. Fakat cevap muzari ise, cevabın şart edatına takdimi caizdir⁷⁸⁵.

Ör I:

أَقُومُ إِنْ قَامَ زَيْدٌ

“Kalkarım, eğer Zeyd kalkarsa.”

Ör II:

أَقُومُ إِنْ يَقُمُ زَيْدٌ

“Kalkarım, eğer Zeyd kalkarsa.”

Bu örneklerde cevap fiilleri muzari olduğu için, Mâzinî'ye göre cevabın şarta takdimi caizdir.

⁷⁸³ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1879.

⁷⁸⁴ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.462; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1879.

⁷⁸⁵ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.462; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1879.

Cumhur'un Görüşü

Cumhur'a göre şart edatının cümle başında yer alması esastır. Bu nedenle cevabın şart edatına takdimi caiz değildir. Şart edatından önce gelen ve mânâ itibariyle cevaba benzeyen cümle, cevap olmayıp, mahzuf cevabın delilidir. Diğer taraftan tercih elden görüşe göre, şart fiili lafzen ve manen mazi olması şartıyla, tercihe bağlı olarak mânâ açısından cevaba benzeyen cümle, şart edatının önüne geçebilir. Şiirde ise, zaruret durumu nedeniyle, şart fiilinin mazi olması şartı yoktur. Yani şart fiili şiirde ister mazi ister muzari olsun, şart edatının önüne geçebilir⁷⁸⁶.

Ör I:

أَضْرِبُكَ إِنْ ضَرَبْتَنِي

“Eğer beni döversen, ben de seni döverim.”

Ör II:

أَضْرِبُكَ إِنْ لَمْ تُعْطِنِي

“Eğer bana vermezsen, seni döverim.”

2.3.2. Şart ve Cevap'ın Ma'mulleri'nin Şart Edatı Üzerine Takdimi

Cumhur'a göre şart ve cevabın ma'mullerinin şart edatına takdimi caiz değildir. Zira şart edatının cümle başında yer alması gerekir⁷⁸⁷.

Ör I:

زَيْدًا إِنْ تَضْرِبُ يُضْرِبُكَ

“Eğer Zeyd'i döversen, seni döver.”

Ör II:

زَيْدًا إِنْ جِئْتَنِي أَضْرِبُ

“Eğer bana gelirsen, Zeyd'i döverim.”

Birinci örnekte şartın ma'mülü, ikinci örnekte ise, cevabın ma'mülü şart edatının önünde yer almıştır. Cumhura göre her iki durum da caiz değildir.

Kûfeli nahiv bilginlerine göre ise, cevabın ma'mülünün şart edatına takdimi caizdir. Zira Kûfeli nahiv bilginlerine göre cevabın şarta takdimi asıldır⁷⁸⁸. Ör:

⁷⁸⁶ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.187, 236; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, [ys] [ts], II, s.387; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır, [ts], IX, s.7; İbn Mâlik, *Teshîlü'l-fevâid ve tekmil'ül-makâsîd*, Kahire 1968, s. 238; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.462; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.100.

⁷⁸⁷ el-Müberra, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.66; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.236; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.461; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.95-96; Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.496; Abdulkâhir el-Cürçânî, *Kitâbu'l-muktesid fi şerhi'l-îzâh*, Irak 1982, II, s.1221.

زَيْدًا إِنْ يُكْرِمَنِي عَمْرُو أَكْرِمَ

“Eğer Amr bana ikram ederse, ben de Zeyd’e ikram ederim.”

Şart’ın ma’mülünün şart edatına takdimini ise, Kisâî caiz görmektedir⁷⁸⁹.

Ör:

خَيْرًا إِنْ تَفْعَلْ تُجْرَ عَلَيْهِ

“Eğer hayır işlersen ona göre ecir alırsın”

2.4. İCTİMÂ‘U’Ş-ŞART VE‘L-KASEM (ŞART VE KASEM’İN BİR ARADA TOPLANMASI)

Kendilerine has olmak üzere cevap isteyen şart ve kase, bir arada kullanılabilir. Şart ve kase bir arada kullanıldığında ise, gerek şart edatı gerekse şart ve kase kullanım şekline bağlı olarak çeşitli hükümler ortaya çıkmaktadır. Buna göre;

1-İmtina‘ bildirmeyen şart edatları ile kase bir arada kullanılması;

İmtina‘ bildirmeyen şart edatları ile kase bir arada kullanıldığında, asıl olan her ikisinin de bir cevabının olmasıdır. Fakat şart ve kaseden birinin cevabı, diğer cevabın delaleti nedeniyle hafifletilebilir. Bunun için ise iki durum söz konusudur⁷⁹⁰.

a-İmtina‘ bildirmeyen şart edatları ile kase bir arada kullanıldığında ve şart, kaseden sonra geldiğinde, şart ve kaseden önce habere ihtiyaç duyan bir öge yok ise, bu durumda tercih edilen görüşe göre, sonra gelenin cevabı hafifletilir.⁷⁹¹

Ör I:

وَاللّٰهُ مَنْ يُرَاقِبُ رَبَّهُ فِي عَمَلِهِ لَا يَخَافُ شَيْئًا

“Allah’a yemin olsun ki, kim amelinde Rabb’ini gözetirse, hiçbir şeyden korkmaz.”

Bu cümlede şart ve kase bir arada olup önce kase sonra ise şart kullanılmıştır. Cevap olan merfu muzari fiil, kase kullanım cevabıdır. Şartın cevabı ise, hafifletilmiştir. Zira şart ve kaseden önce habere ihtiyaç duyan bir unsur kullanılmamış olup, önce kase kullanılmıştır.

⁷⁸⁸ Ebu’l-Berekât İbnü’l-Enbârî, *el-İnsâf*, Kahire 2002, s.494; Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu’r-Radî ‘ale’l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.96; Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkîbü’l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.189.

⁷⁸⁹ Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan el-Estarâbâzî, *Şerhu’r-Radî ‘ale’l-kâfiye*, Bingâzi 1996, IV, s.98.

⁷⁹⁰ Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkîbü’l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.201; Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.485.

⁷⁹¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.485.

Ör II:

{ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا }

“De ki: "Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar⁷⁹².”

Bu ayet-i kerimede de önce kasem sonra şart yer almaktadır. Cevap olan olumsuz merfu muzari fiil ise, kasemin cevabıdır.

İmtina‘a delalet etmeyen şart edatının önde, kasemin sonra geldiği durumlarda ise, tercih edilen görüşe göre cevap, şartın cevabıdır. Kasemin cevabı ise mahzuftur.⁷⁹³

Ör I:

إِنْ قَامَ زَيْدٌ وَاللَّهِ يَفْعَمُ عَمْرُو

“Eğer Zeyd kalkarsa, Allah'a yemin olsun ki, Amr da kalkar.”

Bu cümlede şart önce geldiği için cevap şartın cevabıdır. Kasemin cevabı ise, mahzuftur.

İmtina‘a delalet etmeyen şart edatının önde, kasemin sonra geldiği durumlarda, kasemin başında ف bulunur ise, bu durumda cevap, kasemin cevabıdır⁷⁹⁴.

Ör I:

مَنْ يُرَاقِبِ رَبَّهُ فِي عَمَلِهِ فَوَاللَّهِ يَخْشَاهُ النَّاسُ

“Kim amelinde Rabb'ini gözetirse, Allah'a yemin olsun ki, insanlar ondan korkar.”

Bu cümlede kasem şarttan sonra gelmesine rağmen, başında ف bulunması nedeniyle merfu muzari fiil olan cevap, kasemin cevabıdır.

b-İmtina‘ bildirmeyen şart edatları ile kasem bir arada kullanıldığında ve şart ve kasemden önce mübteda veya nasih fiil vb. gibi, habere ihtiyaç duyan bir unsur bulunur ise, tercih edilen görüşe göre cevap, önce veya sonra gelmesine bakılmaksızın şartın cevabıdır. Kasemin cevabı ise mahzuftur⁷⁹⁵.

Ör I:

⁷⁹² İsrâ, 17/88.

⁷⁹³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.486.

⁷⁹⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.487.

⁷⁹⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.487; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.201.

الْقَوَانِينُ وَاللّٰهُ مَنْ يَّحْتَرِمُهَا تَحْرُسُهُ

“Kanunlar! Allah’a yemin olsun ki, kim onlara saygı duyarsa, (kanunlar) onu korur.”

Ör II:

الْقَوَانِينُ مَنْ يَّحْتَرِمُهَا وَاللّٰهُ تَحْرُسُهُ

“Kanunlar! Kim onlara saygı duyarsa, Allah’a yemin olsun ki, (kanunlar) onu korur.”

Bu iki örnekte şart ve kasemden önce, haber isteyen mübteda yer almaktadır. Birinci örnekte şart kasemden sonra, ikincisinde ise önce gelmiştir. Her iki örnekte de cevap meczum muzari fiildir. Zira her ikisinde de cevap, şartın cevabıdır.

2-İmtina‘a delalet eden şart edatları ile kasemin bir arada kullanılması;

Bilindiği üzere لَوْ، لَوْلَا ve لَوْمَا edatları, imtina‘a delalet eden şart edatlarıdır. Bu şart edatları ile kasem bir arada kullanıldığında ve şart edatı önde geldiğinde cevap, şartın cevabıdır. Şartın cevabı, kasemin cevabına delalet ettiği için, kasemin cevabı mahzuftur⁷⁹⁶.

Ör:

لَوْ قَامَ زَيْدٌ وَاللّٰهُ لَمْ يَكُنْ عَمْرًا

“Eğer Zeyd kalksaydı, Allah’a yemin olsun ki, Amr kalkmazdı.”

Bu örnekte, imtina‘a delalet eden لَوْ şart edatı ile kasem bir arada kullanılmış olup, şart edatı kasemden önce gelmiştir. Cümlede yer alan cevap ise, şart edatının cevabıdır.

Kasem, imtina‘a delalet eden şart edatlarından önce gelir ise, yine cevap şartın cevabıdır. Şart ve şartın cevabı da, kasemin cevabıdır⁷⁹⁷.

Ör:

وَاللّٰهُ لَوْلَا اللّٰهُ مَا اهْتَدَيْنَا

“Allah’a yemin olsun ki, Eğer Allah olmasaydı, doğru yolu bulamazdık.”

Bu örnekte kasem önce gelmesine rağmen cevap, şartın cevabıdır. Şart ve şartın cevabı ise, kasemin cevabıdır.

⁷⁹⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.488.

⁷⁹⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.488.

2.5. İ'TİRÂZU'Ş-ŞART 'ALE'Ş-ŞART/TEVÂLÎ ŞARTEYN/İKİ YA DA DAHA FAZLA ŞART'IN ART ARDA GELMESİ

Şart üslûbunda iki ya da daha fazla şart, peş peşe gelebilmektedir. Bu tür durumlarda şart, birden fazla olmasına rağmen cevabın cümlede tek olması nedeniyle, bu cevabın hangi şarta ait olduğu konusunda çeşitli hükümler bulunmaktadır. Art arda gelen iki şart arasında, atıf harfinin olup olmamasına veya atıf harfinin türüne göre hükümler değişiklik göstermektedir. Buna göre;

1-İki Şart'ın Atıf Harfi İle Peş Peşe Gelmesi

İki Şart'ın art arda gelmesi durumunda, kullanılan atıf harfine göre farklı hükümler ortaya çıkmaktadır. Buna göre;

-İki şart, aralarında vav bağlacı ile art arda gelirse, bu durumda cevap, her ikisininindir⁷⁹⁸. Ör:

إِنْ أَكَلْتَ وَ شَرِبْتَ أَكْرَمْتُكَ

“Eğer yersen ve eğer içersen, sana ikram ederim.”

Bu cümlede yer alan cevap, vav bağlacı ile art arda gelen her iki şartın da cevabıdır.

-İki şart, aralarında ^{أَوْ} bağlacı ile art arda gelirse, bu durumda cevap ikisinden birinin olur. Diğerinin cevabı ise, cümlede zikredilen cevabın delaleti nedeniyle mahzuftur⁷⁹⁹.

Ör:

مَنْ يُكْبِرُهُ النَّاسُ لِعِلْمِهِ أَوْ مَنْ يُرْفَعُوهُ لِسُمُوِّ خَلْقِهِ يَعِشْ بَيْنَهُمْ سَعِيدًا

“Kim, insanlar tarafından ilmi sebebiyle büyük görülürse veya kim, ahlakının üstünlüğü nedeniyle insanlar tarafından yüceltilirse, insanlar arasında mutlu bir şekilde yaşar.”

Bu cümlede iki şart ^{أَوْ} bağlacı ile art arda geldiği için cevap, iki şarttan birinidir. Diğerinin cevabı ise, cümlede zikradilen cevabın ona delalet etmesi nedeniyle hazfedilmiştir.

-İki şart, aralarında ^{فَ} ile art arda gelirse, bu durumda cevap ikinci şartın cevabıdır. İkinci şart ve cevabı da, birinci şartın cevabıdır⁸⁰⁰.

⁷⁹⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.489; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.200.

⁷⁹⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.489; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.200.

⁸⁰⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.490; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.200.

Ör:

إِنْ أَتَيْتَنِي فَإِنْ أَحْسَنْتَ إِلَيَّ أَكْرَمَكَ

“Eğer bana gelir ve bana iyilik edersen, sana ikram ederim.”

Bu örnekte iki şart, aralarında ف ile art arda gelmiştir. Cümlede yer alan cevap, ikinci şartın cevabıdır. İkinci şart ve cevabı da, birinci şartın cevabıdır.

2-İki Şartın Atıf Harfi Olmaksızın Peş Peşe Gelmesi

İki şart'ın, aralarında atıf harfi olmaksızın art arda gelmesi durumunda cevap, başka her hangi bir karine bulunmadığı sürece birinci şartın cevabıdır. İkinci şartın cevabı ise, cümlede yer alan mezkûr cevabın delaleti nedeniyle mahzuftur. Diğer taraftan mezkûr cevabın, ikinci şartın cevabı olduğu ve ikinci şart ile cevabının, birinci şartın cevabı olduğu görüşünde olan nahiv bilginleri bulunmakta fakat bu görüşün zayıf olduğu ifade edilmektedir⁸⁰¹.

Ör:

مَنْ يَحْضُرُ إِلَيَّ مَنْ يُسَاعِدُنِي أَكْرَمُهُ

“Kim bana gelir, kim bana yardım ederse, ona ikram ederim.”

Bu örnekte iki şart, aralarında atıf harfi olmaksızın art arda gelmiştir. Aralarında atıf harfi olmadığı için cevap, birinci şartın cevabıdır. İkinci şartın cevabı ise, mezkûr cevabın delaleti nedeniyle mahzuftur.

Ör:

إِنْ تَسْتَعِينُونَا بِنَا إِنْ تُدْعُوا تَجِدُوا مِنَّا مَعَاقِلَ عِزِّ زَانِهَاتِ كَرَمٍ

“Bizden korkarak yardım isterseniz, bizden cömertliğin süslediği şerefli evler bulursunuz⁸⁰².”

Bu örnekte iki şart, aralarında atıf harfi olmaksızın art arda gelmiştir. Aralarında atıf harfi olmadığı için cevap, birinci şartın cevabıdır. İkinci şartın cevabı ise, mezkûr cevabın delaleti nedeniyle mahzuftur. Buna göre beytin takdiri şu şekildedir;

إِنْ تَسْتَعِينُونَا بِنَا تَجِدُوا....

2.6. ŞART VE CEVAP FİİLLERİ'NDEN SONRA GELEN MUZÂRİ'NİN HÜKMÜ

Şart ve cezada, şart ve cezayı oluşturan unsurların, yani şart edatı, şart cümlesi ve cevap cümlesinin belli bir sıraya göre bir birini takip etmesi ve aralarının

⁸⁰¹ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, II, s.1614; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.199; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.489.

⁸⁰² İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1614.

ayrılmaması genel kuraldır. Fakat bazı durumlarda, şart ve cevap fiilinin arası, aralarına başka bir fiil girmesi suretiyle veya başka bir ifade ile şart fiiline atıf yapılarak ayrılabilir. Aynı şekilde cevap fiiline de, bir başka fiil atfedilebilir. Şart ve cevap fiillerinin arasının ayrılması ve cevaba bir başka fiilin atfı, çeşitli şekillerde olabilmekte ve buna bağlı olarak i'rab açısından farklı hükümler ortaya çıkmaktadır⁸⁰³.

2.6.1. Şart Fiili'nden Sonra Gelen Muzârî Fiil'in Hükümü

Şart fiilinden sonra gelerek şart ve cevabın arasını ayıran muzari fiil, iki farklı şekilde gelebilir. Buna göre;

1-Şart ve cevap arasında yer alan muzari fiil, atıf harfi olmaksızın gelebilir. Ör:

إِنْ تَأْتِي تَسْأَلْنِي أُعْطِكَ

“Eğer bana benden isteyerek gelersen sana veririm.”

Bu örnekte, şart fiilinden sonra yer alan muzari fiil, şart ve cevabın arasını ayırmıştır.

Şart ve cevap arasında atıf harfi olmaksızın yer alan muzari fiil konusunda iki temel görüş bulunmaktadır⁸⁰⁴. Buna göre;

Birinci görüş: Muzari fiil merfu ise, bu durumda muzari fiil, hâl kabul edilir. Buna göre yukarıdaki örneğin takdiri şu şekildedir;

إِنْ تَأْتِي سَأَلًا أُعْطِكَ

“Eğer bana benden isteyerek gelersen sana veririm.”

İkinci görüş: Muzari fiil meczum ise, bu durumda muzari fiil bedel olarak kabul edilir.

Ör I:

تَجِدُ حَطَبًا جَزُلًا وَ نَارًا تَأْجَجًا

مَنْى تَأْتِي تَلْمَمٌ بِنَا فِي دِيَارِنَا

“Ne zaman bizi evimizde ziyaret etsen, çokça odun ve yakılmış ateş bulursun⁸⁰⁵.”

Ör II:

تَجِدُ خَيْرَ نَارٍ عِنْدَهَا خَيْرٌ مُوقِدٍ

مَنْى تَأْتِي تَعْشُو إِلَى ضَوْءِ نَارِهِ

⁸⁰³ Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.195.

⁸⁰⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.85-86.

⁸⁰⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.86.

“Her ne zaman ateşin ışığında gecelemeğe üzere ona gelirsün, en iyi ateşini ve yanında da en iyi ateş yakını bulursun⁸⁰⁶ .”

2-Şart ve cevap arasında yer alan muzari fiil, و, أو, ف, ثم gibi atıf harflerinden biriyle şart fiiline atfedilmek suretiyle gelebilir. Şart ve cevap arasında yer alan ve şart fiiline atfedilen bu muzari fiil konusunda, nahivcilerin çoğunluğuna göre cezm ve nasb olmak üzere iki görüş bulunmaktadır⁸⁰⁷. Buna göre;

-Cezm: Atıf harflerinden biriyle şart fiiline atfedilen muzari fiil, lafzen veya mahallen meczum olan şart fiiline atfedildiği için meczumdur. Tercih edilen görüş, cezm edilmesidir.

Ör I:

{ إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ }

“Kim Allah’tan korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez⁸⁰⁸ .”

Ör II:

{ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا }

“Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz⁸⁰⁹ .”

Ör III:

{ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ }

“İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker⁸¹⁰ .”

Ör IV:

{ وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ }

“Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah’a aittir⁸¹¹ .”

Yukarıda yer alan ayet-i kerimelerde atıf harfleriyle şart fiiline atfedilen muzari fiiller meczumdur.

⁸⁰⁶ Sibeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.85.

⁸⁰⁷ Sibeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.87-88; Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkübü’l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s. 195; Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.478.

⁸⁰⁸ Yusuf, 12/90.

⁸⁰⁹ Nisa, 4/74.

⁸¹⁰ Bakara, 2/284.

⁸¹¹ Nisa, 4/100.

-Nasb: Atıf harflerinden biriyle şart fiiline atfedilen muzari fiil, atıf harfinden sonra gizli اُنَّ ile nasb edilir.

Ör I:

إِنْ تَأْتِيَنِي وَتُحَدِّثَنِي أُحَدِّثُكَ

“Eğer bana gelir ve konuşursan, ben de konuşurum.”

Ör II:

إِنْ تَأْتِيَنِي فَتُحَدِّثَنِي أُحَدِّثُكَ

“Eğer bana gelir ve konuşursan, ben de konuşurum.”

Ör III:

وَمَنْ يَقْتَرِبْ مِنَّا وَيَخْضَعْ نُؤْوِهِ وَلَا يَخْشَ ظُلْمًا مَا أَقَامَ وَلَا هَضْمًا

“Kim bize boyun eğerek ve bizde kalmak üzere yaklaşırsa onu koruruz ve hiç bir zulümden korkmaz⁸¹².”

Atıf harflerinden olan اُنَّ ile şart fiiline atfedilen muzari fiil, Sîbeveyhi'e göre sadece cezm edilir⁸¹³. Nasb edilmesi ise caiz değildir. Fakat Kûfeli navcilerde ise, nasb edilmesi caizdir⁸¹⁴.

2.6.2. Cevap Fiili'nden Sonra Gelen Muzârî Fiil'in Hükümü

Şart ve cezayı oluşturan unsurlardan sonra muzari fiil gelebilmektedir. Bu muzari fiil, bazen bir atıf harfi ile bazen de atıf harfi olmaksızın gelebilir. Her iki durum için de farklı hükümler bulunmaktadır. Buna göre;

1-Cevap fiilinden sonra gelen muzârî fiil, atıf harfi olmaksızın gelebilmektedir.

Ör:

{ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا (٦٨) يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا }

“Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse cezasını bulacak. Kıyamet gününde ona azabı kat kat verilecek ve alçaltılmış olarak o azap içinde ebedî kalacaktır⁸¹⁵.”

Bu ayet-i kerimede cevaptan sonra gelen muzârî fiil (يُضَاعَفْ), atıf harfi olmaksızın gelmiştir. Bu ve benzeri örneklerde cevaptan sonra atıf harfi olmaksızın gelen muzari fiil konusunda Sîbeveyhi ve cumhura göre, cezm edilmesi veya ref edilmesi olmak üzere iki durum da cazidir⁸¹⁶.

⁸¹² İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1607.

⁸¹³ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.89; el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.64.

⁸¹⁴ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1607.

⁸¹⁵ Furkan, 25/68-69.

⁸¹⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.87; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-isnâdiyye*, Kahire 2007, s.197.

2-Cevap fiilinden sonra gelen muzarî fiil, و veya ف harflerinden biri ile gelebilmektedir. Bu durumda muzârî fiil için ref, nasb ve cezm olmak üzere üç durum söz konusudur. Bunlardan ref ve cezm olması ittifakla caizdir fakat nasb olması zayıf olan görüştür⁸¹⁷.

-Muzârî'nin Ref Olması: Cevap fiilinden sonra gelen muzarî fiilin başında yer alan و veya ف harflerini, istinâf (Başlangıç) harfi olarak kabul ettiğimizde, bu harflerden sonra gelen cümle, öncesindeki cümleden bağımsız olur ve muzari fiil de başında nasb veya cezm eden bir âmil yok ise, merfu olur.

Ör I:

{ مَنْ يُضَلِّلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهٗ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ }

“Allah kimi dalâlete düşürürse artık onu hidayete erdirebilecek hiçbir kimse bulunamaz. Allah böylelerini azgınlıkları içinde yollarını şaşırması olarak bırakır⁸¹⁸.”

Ör II:

{ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَعْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ }

“...İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder⁸¹⁹.”

Bu ayet-i kerimelerde cevaptan sonra yer alan, و veya ف harflerini, istinâf (Başlangıç) harfi olarak kabul ettiğimizde, bu harflerden sonra gelen cümle, bağımsız bir cümle olduğu için muzari fiiller ref olmuştur.

-Muzârî'nin Nasb Olması: Cevap fiilinden sonra gelen muzarî fiilin başında yer alan و veya ف harflerini atıf harfi olmakla birlikte, vâvü'l-ma'iyye ve fâ-i sebebiyye olarak kabul edersek, bu durumda و ve ف harflerinden sonra gelen muzarî fiil, başında gizli bir اُنْ ile mansub olur.

Ör I:

إِنْ تَأْتِي آتِكَ وَ أَكْرَمَكَ

“Eğer bana gelirsen, ben de sana gelir ve sana ikram ederim.”

Ör II:

{ مَنْ يُضَلِّلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهٗ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ }

“Allah kimi dalâlete düşürürse artık onu hidayete erdirebilecek hiçbir kimse bulunamaz. Allah böylelerini azgınlıkları içinde yollarını şaşırması olarak bırakır⁸²⁰.”

⁸¹⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.478; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.197.

⁸¹⁸ Araf, 7/186.

⁸¹⁹ Bakara, 2/284.

Ör III:

{ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ }

“...İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder⁸²¹.”

Bu örneklerde muzarî fiilin başında yer alan و veya ف harflerini atıf harfi olmakla birlikte, vâvü'l-ma'iyye ve fâ-i sebebiyye olarak kabul edilmiştir. Bu durumda و ve ف harflerinden sonra gelen muzarî fiiller, başında gizli bir اُن ile mansub olmuştur.

-Muzârî'nin Cezm Olması: Cevap fiilinden sonra gelen muzarî fiilin başında yer alan و veya ف harflerini soyut atıf harfi olarak kabul ettiğimizde, bu harflerden sonra gelen muzarî fiil, cevap fiiline atfedildiği için cezm edilir.

Ör I:

{ مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَدْرُ هُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ }

“Allah kimi dalâlete düşürürse artık onu hidayete erdirebilecek hiçbir kimse bulunamaz. Allah böylelerini azgınlıkları içinde yollarını şaşırması olarak bırakır⁸²².”

Ör II:

{ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ }

“İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder⁸²³.”

Bu örneklerde muzarî fiilin başında yer alan و veya ف harfleri, soyut atıf harfi kabul edildiği için, bu harflerden sonra gelen muzari fiiller cevap fiiline atfedilmek suretiyle cezm edilmiştir.

2.7. CEVAP FİİLİ'NİN MERFÛ MUZÂRÎ OLMASI

Şart ve cezâda, cevap fiili muzarî olduğunda, meczum olması esastır. Fakat aşağıda yer alan iki durumda, muzari olan cevap fiili, merfu olabilmektedir. Şöyle ki;

1-Şart fiili, lafzen ve manen veya sadece manen mâzî fiil olduğunda, muzari olan cevap fiilinin cezm edilmesi tercih edilmekle birlikte ref edilmesi de caizdir⁸²⁴.

Ör I:

{ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا }

⁸²⁰ Araf, 7/186.

⁸²¹ Bakara, 2/284.

⁸²² Araf, 7/186.

⁸²³ Bakara, 2/284.

⁸²⁴ İbn Mâlik, Şerhu'l-kâfiyeti'ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1588-1589.

“Kim dünya hayatı ve onun ziynetini istiyorsa, orada onlara işlerinin karşılığını eksiksiz veririz⁸²⁵.”

Bu ayet-i kerimede şart fiili mazi, cevap fiili ise meczum muzaridir. Zira şart fiili mazi olsa bile, muzari olan cevap fiilinin cezm edilmesi tercih edilmektedir.

Ör II:

إِنْ أَتَيْتَنِي أُكْرِمُكَ

“Eğer bana gelirsen, sana ikram ederim.”

Bu örnekte ise şart fiili mazi olduğu için, muzari olan cevap fiili, merfu olmuştur. Zira şart fiili mazi, cevap fiili muzari olduğunda, cevabın merfu olması caizdir.

Ör III:

وَإِنْ أَتَاهُ خَلِيلٌ يَوْمَ مَسْغَبَةٍ يَقُولُ لَا غَائِبٌ مَالِي وَلَا حَرَمٌ

“Bir dost, sıkıntılı günde ona gelirse; ona (senin için) benim param yok değil haram değil der⁸²⁶.”

Bu örnekte de şart fiili mazi olduğu için, muzari olan cevap fiili (يَقُولُ), merfu şekilde gelmiştir.

2-Şart ve cevap fiilleri, lafzen ve manen mûzârî ise, cezm edilmeleri vaciptir. Fakat zayıf olan bir görüşe göre, cevap fiilinin nesirde ve nazımda ref edilmesi caizdir⁸²⁷.

Ör I:

يَا أَقْرَعُ بَنَ حَابِسٍ يَا أَقْرَعُ إِنَّكَ إِنْ يُصْرَعِ أَخُوكَ تُصْرَعُ

“Ey Akra‘ b. Hâbis, Ey kel, eğer kardeşin öldürülürse sen de şüphesiz öldürülürsün⁸²⁸.”

Ör II:

فَقُلْتُ تَحْمَلُ فَوْقَ طَوْفِكَ إِنَّهَا مُطَبَّعَةٌ مَنْ يَأْتِيهَا لَا يَضِيرُهَا

“Daha fazla tahammül et çünkü şüphesiz o doludur, kim ondan alırsa ona zarar vermez dedim⁸²⁹.”

Bu iki örnekte de şart fiilleri meczum muzari olmasına rağmen muzari olan cevap fiilleri merfudur.

⁸²⁵ Hûd, 11/15.

⁸²⁶ İbn Mâlik, Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1589.

⁸²⁷ İbn Mâlik, Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1589; Abbas Hasan, en-Nahvü'l-Vâfi, Mısır 1974, IV, s.474.

⁸²⁸ İbn Mâlik, Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1589.

⁸²⁹ İbn Mâlik, Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiyye, Mekke 1982, III, s.1590.

Yukarıda zikredilen her iki durumumda da, cevap cümlesinde yer alan merfu muzarinin i‘râbı ise, şu şekildedir;

Eğer merfu olan muzari fiil, şiiirde ise ve bu merfu muzarinin mamüllerinden biri, şart edatının önüne geçmemiş ise, bu durumda merfu olan muzari fiil, şartın cevabıdır ve zaruret nedeniyle veya zayıf olan görüşe merfu olmuştur. Aynı şekilde merfu muzari olan fiil nesirde ise, zayıf olan görüşe göre merfu olmuştur. Eğer merfu olan muzari fiilin mamüllerinden biri, şart edatının önüne geçmiş ise, nahivcilerin çoğuna göre bu fiil, ref konumundadır ve hakiki cevap olmayıp, cevabın delilidir⁸³⁰.

2.8. ŞART VE CEZÂ’DA İ‘RAB

2.8.1. Şart Edatları’nın İ‘râbı

İ‘rab bakımından şart edatları, mu‘reb ve mebnî olmak üzere ikiye ayrılır. Şart edatları içerisinde **أَيُّ** şart edatı, mu‘rebtir. Diğer şart edatları ise, mebnidir.

Şart edatlarının yapı bakımından harf ve isim olmak üzere ikiye ayrıldığını daha önce ifade etmiştik. Şart edatlarının yapı bakımından farklı olması, beraberinde farklı i‘rab edilmelerini getirmektedir. Bu bakımdan biz de, şart edatlarını, harf olan şart edatlarının i‘rabı ve isim olan şart edatlarının iğrabı şeklinde ikiye ayırarak her bir edatın i‘rabını bu iki başlık altında incelemeye çalışacağız.

2.8.1.1. Harf Olan Şart Edatları’nın İ‘râbı

Harf olan şart edatları; **إِنَّ**, **إِذْمَا**, **لَوْ**, **لَوْلَا**, **لَوْمًا** ve **لَمَّا** edatlarıdır. Harf olan bu edatlar, mebnidir. Harf olmaları nedeniyle de i‘rabda mahalleri yoktur. Zira harf olan edatlar için genel kural bu şekildedir⁸³¹.

إِنَّ Şart Edatı’nın İ‘râbı

إِنَّ şart edatı, daha önce de belirtildiği gibi temel şart edatıdır ve cezm eder. Yapı bakımından ise harftir. Harf olan şart edatları, mebnidir ve i‘rabdan mahalli yoktur⁸³². Dolayısıyla da **إِنَّ** şart edatının i‘rabdan mahalli yoktur.

إِذْمَا Şart Edatı’nın İ‘râbı

إِذْمَا şart edatının yapısı ile alakalı olarak harf ve zarf (isim) olmak üzere iki farklı görüşün var olduğunu daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla bu görüş farklılığına bağlı olarak iki farklı i‘rab durumu söz konusu haline gelmektedir. **إِذْمَا** şart edatının

⁸³⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.475-476.

⁸³¹ Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkibü’l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.163.

⁸³² Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkibü’l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.163.

harf olduğunu ileri sürenlere göre **إِنَّمَا** şart edatı, aynen **إِنْ** şart edatı gibi amel eder. Yani kendisinden sonra gelen şart ve cevap fiillerini şart harfi olmak üzere cezm eder. Aynı şekilde **إِنَّمَا** şart edatı, aynen **إِنْ** şart edatı gibi de i‘rab giyer. **إِنَّمَا** şart edatının harf olduğunu ileri sürenlere göre **إِنَّمَا** şart edatı mebnidir ve i‘rabdan mahalli yoktur.

إِنَّمَا şart edatının zarf olduğunu ileri sürenlere göre ise, **إِنَّمَا** şart edatı aynen diğer isim soylu zarf olan şart edatları gibi i‘rab giyer. Dolayısıyla **إِنَّمَا** şart edatı, zarf olmak üzere kendisinden sonra gelen şart fiiline muzaftır. Şart fiili ise, **إِنَّمَا** şart edatının muzafun ileyhi durumundadır. **إِنَّمَا** şart edatı, zarf olmak üzere cevap fiili sebebiyle mansuptur⁸³³.

لَوْ Şart Edatı'nın İ‘râbı

لَوْ şart edatı, gerek mazide gerekse istikbalde şart ifade edecek şekilde kullanılsın, her iki türü ile cezm etmeyen şart harfidir. Bu nedenle yapı bakımından harf olan diğer şart edatları gibi değerlendirilir. Buna göre **لَوْ** şart edatı, sükûn üzere mebnidir ve i‘rabtan mahalli yoktur.

لَوْلَا Şart Edatı'nın İ‘râbı

لَوْلَا şart edatının i‘rabı konusunda iki durum söz konusudur. Buna göre;

لَوْلَا şart edatından sonra merfu isim veya munfasıl zamir gelirse bu durumda **لَوْلَا** şart edatı, ibtida (Başlangıç) harfidir⁸³⁴. Merfu isim ve munfasıl zamir ise, mübteda olmak üzere ref konumundadır. **لَوْلَا** şart edatından sonra muttasıl zamir geldiğinde ise, **لَوْلَا** şart edatı, harfî cerdir⁸³⁵. Muttasıl zamir ise cumhura göre mecrurdur fakat Ahfeş ve Kufe ekolüne göre ref konumundadır⁸³⁶.

لَوْمَا Şart Edatı'nın İ‘râbı

لَوْمَا şart edatının i‘rabı aynen **لَوْلَا** şart edatının i‘rabı gibidir. Zira bu iki edat, şart edatı olarak kullanıldıklarında gerek mana gerek kullanılış gerekse i‘rab açısından aynıdır⁸³⁷. Dolayısıyla **لَوْمَا** şart edatının i‘rabı, **لَوْلَا** şart edatına kıyasla i‘rab edilir.

⁸³³ Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I, s. 247; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkibü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.163-164.

⁸³⁴ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.599; Ayrıca bkz. Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.514, 1. nolu dipnot.

⁸³⁵ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.602.

⁸³⁶ Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâli İbn Secerî*, Kahire 1992, I, s.276-277.

⁸³⁷ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.609.

أَمَّا Şart Edatı'nın İ'râbı

أَمَّا, cumhura göre kendisine takdir edilen şart ismi ve bu şart isminin şart cümlesinden oluşan;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ

cümlesinin yerini tutmaktadır⁸³⁸. Bu nedenle de أَمَّا şart edatı, bu takdire göre i'rab edilmektedir. Ör:

أَمَّا زَيْدٌ فَعَالِمٌ

“Zeyd ise alimdir.”

Bu cümlelerin takdiri cumhura göre şu şekildedir;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَزَيْدٌ عَالِمٌ

Yukarıda yer alan örnek cümlede أَمَّا, kendisine takdir edilen şart ismi ve bu şart isminin şart cümlesinden oluşan;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ

Cümlesinin yerini tutmaktadır. أَمَّا, basit bir harf olması nedeniyle i'rabdan mahalli yoktur.

لَمَّا Şart Edatı'nın İ'râbı

لَمَّا edatının yapısıyla ilgili olarak harf ve zarf olmak üzere iki temel görüşün olduğunu daha önce belirtmiştik. Söz konusu bu edatın yapısıyla alakalı görüş farklılığı, beraberinde de farklı i'rablandırmayı getirmiştir. Buna göre لَمَّا edatının zarf olduğunu ileri sürenler, söz konusu edatı kendisinden sonraki cümleye izafe ederler ve cevap cümlesinde yer alan fiil veya şib-h fiil tarafından mansub olduğunu ifade ederler. Ör:

لَمَّا أَطَاعَنِي أَحْسَنْتُ إِلَيْهِ

“Bana itaat ettiği zaman ona iyilik ettim.”

Bu örnekte لَمَّا edatı zarftır ve cevap cümlesinde yer alan fiil ile mansub olmuştur⁸³⁹. لَمَّا edatı; şart cümlesine muzaftır ve sukûn üzere mebni olduğu için mahallen mansubtur⁸⁴⁰.

⁸³⁸ el-Müberriid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.353; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dânî fî hurûfî'l-me'ânî*, Beyrut 1992, s.522; Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi, *Emâlî İbn Şecerî*, Kahire 1992, III, s.130; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], IX, s.11; İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiyye*, Mekke 1982, III, s.1646; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.478; Ahmet b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfî'l-me'ânî*, Dimeşk [ts], s.98; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfî*, Mısır 1974, II, s.8.

⁸³⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, [ys] [ts], II, s.222; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfî*, Mısır 1974, II, s.296.

⁸⁴⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfî*, Mısır 1974, II, s.296; Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fî'l-kavâ'idî ve'l-i'râb*, Karaçi 2011, s.277-278.

لَمَّا edatının harf olduğunu ileri sürenler ise, لَمَّا edatının zarf olmasını ve cevab fiili tarafından mansub olmasını mümkün görmezler. Zira لَمَّا edatının harf olduğunu ileri sürenlere göre لَمَّا edatı, zarf olarak kabul edilecek olursa mansub olur. Bu durumda şartın, bu edat üzerinde amel etmesi doğru değildir çünkü muzafın ileyh olduğu için cer konumundadır. Muzafun ileyh ise, muzaf üzerinde amel edemez. O zaman لَمَّا edatının cevabı, لَمَّا edatının amili olması gerekir. Fakat لَمَّا edatının cevabı, başında إِذَا الْفَجَائِيَّةِ veya nefy ما'sı ile başlayan bir cümle şeklinde olabilir. إِذَا الْفَجَائِيَّةِ ve nefy ما'sından sonra gelen amil ise إِذَا الْفَجَائِيَّةِ ve nefy ما'sından öncekiler üzerinde amel edemez. Zira إِذَا الْفَجَائِيَّةِ ve nefy ما'sı kendilerinden öncekiler üzerinde amel edilmesine engel olur⁸⁴¹. Bu nedenle لَمَّا edatının harf olduğunu ileri sürenler, لَمَّا edatının zarf olmasını mümkün görmemiş ve bu edatın harf olduğunu ifade ederek i'rab konusunda da bu edatı, şart anlamı taşıyan edatlar gibi görüp i'rablandırmışlardır⁸⁴².

2.8.1.2. İsim Olan Şart Edatları'nın İ'râbı

Şart edatlarından مَآ , كَيْفَ , إِذَا , كَلَّمَا , مَهْمَا , أَيُّ , حَيْثُمَا , أَنَّى , أَيَّانَ , أَيْنَ , مَتَى , مَنْ edatları yapı bakımından isimdir. İsim olan bu şart edatları kendi aralarında zarf olan ve olmayan şekilde ikiye ayrılır. Bu şart edatları içerisinde أَيُّ şart edatı mu'rebdir. أَيُّ şart edatı dışındaki diğer şart edatları ise mebnidir.

İsim olan şart edatlarının i'rabı ile ilgili her ne kadar genel kurallar var ise de, edatların yapıları ile ilgili görüş ayrılıkları, farklı i'rab şekillerini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, isim olan şart edatlarının i'rabı ile alakalı genel kaideleri zikredilip, ardından her bir edatın ayrı ayrı i'rab durumları incelenecektir.

1-Cezm eden şart isimleri, harfî cerden sonra veya muzaftan sonra geldiklerinde cer harfî veya muzaf sebebiyle mecrur olur⁸⁴³.

Ör I:

عَمَّا تَسْأَلُ أَسْأَلُ

“Ne hakkında sorarsan ben de sorarım.”

Ör II:

كِتَابٌ مَنْ تَقْرَأُ أَقْرَأُ

⁸⁴¹ Hasan ibn Kâsım Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fî hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, Beyrut 1992, s.595; Ebu Hayyan el-Endülisî, *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut, 2002, V, s.421, III, s.422-423.

⁸⁴² Muhyi'd-dîn ed-Dervîş, *I'ğrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*, Humus 1992, V, s.15; Ebu'l-Bekâ 'Abdullah b. El-Hüseyn el-'Ukbûrî, *et-Tibyân fî i'râbu'l-Kur'ân*, Mısır 1976, s.90.

⁸⁴³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfî*, Mısır 1974, IV, s.438.

“Kimin kitabını okursan ben de (onu) okurum.”

2-İsim olan şart edatı, zamana veya mekâna delalet eden bir zarf ve şart fiili de tam fiil ise, bu durumda edat, şart fiilinin zarfıdır, dolayısıyla da mansubtur⁸⁴⁴.

Ör I:

مَتَى تَذْهَبُ أَذْهَبُ مَعَكَ

“Ne zaman gidersen ben de seninle birlikte giderim.”

Ör II:

أَيْنَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ

“Nerede oturursan ben de otururum.”

Zamana veya mekâna delalet eden şart isminin fiili nâsîh fiil olur ise, bu durumda bu edat, nâsîh fiilin haberinin zarfıdır⁸⁴⁵.

Ör I:

أَيْنَمَا تَكُنْ تَجِدُ صَدِيقًا

“Her nerede olursan ol bir arkadaş bulursun.”

Bu örnekte mekâna delalet eden şart ismi nâsîh fiilin mahzûf haberinin zarfıdır.

3-İsim olan şart edatı, tek bir olaya, bir başka ifade ile bir tek manaya delalet eden bir edat ise, bu durumda edat, şart fiilinin mefulü mutlakıdır.⁸⁴⁶

Ör I:

أَيَّ كِتَابٍ تَقْرَأُ أَقْرَأُ

“Hangi kitabı okursan ben de (onu) okurum.”

4-İsim olan şart edatı, tek bir olaya delalet etmeyen fakat kişiye delalet eden bir edat ise ve şart fiili de lazım veya nâsîh bir fiil ise, bu durumda edat mübtedadır. Haberi ise, kendisinden sonra gelen cümledir⁸⁴⁷.

Ör:

مَنْ يَكْفُرْ أَكْفُرْ مَعَهُ

“Kim kalkarsa ben de onunla birlikte kalkarım.”

⁸⁴⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.164.

⁸⁴⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438.

⁸⁴⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438.

⁸⁴⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438; Ali Ebu'l-Mekârim, *et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.164.

İsim olan şart isminin şart fiili, mütedaddî bir fiil ise ve bu şart fiili cümlede zahiren bir ismi nasb etmemiş ise, bu durumda şart ismi, meful olur⁸⁴⁸.

Ör:

مَنْ تُكْرِمُ أَحْتَرِمُهُ

“Kime ikram edersen ona saygı duyarım.”

İsim olan şart isminin şart fiili, mütedaddî bir fiil ise ve bu şart fiili cümlede zahiren bir ismi nasb etmiş ise, bu durumda şart isminin, iştilal nedeniyle cumhura göre mübteda veya meful olması caizdir⁸⁴⁹.

Ör:

مَنْ يُكْرِمُ خَالِدًا أَحْتَرِمُهُ

“Kim Halid’e ikram ederse, ona saygı duyarım.”

Sonuç itibariyle bütün şart isimlerinin âmili, nasih fiil olmamak kaydıyla şart fiilidir. Zarf olan şart isimlerinin amili, şart fiili nasih fiil ise, bu nasih fiilin haberidir. إِذَا şart isminin amili ise kendi cevabıdır.

Şart isimleri ile ilgili genel i‘rab kurallarını bu şekildedir. Fakat her bir şart isminin kullanım formları farklı olduğu için ve yapılarından kaynaklı görüş ayrılıkları olması nedeniyle bu edatların i‘rabları tek tek incelenecektir.

مَنْ Şart Edatı’nın İ‘râbı

مَنْ şart edatı, daha önce de belirtildiği gibi, yapı itibariyle isimdir. مَنْ şart edatı, yapı bakımından isim olduğu için, cümle içerisinde i‘rab giyebilmektedir. İ‘rabı ise, cümledeki konumuna veya kullanılış şekline göre farklılık göstermektedir. Buna göre;

a) مَنْ şart edatı, harf-i cerden veya muzaf olan kelimedden sonra gelirse, bu durumda cer harfi veya muzaf sebebiyle mecrur olur⁸⁵⁰.

Ör I:

عَمَّنْ تَتَعَلَّمُ أَتَعَلَّمُ

“Kimden öğrenirsen ben de ondan öğrenirim.”

Ör II:

بِمَنْ تَمُرُّ أَمُرُّ بِهِ

“Kime uğrarsan ben de ona uğrarım.”

⁸⁴⁸ Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkibü’l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.164.

⁸⁴⁹ Ali Ebu’l-Mekârim, *et-Terâkibü’l-İsnâdiyye*, Kahire 2007, s.164.

⁸⁵⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s. 438.

Yukarıdaki iki örnekte de مَنْ şart ismi, cer harflerinden sonra geldiği için mecrurdur.

Ör III:

كِتَابٌ مَنْ تَقْرَأُ أَقْرَأُ

“Kimin kitabını okursan ben de (onu) okurum.”

Bu örnekte de مَنْ şart ismi, muzafun ileyih olduğu için yine mecrurdur.

b) مَنْ şart isminin şart fiili, lazım fiil veya müteaddi fiil ise, bu durumda مَنْ şart ismi, mübteda olmak üzere merfudur⁸⁵¹. Haberi ise şart cümlesi veya cevap cümlesi veyahut da şart ve cevap cümlesinin her ikisidir⁸⁵².

Ör I:

مَنْ يُهَاجِرُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَهَاجِرُ مَعَهُ

“Kim Allah yolunda hicret ederse ben de onunla birlikte hicret ederim.”

Ör II:

مَنْ يُكْرِمُ زَيْدًا أَكْرِمُهُ

“Kim Zeyd’e ikram ederse ben de ona ikram ederim.”

Bu örneklerde مَنْ şart isminin şart fiilleri lazım fiil ve müteaddî fiil olduğu için مَنْ şart ismi, mübteda olmak üzere merfu olmuştur.

c) مَنْ şart isminin şart fiili, cümlede meful almamış müteaddi (meful isteyen) bir fiil ise, bu durumda مَنْ şart ismi, şart fiilinin mefulün bihi olmak üzere mansuptur. مَنْ şart isminin amili ise, şart fiilidir⁸⁵³.

Ör I:

مَنْ تُكْرِمُ أَكْرِمُ

“Kime ikram edersen ben de ikram ederim.”

Ör II:

مَنْ تُجَاوِرُ فَأَحْسِنُ إِلَيْهِ

“Kime komşu olursan ona iyilik yap.”

مَتَى Şart Edatı'nın İ'râbı

مَتَى şart edatı, zamana delalet etmek için vaz olunan ve şart anlamı içeren isim soylu zaman zarfidır⁸⁵⁴. Bu nedenle isim soylu zarf olan şart edatları gibi

⁸⁵¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.143.

⁸⁵² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438, 5 nolu dipnot.

⁸⁵³ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s. 439; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.143.

i'rablandırılmaktadır⁸⁵⁵. Bu durumda مَتَى şart ismi, zaman zarfı olmak üzere mahallen mansubtur⁸⁵⁶. Fakat âmîlinin, şart fiili mi yoksa şartın cevabı mı olduğu konusunda ihtilaf söz konusudur. Tercih edilen görüş ise, diğer şart isimlerinde olduğu gibi şart fiilidir⁸⁵⁷. Genel kural bu şekilde olmakla birlikte, şart ismiyle oluşturulan şart cümlesindeki fiil eğer nasih değil ise, bu durumda amil şart fiilidir. Ör:

مَتَى يُقْبَلُ فَصَلُّ الرَّبِّيعِ يُعْتَدِلُ جَوْنًا

“İlkbahar ne zaman gelirse havamız (o zaman) ılıman olur.”

Bu cümlede şart fiili nasih bir olmadığı için amil şart fiildir. Fakat cümlede şart fiili nasih bir olursa bu durumda amil, nasih olan fiilin haberidir. Ör:

مَتَى يَكُنُ الْجَوُّ مُعْتَدِلًا نَسَافِرُ مَعَكَ

“Hava ne zaman ılıman olursa, seninle birlikte yolculuk yaparız.”

Bu cümlede şart fiili nasih bir fiil olduğu için zaman zarfı anlamında olan مَتَى şart isminin amili nasih fiilin haberidir⁸⁵⁸.

أَيْنَ Şart Edatı'nın İ'râbı

أَيْنَ şart edatının, mekana delalet eden isim soylu zarf olduğunu ifade etmiştik. أَيْنَ şart edatı, mekana delalet ettiği için, cümle içerisinde zarf olmak üzere nasb konumundadır⁸⁵⁹. Amil ise şart fiilidir⁸⁶⁰. Ör:

أَيْنَ نَعْمُ أَقِمُّ

“Her nerede ikamet edersen ben de (orada) ikamet ederim.”

أَيَّانَ Şart Edatı'nın İ'râbı

أَيَّانَ şart edatının, yapı bakımından isim soylu zaman zarfı⁸⁶¹ olduğunu ve zamana delalet etmek üzere vaz olunduğunu⁸⁶² daha önce ifade etmiştik. Bu

⁸⁵⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, Kahire 1988, III, s.52, III, s.56; el-Müberrid, *el-Muktadab*, Kahire 1994, II, s.45, II, s.52; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut 1996, II, s.159; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, Mısır [ts], VII, s.42.

⁸⁵⁵ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Kitâbu'l-muktesid fi şerhi'l-îzâh*, Irak 1982, II, s.1116.

⁸⁵⁶ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.143.

⁸⁵⁷ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Kitâbu'l-muktesid fi şerhi'l-îzâh*, Irak 1982, II, s.1116; 'Abdu'l'azîz ibn Zeyd ibn Cum'ati el-Mevsîlî, *Şerhu elfiyyeti ibn-i Mu'tî*, Riyad 1985, I, s.329.

⁸⁵⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438.

⁸⁵⁹ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.467.

⁸⁶⁰ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Kitâbu'l-muktesid fi şerhi'l-îzâh*, Irak 1982, II, s.1116.

⁸⁶¹ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.449; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.427; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut, 2009, II, s.130.

⁸⁶² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.430.

bakımdan **أَيَّانَ** edatı, şart edatı olarak kullanıldığında cümle içerisinde şart fiilinin zarfı olmak üzere nasb konumundadır⁸⁶³. Bu durumda amil, şart fiilidir. Ör:

أَيَّانَ تُعَدُّ تُحَدِّدِي

“Her ne zaman dönersen beni bulursun.”

Bu cümlede **أَيَّانَ** şart ismi, şart fiilinin zaman zarfıdır ve nasb konumundadır. Fakat cümle içerisinde şart fiili nasih bir fiil ise, bu durumda **أَيَّانَ** şart edatı, nasih fiilin haberinin zarfıdır⁸⁶⁴.

Ör I:

أَيَّانَ تَكُنْ عَبْدًا صَالِحًا يُسَاعِدِ اللَّهُ فِي أَعْمَالِكَ

“Her ne zaman salih bir kul olursan, Allah sana işlerinde yardım eder.”

Ör II:

أَيَّانَ تَكُنْ مُجْتَهِدًا تَنْجَحُ فِي الْإِمْتِحَانِ

“Her ne zaman çalışkan olursan sınavda başarılı olursun.”

Yukarıda yer alan her iki örnekte de, şart fiili nasih bir fiil olduğu için, bu durumda **أَيَّانَ** şart edatı, nasih fiilin haberinin zarfıdır.

أَنَّى Şart Edatı'nın İ'râbı

أَنَّى şart edatının yapısı konusunda, genellikle mekana delalet etmek üzere vaz olunan isim soylu zarf olduğunu daha önce ifade etmiştik. Buna bağlı olarak **أَنَّى** şart edatı, cümle içerisinde şart fiilinin zarfı olmak üzere nasb konumundadır. Amili ise şart fiilidir⁸⁶⁵. Zira isim soylu şart edatları, şart fiili tarafından nasb edilmektedir⁸⁶⁶. Ör:

أَنَّى تَجْلِسُ تَرْتَحُ

“Her nereye oturursan, dinlenirsin.”

أَنَّى şart edatının, **كَيْفَ** anlamında kullanıldığında ise, cümlede hâl olmak üzere nasb konumunda olduğu ifade edilmektedir⁸⁶⁷.

حَيْثُمَا Şart Edatı'nın İ'râbı

⁸⁶³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut, 2009, II, s.143.

⁸⁶⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438.

⁸⁶⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438; Mustafâ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.143; Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fî'l-kavâ'idi ve'l-i'râb*, Karâçi 2011, s.183.

⁸⁶⁶ Ebû Ali el-Hasan ibn Ahmet ibn 'Abdulgaffâr el-Fârisî, *el-Îzâhu'l-'Azûdi*, Mısır 1969, s.321.

⁸⁶⁷ Muhammed Abdulhalik Adîme, *Dirâsât li uslûbi'l-Kurâni'l-Kerim*, Kahire, [ts], 1. Kısım, 1. Cüz, s. 640.

حَيْثُما şart edatı, daha önce de belirtildiği gibi yapı bakımından isim soylu mekan zarfıdır. İsim soylu şart edatı olması nedeniyle de, diğer isim soylu şart edatlarının genel itibariyle tabi olduğu kurala tabidir. Buna göre حَيْثُma şart isminden sonra gelen şart fiili nasih değil ise, bu durumda حَيْثُma şart ismi, şart fiilinin zarfıdır ve mahallen mansubtur. Amili ise, şart fiildir⁸⁶⁸. Ör:

حَيْثُما تَجْلِسُ تَرْتَحُ

“Her nerede oturursan dinlenirsin.”

Yukarıdaki bu örnek cümlede, şart fiili nasih olmadığı için, حَيْثُma şart isminin amili şart fiilidir ve حَيْثُma şart ismi de bu şart fiilinin mekan zarfı olmak üzere nasb konumundadır. Fakat حَيْثُma şart isminden sonra gelen şart fiili nasih ise, bu durumda حَيْثُma şart ismi, nasih fiilin haberinin zarfıdır⁸⁶⁹. Ör:

{ وَحَيْثُ ما كُنْتُمْ قُولُوا وَجُوهَكُمْ شَطْرَهُ }

“Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin⁸⁷⁰.”

Yukarıdaki ayet-i kerimede حَيْثُma şart isminden sonra gelen şart fiili nasih olduğu için, حَيْثُma şart ismi, zarf olmak üzere nasb konumundadır ve كُنْتُمْ nasih fiilinin mahzup olan haberine müteallaktır (bağlıdır/ilgilidir). Bir diğer ifade ile حَيْثُma şart ismi, كُنْتُمْ nasih fiilinin mahzup olan haberine bağlı olarak zarf olmak üzere nasb konumundadır⁸⁷¹.

أَيُّ Şart Edatı'nın İ'râbı

أَيُّ şart edatı, cezm eden diğer isim soylu şart edatlarından farklı olarak mu'rebtir. Bu nedenle cümle içerisinde ref, nasb ve cer konumlarından her hangi birisinde bulunduğu, bu konuma bağlı olarak harekesi de değişiklik gösterebilir.

أَيُّ şart edatı, kendisinden sonra gelen bir şeye muzaf olmayı gerektirir. Buna nedenle أَيُّ şart edatı, muzaf olduğu şeye göre cümle içerisinde i'rab bakımından farklı konumlarda olabilir⁸⁷². Buna göre;

أَيُّ şart edatı, zamana veya mekana delalet eden bir şeye muzaf olduğunda, mefulün fih olmak üzere nasb olur⁸⁷³. Ör:

أَيُّ يَوْمٍ تَذْهَبُ أَذْهَبُ

⁸⁶⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi 'l-'Arabîyye*, Beyrut, 2009, II, s.143.

⁸⁶⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.438.

⁸⁷⁰ el-Bakara, 2/144.

⁸⁷¹ Muhyi'd-Dîn ed-Dervîş, *I'ğrâbu 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve beyânuhû*, Humus 1992, I, s.206.

⁸⁷² Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi 'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.143.

⁸⁷³ Abdulkâhir el-Cürçânî, *Kitâbu 'l-muktesid fî şerhi 'l-izâh*, Irak 1982, I, s.1116; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi 'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.143.

“Hangi gün gidersen ben de (o gün) giderim.”

أَيَّ بَلَدٍ تَسْكُنُ أَسْكُنُ

“Hangi ülkede ikamet edersen ben de (orada) ikamet ederim.”

أَيُّ şart edatı, kendisinden sonra meful gerektiren bir fiil geldiğinde, mefulün bih olmak üzere nasb olur. Bu durumda amil şart fiilidir⁸⁷⁴.

Ör I:

أَيُّهُمْ تَضْرِبُ أَضْرِبُ

“Hangisini döversen ben de (onu) döverim.”

Ör II:

أَيَّ كِتَابٍ تَقْرَأُ تَسْتَفِيدُ

“Hangi kitabı okursan istifade edersin.”

Ör III:

{ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى }

“Hangisi ile çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler onundur⁸⁷⁵.”

أَيُّ şart edatı, kendisinden sonra lazım veya müteaddî bir fiil geldiğinde, mübteda olmak üzere ref olur. Haberi ise, şart ve cevap fiilleridir⁸⁷⁶.

Ör I:

أَيُّهُمْ يَأْتِنِي أَكْرَمُهُ

“Onlardan hangisi bana gelirse, ona ikram ederim.”

Ör II:

أَيُّهُمْ تَضْرِبُهُ أَضْرِبُهُ

“Onlardan hangisini döversen, ben de onu döverim.”

Ör III:

أَيُّ رَجُلٍ يَخْدِمُ أُمَّتَهُ تَخْدِمُهُ

“Hangi kimse milletine hizmet ederse, millet de ona hizmet eder.”

أَيُّ şart edatı, başına harf-i cer alması veya muzafun ileyh olması durumunda mecrur olur⁸⁷⁷. Ör:

بِأَيُّهُمْ تَمَرَّرَ أَمَرَّرَ بِهِ

⁸⁷⁴ İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], VII, s.44; Abdulkâhir el-Cürçânî, *Kitâbu'l-muktesid fî şerhi'l-îzâh*, Irak 1982, I, s.1116.

⁸⁷⁵ İsrâ, 17/110.

⁸⁷⁶ İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-mufasssal*, Mısır [ts], VII, s.44; Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. İshâk es-Saymeriyy; *et-Tabsiratü ve't-Tezkiretü*, Dimeşk 1982, I, s.415.

⁸⁷⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. İshâk es-Saymeriyy; *et-Tabsiratü ve't-Tezkiretü*, Dimeşk 1982, I, s.415-416; Abdulkâhir el-Cürçânî, *Kitâbu'l-muktesid fî şerhi'l-îzâh*, Irak 1982, I, s.1116-1117.

“Onlardan hangisine uğrarsan, ben de ona uğrarım.”

عَلَامَ أَيَّهِمْ تَضْرِبُ أَضْرِبُهُ

“Hangisinin çocuğunu döversen, ben de onu döverim.”

مَهْمَا Şart Edatı'nın İ'râbı

مَهْمَا şart edatının yapı bakımından nahivcilerin çoğunluğuna göre isim olduğunu daha önce ifade etmiştik. مَهْمَا şart edatı isim olduğu için, cümle içerisindeki konumuna ve kullanımına göre i'râb giymektedir. Buna göre;

مَهْمَا şart isminin şart fiili, meful isteyen bir fiil ise, bu durumda مَهْمَا şart ismi, şart fiilinin mefulün bihi olmak üzere mahallen mansub olur⁸⁷⁸. Ör:

مَهْمَا تَفْعَلُ تُسْأَلُ عَنْهُ

“Her ne yaparsan ondan hesaba çekilirsin.”

مَهْمَا şart isminin şart fiili, lazım veya mefulünü tamamlamış/alınmış müteaddî bir fiil ise, bu durumda مَهْمَا şart ismi, mübteda olmak üzere mahallen merfudur ve şart cümlesi de mübteda olan مَهْمَا şart isminin haberidir⁸⁷⁹.

Ör I:

مَهْمَا تَفْعَلُوهُ تَجِدُوهُ

“Her ne yaparsanız, onu bulursunuz.”

Ör II:

مَهْمَا يَنْزِلُ بِكَ مِنْ حَطْبٍ فَاحْتَمِلْهُ

“Her ne ile karşılaşırsan (Başına her ne gelirse, ona tahammül et.”

مَهْمَا şart edatının isim olması nedeniyle, cümlede mecrur olup olmayacağı ile alakalı nahivciler tarafından bazı bilgiler aktarılmaktadır. Buna göre Ebu Hayyan ve Suyûtî, مَهْمَا şart edatından önce cer harfi geldiğinde veya مَهْمَا şart edatı, muzafun ile olduğu mecrur olmayacağını fakat İbn Uşfûr'un mecrur olabileceği görüşünde olduğunu ifade etmektedirler⁸⁸⁰. Örneğin;

عَلَى مَهْمَا تَكُنْ أَكُنْ

“Her ne üzere olursan ben de (öyle) olurum.”

جِهَةً مَهْمَا تَقْصُدُ أَقْصُدُ

“Her ne tarafa yönelirsen ben de o tarafa yönelirim.”

⁸⁷⁸ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.143.

⁸⁷⁹ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 2009, II, s.143.

⁸⁸⁰ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, Kahire 1998, s.1864; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.452; Muhammed bin Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü Sabbân 'alâ şerhu'l-'eşmûni 'alâ elfiyeti İbn Mâlik*, [ts], IV, s.17.

Cümleleri EbuHayyan ve Suyutî gibi nahivcilere göre doğru bir kullanım değildir.

كُلَّمَا Şart Edatı'nın İ'râbı

كُلَّمَا edatı, kendisinden sonra gelen ve genellikle mazi fiillerden oluşan iki cümleye ihtiyaç duyar⁸⁸¹. Genellikle bu cümlelerden birincisi şart cümlesi, ikincisi ise cevap cümlesi şeklinde öngörülmektedir.

كُلَّمَا edatı ile oluşturulan şart cümlelerinde كَلُّ edatı, ittifakla mansuptur. Bu edatı nasb edan âmil ise mânâda cevap olan ve te'hiri yani كُلَّمَا edatından sonra gelmesi vacip olan fiildir⁸⁸². Aşağıdaki ayetten hareketle söz konusu edat ile oluşturulan cümlelerin i'rabı şu şekildedir;

{ كَلَّمَا رَزَقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رَزَقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ }

“Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde, “ Bu (tıpki) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!” diyecekler⁸⁸³. ”

Bu ayette كَلُّ edatı, zarf olmak üzere mansuptur. Nasb eden âmil ise, كُلَّمَا edatının cevabında yer alan قَالُوا fiilidir⁸⁸⁴.

إِذَا Şart Edatı'nın İ'râbı

إِذَا edatı, gelecek zaman için kullanılan ve genellikle şart anlamı içeren bir zarftır. Bu nedenle kendisinden sonra fiil cümlesi gelmesi gerekir⁸⁸⁵. إِذَا edatı şart edatı olarak kullanıldığında, nahivcilerin çoğunluğuna göre kendisinden sonra gelen fiil cümlesine muzaf olur ve إِذَا şart edatının amili, إِذَا şart edatının cevabıdır⁸⁸⁶. Bu durumda إِذَا şart edatı, şart cümlesine muzaftır. Şart cümlesi de muzafun ileyhtir ve cer konumundadır. Şart cümlesi, muzafun ileyh olduğu için, muzaf olan إِذَا şart edatının üzerinde amil olup amel edemez.

Bazı nahivcilere göre ise إِذَا şart edatı, kendisinden sonra gelen cümleye muzaf değildir ve kendisinden sonra gelen fiilin mamülüdür. Dolayısıyla bu

⁸⁸¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294.

⁸⁸² İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.118; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s.294; Celâleddin es-Suyûtî, *el-Matâliu's-Sa'ide fi şerhi'l-Ferîde*, Bağdat 1977, II, s.136.

⁸⁸³ el-Bakara, 2/25.

⁸⁸⁴ İbn Hişam, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, Kuveyt 2000, III, s.118.

⁸⁸⁵ Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem 'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.131.

⁸⁸⁶ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.369; Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem 'i-l-cevâmi'*, Beyrut 1998, II, s.133; Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, Kuveyt [ts], I,s.183; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, II, s. 279; Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, Beyrut 2002, I, s.95.

nahivcilere göre إِذَا şart edatının amili, şart fiili olmaktadır⁸⁸⁷. Bu görüşte olan Ebu Hayyan bu görüşünü şu şekilde delillendirmektedir⁸⁸⁸. Buna göre;

1- إِذَا الْفَجَائِيَّةُ, إِذَا şart edatının cevabı olarak vaki olabilir. إِذَا الْفَجَائِيَّةُ 'den sonra gelen, إِذَا الْفَجَائِيَّةُ 'nin öncesi üzerinde amel edemez. Ör:

{ وَإِذَا أَدَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَّسْتَهْمٍ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ }

“Kendilerine dokunan (kıtık ve hastalık gibi) bir sıkıntıdan sonra insanlara bir rahmet (esenlik) tattırduğumuz zaman, bir de bakarsın ki âyetlerimiz hakkında onların bir tuzağı vardır. De ki: Allah'ın tuzağı daha süratlidir. Şüphesiz elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar⁸⁸⁹. ”

2- إِذَا şart edatının cevabına ف 'nin bitişmesi. Buna göre إِذَا şart edatının cevabına bitişen cevap ف 'sinden sonra gelen, cevap ف 'sinin öncesi üzerinde amel edemez. Ör:

إِذَا قُمْتَ فَعَمْرٌو قَائِمٌ

“Sen kalkarsan, Amr da kalkar.”

3- إِذَا şart edatının cevabı, nefiy ما'sı ile olumsuz hale gelmiş bir cevap olabilir. Buna göre nefiy ما'sından sonra gelen, öncesi üzerinde amel edemez. Ör:

{ وَإِذَا تَنَلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتُّوَابَاتِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ }

“Ayetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, delilleri yalnızca: ‘Doğru sözlü iseniz babalarımızı getirin bakalım’ demek olur⁸⁹⁰. ”

4- Şart ve cevabın zamanlarının farklı olması. Buna göre bazı kullanımlarda şartın zamanı ile cevabın zamanı farklılık gösterebileceğinden, amilin cevap olmaması gerekir, bunun aksine amilin şart fiili olması gerekir. Ör:

إِذَا جِئْتَنِي غَدًا أَجِئُكَ بَعْدَ غَدٍ

“Yarın bana gelirsen, ertesi gün de ben sana gelirim.”

Nahiv bilginlerinden Muradî, Ebu Hayyan'ın görüşlerini dile getirdikten sonra Cumhurun konuya ilişkin görüşünü açıklamaktadır. Cumhura göre eğer إِذَا şart edatının cevabı emel etmeye uygunsa, o zaman amel, cevaptır. Fakat eğer إِذَا şart edatının cevabının amel etmesini engelleyen bir etken yani cevabın başında yer alan

⁸⁸⁷ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s 369; Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut 2002, I, s.95; Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nuhhâs, *İ'rabu'l-Kur'ân*, Kahire 1985, IV, s.321.

⁸⁸⁸ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut 2002, I, s.95; Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s 369.

⁸⁸⁹ Yunus, 10/21.

⁸⁹⁰ el-Câsiye, 45/25.

إذا الفجائية, cevap cümlesinin başına gelen ف ve nefiy ما'sı gibi bir etken mevcut ise, o takdirde amil mukadderdir⁸⁹¹. Sonuç itibariyle, cumhurun görüşünün daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

كَيْفَ Şart Edatı'nın İ'râbı

كَيْفَ edatı, yapı bakımından isim olduğu için, şart edatı olarak kullanıldığında, isim olan diğer şart edatları gibi i'raplandırılır. Buna göre كَيْفَ şart ismi ile oluşturulan şart cümlesinde, şart fiili nakıs bir fiil değilse, bu durumda كَيْفَ şart ismi, hâl olmak üzere nasb konumundadır. Amili ise şart fiilidir⁸⁹². Ör:

كَيْفَ تَذْهَبُ أَذْهَبُ

“Nasıl gidersen ben de öyle giderim.”

Bu cümlede şart fiili nakıs bir fiil olmadığı için, başka bir ifadeyle şart fiili tam fiil olduğu için كَيْفَ şart ismi, hal olmak üzere nasb konumundadır. Amili ise şart fiilidir.

كَيْفَ şart ismi ile oluşturulan şart cümlesinde şart fiili nakıs bir ise, bu durumda كَيْفَ şart ismi, nakıs fiilin haberidir ve nasb konumundadır⁸⁹³. Ör:

كَيْفَ تَكُونُ أَكُونُ

“Nasıl olursan ben de (öyle) olurum.”

Bu örnekte ise, şart fiili nâkıs bir fiil olduğu için كَيْفَ şart ismi, nakıs fiilin haberidir.

مَا Şart Edatı'nın İ'râbı

مَا şart edatı, yapı bakımından isimdir. Bu nedenle kendisinden önce cer harfi geldiğinde veya muzafun ileyh olduğunda mecrur olur.

Ör I:

فِيمَا تَرُغِبُ أَرُغِبُ

“Sen ne istersen, ben de onu isterim.”

Ör II:

صَفْحَةً مَا تَكْتُبُ أَكْتُبُ

“Ne kadar sayfa yazarsan, ben de yazarım.”

⁸⁹¹ Hasan ibn Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, Beyrut 1992, s.369-370.

⁸⁹² Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.439; Muhammed Ali es-Serrâc, *el-Lübâb*, Dimeşk 1983, s. 139; Muhmmmed el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-kavâ'idi ve'l-i'râb*, Karaçi 2011, s.261.

⁸⁹³ Muhmmmed el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-kavâ'idi ve'l-i'râb*, Karaçi 2011, s.261.

ما şart edatının şart fiili, meful isteyen bir edat ise, bu durumda ما şart edatı, şart fiilinin mefulün bihi olmak üzere mahallen mansubtur⁸⁹⁴. Ör:

{ وَمَا تَقَدَّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ }

“Kendiniz için önceden ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz⁸⁹⁵.”

ما şart edatının şart fiili, mefule gerek duymayan bir fiil ise veya cümlede zahiren nasb ettiği bir isim var ise, bu durumda ما şart edatı, mübteda olmak üzere mahallen merfudur. Haberi ise, şart cümlesidir⁸⁹⁶.

Ör I:

مَا تَجِيءُ بِهِ الْقَدَرُ فَلَا مَفِرَّ مِنْهُ

“Kader her ne getirirse ondan kaçış yoktur.”

Ör II:

مَا تُكْرِمُ خَالِدًا أَحْتَرِمُكَ

“Halid’e her ne ikram edersen sana saygı duyarım.”

2.8.2. Şart ve Cevap’ın İ’râbı

Şart edatlarının yapı bakımından harf ve isim olmak üzere ikiye ayrıldığını, isim olan şart edatlarının da zarf olan ve olmayan şeklinde ikiye ayrıldığını şart edatlarının yapısını ele aldığımız başlık altında incelemiştik. Aynı şekilde şart edatlarının bazılarının cezm ettiğini bazılarının ise cezm etmediğini ifade ettik. Şart edatlarının, gerek yapı bakımından çeşitliliği gerekse cezm edip etmemeleri, beraberinde bu şart edatları ile oluşturulan şart-cevap cümlelerinin i’râbında çeşitlilik meydana getirmiştir. Bu nedenle şart-cevap cümlelerinin i’râbı, tek bir hükme bağlı kalmayıp, kullanılan şart edatına veya şart-cevap cümlelerinin geliş tarzına göre farklılık göstermektedir. Şart-cevap cümlelerini incelerken i’raplarına da değindiğimiz için bu başlık altında, şart-cevap cümlelerinin i’râbı ile ilgili genel kuralları ifade edeceğiz. Buna göre;

- Zarf olmayan şart edatları ile oluşturulan şart üslûbunda, şart cümlesinin,

- Cezm eden şart edatları ile oluşturulan şart üslûbunda ف ve إِذَا (Mufâcee izâsı) bitişmemiş cevap cümlesinin i’raptan mahalli yoktur⁸⁹⁷.

⁸⁹⁴ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-durûsi’l- ‘Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.143.

⁸⁹⁵ el-Müzzemmil, 73/20.

⁸⁹⁶ Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-durûsi’l- ‘Arabiyye*, Beyrut 2009, II, s.143.

-Zarf olan şart edatları ile oluşturulan şart üslûbunda, şart cümlesi izafet nedeniyle cer konumundadır⁸⁹⁸.

- Cezm etmeyen şart edatlarından لَوْ، لَوْلَا ve لَوْمَا ile oluşturulan şart üslûbunda, şart cümlesinin i‘rabdan mahalli yoktur⁸⁹⁹.

Ör I:

لَوْ جَاءَنِي زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُهُ

“Eğer Zeyd bana gelseydi, ona ikram ederdim.”

Ör II:

لَوْلَا زَيْدٌ لَعَرَقَ أَخُوكَ

“Eğer Zeyd olmasaydı, kardeşin boğulurdu.”

Cezm etmeyen şart edatları ile oluşturulan bu örneklerde şart cümlelerinin i‘rabdan mahalli yoktur.

-Cezm etmeyen şart edatlarından لَوْ، لَوْلَا ve لَوْمَا ile oluşturulan şart üslûbunda, cevap cümlesinin i‘rabdan mahalli yoktur⁹⁰⁰.

Yukarıda yer alan öneklerde cevap cümlelerinin de i‘rabdan mahalli yoktur.

-Cezm eden şart edatları ile oluşturulan şart üslûbunda, إِذَا ve ف (Mufâcee izâsı) bitişmiş cevap cümlesinin i‘raptan mahalli vardır⁹⁰¹.

Ör I:

{ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ }

“Allah’ın hakir kıldığı kimseyi onurlandırabilecek birisi yoktur⁹⁰².”

Ör II:

{ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمْتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ }

“Fakat kendi elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir belâ gelse hemen ümitsizliğe düşerler⁹⁰³.”

Bu ayet-i kerimelerde cevap cümleleri, إِذَا ve ف (Mufâcee izâsı) bitişmiş cevap cümleleri şeklindedir ve cezm mahallindedir. Zira cezm eden şart edatları, isim cümlesi şeklinde olan cevap cümlelerini mahallen cezm eder⁹⁰⁴.

⁸⁹⁷ Fahrüddîn Kabâve, *İ‘râbu’l-cümel ve eşbâhü’l-cümel*, Halep 1989, s.36.

⁸⁹⁸ Fahrüddîn Kabâve, *İ‘râbu’l-cümel ve eşbâhü’l-cümel*, Halep 1989, s.45-46.

⁸⁹⁹ Fâdıl Sâlih es-Sâmîrrâî, *el-Cümletü’l-‘Arabiyye te’lifühâ ve aksâmuuhâ*, Ürdün 2007, s.194.

⁹⁰⁰ Fahrüddîn Kabâve, *İ‘râbu’l-cümel ve eşbâhü’l-cümel*, Halep 1989, s.36.

⁹⁰¹ Fâdıl Sâlih es-Sâmîrrâî, *el-Cümletü’l-‘Arabiyye te’lifühâ ve aksâmuuhâ*, Ürdün 2007, s.200; Fahrüddîn Kabâve, *İ‘râbu’l-cümel ve eşbâhü’l-cümel*, Halep 1989, s.231.

⁹⁰² Hac, 22/18.

⁹⁰³ Rum, 30/36.

⁹⁰⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, Mısır 1974, IV, s.422.

- أَمَّا şart edatı ile oluşturulan şart üslûbunda şart ve cevabının i‘rabı şu şekildedir; أَمَّا şart edatı, mahzûf şart edatı ve şart cümlesinin yerini tutmaktadır. أَمَّا şart edatının mahzûf olan şart cümlesinin i‘rabdan mahalli yoktur. أَمَّا şart edatından sonra zikredilen ve ف ile ikiye ayrılan cümle, cezm eden şart edatının cevabı olması nedeniyle cezm konumundadır⁹⁰⁵.

Ör:

أَمَّا زَيْدٌ فَكَرِيمٌ

“Zeyd ise, cömerttir.”

Bu cümlede أَمَّا şart edatı, mahzûf şart edatı ve şart cümlesinin yerini tutmaktadır. Buna göre cümledeki takdîri şu şekildedir;

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَزَيْدٌ كَرِيمٌ

Bu cümlede yer alan şart edatı ve şart cümlesi mahzûf olup, mahzûf şart edatı ve şart cümlesinin yerini أَمَّا şart edatı tutmaktadır. Mahzûf olan şart cümlesinin i‘rabdan mahalli yoktur. Cevap cümlesi ise, cezm eden şart edatı nedeniyle cezm konumundadır. Şart edatı ve şart cümlesi hafzedildikten sonra bu ikisinin yerini أَمَّا şart edatı almaktadır. Buna göre cümle şu şekildedir;

أَمَّا زَيْدٌ فَكَرِيمٌ

Bu cümlede, cevabın başında yer alması gereken ف ise, cevap cümlesinin ikinci bölümüne kaydırılmıştır. Zira أَمَّا şart edatından hemen sonra cevap ف’sinin yer alması hoş görülmemektedir.

⁹⁰⁵Fahrüddîn Kabâve, *Î‘râbu’l-cümel ve eşbâhü’l-cümel*, Halep 1989, s.51-52.

SONUÇ

“Arap Dili’nde Şart ve Cezâ” adlı bu çalışmada, Arapça’da önemli bir konu olan şart üslûbu araştırılmıştır. Şart ve cezâ olarak isimlendirilen şart üslûbunun, nahiv kaynaklarında müstakil bir başlık altında ve bütün yönleriyle değil, genellikle muzârî fiilin cezmi ile ilgili başlıklar altında incelendiği anlaşılmıştır. Şart üslûbunun, müstakil bir başlık altında ele alınmamasının nedeninin ise, nahiv bilginlerinin eserlerini oluştururken, amel anlayışıyla hareket etmeleri olduğu tespit edilmiştir. Nahiv bilginlerinin, eserlerini amel anlayışıyla yazmalarının bir sonucu olarak muzari fiilin cezmi ile ilgili konu başlıkları altında ele alınan şart üslûbu, bütüncül olarak ele alınmamış ve gereken önem verilmemiştir. Şart üslûbunun, bütüncül şekilde ele alınmaması nedeniyle konu, şart edatlarının cezm edip etmemesi yönünde gelişmiş ve bununla sınırlı kalmıştır. Konunun diğer yönleri üzerinde ise, fazla durulmamıştır.

Nahiv kaynaklarında, şart üslûbunun temel unsuru olan şart edatlarının sayısı konusunda netlik bulunmamaktadır. Klasik nahiv kaynaklarında şart edatları sınırlı sayıda olmasına karşın, daha sonra yazılan nahiv kaynaklarında bu sayı fazladır. Bu da, şart konusunun ilk dönemlerden itibaren bütünlük arzemediğini ve görüş birliği ile birlikte sağlam bir zemine oturtulmadığını göstermektedir.

Şart edatlarının sayısı konusundaki görüş ayrılıklarının birçok nedeni olduğu görülmüştür. Bu nedenlerin başında, şart kavramının sadece sebep/illet olarak değerlendirilmesi gelmektedir. Şart kavramının, ilk dönem nahiv bilginlerince sadece sebep/illet olarak ele alınması sonucu birçok edat, şart edatı sınıfına dâhil edilmemiştir. Daha sonra ele alınan nahiv kaynaklarında ise şart kavramı, daha geniş bir çerçevede ele alınmış ve şart, iki cümleden birini diğerine bağlayan bağ/ta’lik olarak anlaşılmıştır. Bu şekilde de, şart edatlarının sayısı artmıştır. Aynı şekilde bazı edatların şart anlamı taşıyıp taşıyamaması noktasındaki görüş farklılıkları, şart edatlarının sayısı noktasında ihtilafa neden olmuştur.

Şart üslûbunu oluşturan edatlarının amel anlayışıyla ele alınması sonucu, cezm eden şart edatları bir başlık altında, cezm etmeyen şart edatları ise, farklı başlıklar altında incelenmiş ve sonuçta şart üslûbunun bütünlüğü bozulmuştur.

Şart üslûbunun bütünlüğünü ve ele alınış tarzını zorlaştıran bir diğer etken, bazı edatların, şart üslûbu için ifade edilen genel kabullerin dışına çıkmasıdır. Şart

üslûbu için benimsenen genel kabuller, bazı edatların şart edatı olarak kabul edilmemesine neden olmuş ve bu da, şart ve cezâ konusunun bütün olarak ortaya konmasını zorlaştırmış ve şart edatlarının sayısını etkilemiştir.

Bütün olarak değerlendirildiğinde şart ve ceza konusu, görüş farklılıklarının yoğun olarak yaşandığı bir konu olarak tespit edilmiştir. Şart üslûbunu oluşturan şart edatlarının yapıları, delalet ettiği anlamlar, göstermiş olduğu fonksiyonlar ve i'rabları noktasındaki yoğun görüş ayrılıkları, konunun ele alınış tarzını ve bütüncül şekilde ortaya konulmasını zorlaştırmıştır.

Yapılan bu çalışmayla birlikte şart üslûbunun, Arapça'da birçok fonksiyonu olan edatlar ile meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu edatların; yapı, anlam ve âmil olmak bakımından birbirinden farklı oldukları görülmüştür. Şart edatlarının özellikle yapı bakımından farklılığının, şart ve cevap cümlelerinin anlam ve i'rab durumlarının farklılığında etkili olduğu tespit edilmiştir. İncelenen şart ve cezâ ile ilgili hükümlerden hareketle de şart ve cevap cümlelerinin, şart edatının türüne bağlı olarak şekillendiği ve kendilerine has özelliklerinin bulunduğu görülmüştür. Buradan hareketle de, şart üslûbunu oluşturan edatlar ve bu edatların şart-cevap cümleleri için geçerli olmak üzere tek tip kuralların bulunmadığı ve her bir şart edatının türüne bağlı olarak kendine has cümle formuna sahip olabileceği tespit edilmiştir.

Şart üslûbunu oluşturan şart edatlarının şart-cevap cümlelerinin şart edatının türüne bağlı olarak farklı özelliklere sahip olmasından hareketle konunun, önce edat eksenli araştırılmasının ve her bir edatın ve bu edatların şart-cevap cümlelerinin, yapı, âmil olma durumları, i'rab durumları ile manâya delalet açısından ayrı ayrı incelenmesinin, daha sonra ise, konunun müstakil bir başlık altında bir bütün olarak ortaya konmasının daha faydalı olacağı kanaati oluşmuştur. Bu nedenle de konu, daha geniş araştırmaları gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

Abbas Hasan; *en-Nahvü'l-vâfi me'a rabtîhî bi'l-esâlibi'l-rafi'a ve'l-hayâti'l-lugaviyyeti'l-müteceddide*, I-IV, Dâru'l-Meârif, 3. Baskı, Mısır, 1974.

'Abdulaziz Ali es-Sâlih el-Muaybid; *eş-Şart fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'l-Kahire, Külliyyeti Dâru'l-'Ulûm, 1976.

'Abdulazîz ibn Zeyd ibn Cum'ati el-Mevsîlî (İbn Kavvâs); *Şerhu elfiyyeti İbn-i Mu'tî*, Thk. Ali Mûsâ eş-Şümlî, Mektebetü'l-Harîcî, 1. Baskı, Riyad, 1985.

Adîme, Muhammed Abdulhâlık; *Dirâsât li uslûbi'l-Kurâni'l-Kerim*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, [ts].

Ahmed Muhtâr Ömer; *Mu'cemü'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, Âlemu'l-Kutub, 1. Baskı, I-IV, Kahire, 2008.

Akdağ, Hasan; *Arap Dili'nde Edatlar*, Tekin Kitabevi, Konya, 1984.

Bakırcı, Selami-Çöğenli, Sadi; *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Bakanlar Matbaacılık, Erzurum, 2000.

Boynukalın, Mehmet; “Şart”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1999.

Çelebi, İlyas; “İsim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2000.

Durmuş, İsmail; “Harf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1997.

Faruk, Ali; *Dîvânu'l-Farezdak*, Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut, 1987.

Ebû Hayyân el-Endülîsî; *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-'Arab*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1998, s.1889.

Ebû Hayyân el-Endülüsî en-Nahvî el-Gırnâtî; *en-Nüketü'l-hisân fi şerhi gâyetü'l-ihsân*, Thk. 'Abdülhüseyn el-Fetîlî, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî; *el-İnsâf fi mesâilü'l-hilâf beyne'l-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, Thk. Cûde Mebrûk- Ramazan Abdu't-Tevvâb, 1. Baskı, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 2002.

Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî; *el-Beyân fi garîbi i'ğrâbi'l-Kur'ân*, Thk. Tâhâ Abdulhâmid Tâhâ, I-II, Heyeti'l-Mısriyyeti'l-'Âmmeti li'l-Küttâb, 1980.

Ebu'l-Mekârim, Ali; *et-Terâkîbü'l-İsnâdiyye*, Müessesetü'l-Muhtâr, 1. Baskı, Kahire, 2007, s. 163.

Esîrû'd-Dîn Muhammed İbn Yusuf b. Ali b. Yusuf İbn Hayyân (Ebu Hayyan el-Endülisî el-Gırnâtî); *el-Bahru'l-muhît*, Thk. 'Abdurrezzak el-Müheyrâ, 1. Baskı, I-VIII, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyye, Beyrut, 2002.

ed-Dahdah, Antuvân; *Mu'cemu lügati'n-nahvi'l-'Arabî*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1993.

ed-Dervîş, Muhyi'd-dîn; *İ'ğrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*, Dâru'l-İrşâd li'i-Şuûni'l-Câmi'iyeti; 3. Baskı, I-X, Humus, 1992.

el-Antâkî, Muhmmmed; *el-Minhâc fî'l-kavâ'idi ve'l-i'râb*, Mektebetü'l-Büşrâ, Karaçi, 2011.

el-Bağdâdî, Ebu Bekr Muhammed b. Sehl b. es-Serrâc en-Nahvî; *el-Usûl fî'n-nahv*, Thk. Abdulhüseyn el-Fetlî, 3. Baskı, I-III, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996.

el-Bedr, Bedreddin Nâsır; *İhtiyârâtü Ebî Hayyân en-Nahviyyeti fî'l-bahri'l-muhît cem'an ve dirâseten*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2000.

el-Câmi', Abdurrahman, *Fevâidu'z-ziyâiyye Molla Câmi Tercümesi*, Trc. Ercan Elbinsoy, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2011.

el-Ceml, Fahd Muhammed Dîb; *eş-Şart gayru'l-câzime fî'l-Kur'âni'l-Kerîm dirâseten nahviyyeten delâliyyeten*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmiatü'l-İslamiyye, Külliyyeti'l-Âdâb, Kısmü'l-Lügati'l-'Arabiyye, Gazze, 2014.

el-Cürcânî; Abdulkâhir; *Kitâbu'l-muktesid fî şerhi'l-izâh*, Thk. Kâzım Bahru'l-Mercân, I-II, Dâru'r-Reşîd li'n-Neşr, Irak, 1982.

el-Esterâbâzî, Radüyiddîn Muhammed b. Hasen; *Şerhu şâfiyeti ibn Hâcib me'a şerhi şevahidihî*, I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut, 1982.

el-Estarâbâzî, Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-kâfiye*, Thk. Yufuf Hasan Ömer, 2. Baskı, Câmi'ati Kâryûnis, Bingazi, 1996.

el-Fârisî, Ebû Ali el-Hasan ibn Ahmet ibn 'Abdulgaffar; *el-İzâhu'l-'azûdî*, Thk. Hasan Şazelî Ferhûd, 1. Baskı, Dâru't-Telif, Mısır, 1969.

el-Fârisî, Ebû Ali el-Hasan ibn Ahmet ibn 'Abdulgaffar; *Kitâbu'l-izâh*, Thk. Kâzım Bahr el-Mürcân, 2. Baskı, Dâru'l-Kütüb, Beyrut, 1996.

el-Ferrâ, Ebû Zekerriyya Yahya b. Ziyad; *Me'âni'l-Kurân*, 'Âlemü'l-Kütüb, 3. Baskı, I-III, Beyrut, 1983.

el-Ğalâyînî, Mustafâ; *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut, 2009.

el-Hatîb, Tâhir Yusuf; *el-Mu'cemü'l-mufassal fî'l-i'râb*, 4. Baskı, Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2007.

el-Havvâm, Riyâd Hasan; *Mehmâ ve hılâfâtü'n-nahviyyîn havlehâ, Mecelletü'l-Câmi'ati Ümmü'l-Kurâ*, sy:III, h.1410.

el-Herevî, Ali b. Muhammed en-Nahvî; *Kitâbü'l-üzhiye fi 'ilmi'l-hurûf*, Thk. Abdülmu'in el-Mellûhî, Matbû'âtu Mecma'i'l-Lugatu'l-'Arabiyye, Dimeşk, 1993.

el-Hindî, Safiyyüddin Muhammed b. Abdurrahîm el-Ermevî, *Nihayetü'l-vusû fi dirâyeti'l-Usûl*, nşr. Salih b. Süleyman el-Yusuf, Sa'd b. Salim es-Süveyh, I-IX, el-Mektebetü't-ticâriyye, Mekke, [ts].

el-İsfahânî, Râgıb; *el-Müfredat fi garibi'l-Kurân*, Abdalbaki Güneş-Mehmet Yolcu (Çev.), İstanbul, 2010.

el-İşbîlî, İbn Usfûr; *Şerhu cümeli'z-Zeccâcî*, Thk. Sâhib Ebû Cenâh, Dâru'l-Kütüb li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, Câmi'atü Mevsil, Musul, 1982.

el-Kaysî, Mekkî İbn Ebî Tâlib; *Müşkilü i'râbi'l-Kur'an*, Thk. Yasin Muhammed es-Sevvâs, 2. Baskı, I-II, Dâru'l-Memûn li't-Türâs, Dimeşk [ts].

el-Mâlekî, Ahmet b. Abdinnûr; *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, Thk. Ahmet Muhammed el-Harrât, Matbû'âtu Mecma'i'l-Lugatu'l-'Arabiyye, Dimeşk, [ts].

el-Mukâtî, 'Atîk Sâlih; *Delâletü üslûbi's-şart fi'l-'Arabiyye, el-Mecelletü'l-Câmi'a, Cami'atü'z-Zâviyye*, II/18, Mayıs, (2016).

el-Murâdî, Hasan ibn Kâsım; *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, Thk. Fahreddîn Kabâve-Muhammed Nedîm Fâdıl, Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut, 1992.

el-Müberrid, Ebu'l-'Abbas Muhammed İbn Yezîd; *el-Muktadab*, Thk. Muhammed 'Abdulhâlık 'Adîme, I-IV, Metâbi'u'l-Ehrâmu't-Ticâriyye, Kahire, 1994.

el-'Ukbûrî, Ebu'l-Bekâ 'Abdullah b. El-Hüseyn; *et-Tibyân fi i'râbu'l-Kur'an*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Kütüb, Mısır, 1976.

en-Nuhhâs, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail; *İ'rabu'l-Kur'an*, Thk. Züheyr Gâzî Zâhid, 2. Baskı, Mektebetü'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Kahire, 1985.

er-Racihi, Şerefü'd-din Ali; *el-Fâ'ât fi'n-nahvi'l-'Arabi ve'l-Kurâni'l-Kerîm*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, İskenderiye, 1995.

er-Rummânî, Ebî Hasan Ali bin 'Îsâ en-Nahvî; *Kitâbu me'âni'l-hurûf*, Dâru's-Şurûk, Cidde, 1981.

es-Sabbân, Muhammed bin Ali; *Hâşiyetü Sabbân 'alâ şerhi'l-'Eşmûnî 'alâ elfiyyeti İbn Mâlik*, Thk. Tâhâ Abdurraûf S'ad, I-IV, Mektebetü't-Tevfikiiyye, [ys] [ts].

es-Sâmîrrâî, Fâdıl Sâlih; *el-Cümletü'l-'Arabiyye te'lîfihâ ve aksâmuhâ*, 2. Baskı, Dâru'l-Fikr, Ürdün, 2007.

es-Saymerî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Ali b. İshak; *et-Tebssiratü ve't-tezkiretü*, Tahkîk: Fethî Ahmed Mustafa 'Aliyyüddîn, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1982.

es-Sekrî, Ebû Sa'îd; *Dîvânu Ka'b İbn Züheyr*, Dâru'l-Matbû'âtü'l-Hadîse, Cidde, 1989.

es-Serrâc, Muhammed Ali; *el-Lübâb fî kavâidi'l-lügati ve âlâti'l-edebi'n-nahvi ve's-sarfî ve'l-belâgati ve'l-arudûdi ve'l-lügati ve'l-mesel*, Thk. Hayrû'd-dîn Şemsi Bâşâ, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1983.

es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr; *Hem 'u'l-hevâmi' fî şerhi cem 'i'l-cevâmi'*, Thk. Ahmed Şemseddin, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1998.

es-Suyûtî, Celâleddin Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr; *el-Matâliu's-sa'ide fî şerhi'l-feride fî'n-nahvi ve's-sarfî ve'l-hattî*, Thk: Nebhân Yasin Hüseyin, I-II, Câmî'atü'l-Müstansiriyye, Bağdat, 1977.

Eşmûnî, Ebu'l-Hasen Ali Nurü'd-dîn b. Muhammed. b. Muhammed b. 'İsâ; *Şerhu'l-'Eşmûnî 'alâ elfiyyeti İbn Mâlik*, Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, 1. Baskı Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, Beyrut, 1955.

eş-Şerîf, Muhammed Hasan, *Mu'cemu hurûfi'l-me'ânî fî'l-Kurâni'l-Kerîm*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1996.

eş-Şimsan, Ebû Evs İbrahim; *el-Cümletü's-şartiiyye 'inde'n-nuhhâtu'l-'Arab*, Yüksek Lisans Tezi, 1. Baskı, Metâbi'ud-Dicvâ, Kahire, 1981.

et-Tabâ' Ahmet Ekrem, *Dîvânu Amr İbn Ebî Rebî'a*, Dâru'l-Kalem, Beyrut [ts].

ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak; *Hurûfu'l-me'ânî*, Thk. Ali Tevfik el-Hamad, 2. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986.

ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak; *Kitâbu'l-cümel fî'n-nahv*, Thk. Ali Tevfik el-Hamad, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Dâru'l-Emel, Beyrut, 1984.

ez-Zedcâlî, Su'ûd b. Abdillâh; *et-Terkîbu's-şartiiyyi fî'n-nahvi ve'l-usûli*, 1. Baskı, Dâru'l-Fârâbî, Beyrut, 2008.

ez-Zemahşerî, Cârullah Ebi'l-Kâsım Muhmut b. Ömer; *el-Keşşâf 'an gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, I-VI, Thk: 'Âdil Ahmet 'Abdu'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyad, 1998.

ez-Zemahşerî, Ebi'l-Kâsım Muhmut b. Ömer; *el-Mufassal fî 'ilmi'l-'Arabiyye*, 2. Baskı, Dâru'l-Cîl, Beyrut [ts].

ez-Zemahşerî, Ebi'l-Kâsım Muhmut b. Ömer; *el-Mufassal fî 'ilmi'l-'Arabiyye*, Beyrut [ts].

ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-IV, Mektebetü Dâru'l-Türâs, Kahire, [ts].

Fîrûzâbâdî, Mecdü'd-dîn Muhammed b. Yakub; *el-Kamûsu'l-muhît*, 8. Baskı, Müessesetü'r-risâle, Dimeşk, 1998.

İbn Akîl, Bahâü'd-dîn İbn Akîl; *el-Müsâ'id 'alâ teshîli'l-fevâid*, Thk. Muhammed Kâmil Berekât, I-IV, Dâru'l-Fikr, Dimeşk-Şam, 1980.

'Iyd, Mustafa; *en-Nahvü'l-masfî*, Dâru'n-Neşîru's-Sekâfe, [ys], 1975.

İbn Bâbeşâz, Tâhir ibn Ahmed; *Şerhu'l-mukaddimetü'l-muhsibe*, Thk. Halid 'Abdulkerim, Matba'atü'l-'Asriyye, Kuveyt, [ts].

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman; *Sirru sinâ'ati'l-i'râb*, Thk. Hasan Hezlevî, 2. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1993.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman; *el-Hasâis*, Thk. Muhammed Ali en-Neccâr, el-Mektebetü'l-'İlmiyye, [ys] [ts].

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris İbn Zekerıyyâ; *es-Sâhibî fî fikhi'l-lugati'l-'Arabiyyeti ve mesâilihâ ve süneni'l-'Arabi fî kelâmihâ*, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut, 1997.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris İbn Zekerıyyâ; *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*, Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, I-VI, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1979.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris İbn Zekerıyyâ; *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*, Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, I-VI, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1979.

İbn Hâcib; *Kâfiye*, Mektebetü'l-Büşrâ, 1. Baskı, Karaçi-Pakistan, 2008.

İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhu İbn Hibbâ*, Thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-risâle, I-XVIII, Beyrut, 1991.

İbn Hişam, Ebû Muhammed ‘Abdullah Cemâlüddin b. Yusuf b. Ahmed b. ‘Abdillah İbn Hişam el-Ensârî el-Mısrî; *Mugnî'l-lebîb 'an kütübî'l-e'ârîb*, Thk. Abdullatîf Muhammed el-Hatîb, 1. Baskı, I-VII, Silsiletü't-Türâsiyye, Kuveyt, 2000.

İbn Hişam, Ebû Muhammed ‘Abdullah Cemâlüddin b. Yusuf b. Ahmed b. ‘Abdillah İbn Hişam el-Ensârî el-Mısrî; *Şerhu şuzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru't-Talâî', Kahire, 2004.

İbn Hişam, Ebû Muhammed ‘Abdullah Cemâlüddin b. Yusuf b. Ahmed b. ‘Abdillah İbn Hişam el-Ensârî el-Mısrî; *Şerhu katri'n-nedâ ve bellu's-sadâ*, Thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamid, Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır, 1963.

İbn Mâlik, Cemâl'ü-dîn Ebî ‘Abdillah Muhammed İbn ‘Abdillah İbn Mâlik et-Tâî el-Ceyyânî; *Şerhu'l-kâfiyyeti'ş-şâfiyye*, Thk. Abdülmün'im Ahmet Hüreyrî, I-IV, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Mekke, 1982.

İbn Mâlik, Cemâl'ü-dîn Ebî ‘Abdillah Muhammed İbn ‘Abdillah İbn Mâlik et-Tâî el-Ceyyânî el-Endülüsî; *Şerhu't-teshîl-Teshîlü'l-fevâid ve tekmîl'ül-makâsîd*, Thk. Muhammed Abdulkâdir ‘Atâ-Tarik Fethî es-Seyyid, 1. Baskı, I-III, Dâru'l-Kütübü'l-'ilmiyye, Beyrut, 2001.

İbn Mâlik; *Teshîlü'l-fevâid ve tekmîl'ül-makâsîd*, Thk. Muhammed Kâmil Berekât, Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri, Kahire, 1968.

İbn Mâlik, Cemâlüddîn Muhammed İbn ‘Abdillah İbn ‘Abdillah İbn Mâlik et-Tâî el-Ceyyânî el-Endülüsî; *Şerhu't-teshîl*, Thk. ‘Abdurrahman es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn, 1. Baskı, I-IV, Dâru Hicr, [ys] 1990.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl İbn Manzur İbn Mükerrrem Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari er-Rüveyfî el-İfriki el-Mısrî, Lisanü'l-'Arab, I-VI, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1981.

İbn Şecerî, Hibetullah İbn Ali ibn Muhammed İbn Hamza el-Hasani el-Huseyni el-Aleviyyi; *Emali İbn Şeceri*, Thk. Mahmud Muhammed Tanâha, I-III, Mektebetü'l-Hanca, Kahire, 1992.

İbn Ya'îş, İbn Ali; *Şerhu'l-mufasssal*, I-X, İdâratü't-Tabâ'ti'l-Münire, Mısır [ts].

Kabâve, Fahrüddîn; *İ'râbu'l-cümel ve eşbâhü'l-cümel*, Dâru'l-Kalemi'l-'Arabî, Halep, 1989.

Muhtar, Ahmet; *Mu'cemu's-savâbi'l-lugavî delîlü'l-müsakkafi'l-'Arabî, 'Âlimi'l-Kütüb*, Kahire, 2008.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr ‘Amr b. Osman b. Kanber; *el-Kitap*, Thk. ‘Abdusselâm Muhammed Harun, I-IV, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1988.

Şimşek, Mehmet Ali; *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri*,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sivas, 2006.

Uzunoğlu, M. Vecih; Arap Dili Açısından Ennâ (اَنَّ) ve Kur'ân-ı
Ker'im'de Kullanılışı, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy:28,
(2008).

Ürün, A. Kazım; *Örneklerle Arap Dili'nde Bağlaçlar ve Terkipler*, Esra
Yayıncılık, Konya, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Yozgat/Akdağmadeni'nde doğdu. İlkokulu Yozgat/Sorgun'da, liseyi Yozgat Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde okudu. 2012 yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak Yozgat/Sorgun'a atandı. 2013 yılında Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belâğâtı Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Öğretmenlik görevine devam etmekte olup, Yozgat/Sorgun'da ikamet etmektedir.

